

Ekspertīze

Nodarbinātība un nodokļu politika

Projekts *Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības administratīvās kapacitātes stiprināšana*

Iepirkums *Normatīvo aktu un politikas dokumentu ekspertīze „Sociālā un darba tirgus attīstība”* (identifikācijas numurs LBAS 2009/ESF – 15-7-23)

Uzņēmuma līgums par pakalpojuma sniegšanu Nr. 15-9-31

Trešais nodevums

Rīga, 2011. gada novembris

Saturs

Ievads	3
1. Galvenās nodarbinātības tendences	5
2. Valdības finanšu uzbūve un dinamika	7
2.1. Vispārīgs ieskats	7
2.2. Vispārējās valdības sektora izdevumu daļa	11
3. Nodokļu politika Latvijā	13
4. Lielākās izmaiņas nodokļu sistēmā	22
4.1. Iedzīvotāju ienākumu nodoklis (IIN)	22
4.2. Uzņēmumu ienākuma nodoklis (UIN)	24
4.3. Nekustamā īpašuma nodoklis (NĪN)	26
4.4. Pievienotās vērtības veida nodokļi (PVN)	28
4.5. Patēriņa nodokļi	29
4.5.1. Akcīzes nodoklis	30
4.5.2. Nodokļi un nodevas par transportlīdzekļiem	31
4.5.3. Loteriju, azartspēļu un derību nodoklis	31
4.5.4. Nodoklis elektroenerģijai un citiem energoproduktiem	31
4.5.5. Muitas nodoklis	32
4.5.6. Valsts nodevas	33
4.5.7. Sociālie maksājumi	33
5. Nodokļu un nodarbinātības saistība	35
5.1. Vispārēja saistība starp nodokļiem un nodarbinātību	35
5.2. Nodokļu un inflācijas saistība	40
5.3. Nodokļu un iztikas minimuma saistība	40
5.4. Nodokļu un minimālās algas izmaiņu saistība	41
5.5. Nodokļu un algu (bruto un neto) izmaiņu saistība	42
5.6. Nodokļu un darba izmaksu saistība	42
5.7. Nodokļu un ekonomiskās augsmes dinamikas saistība	43
5.8. Nodokļu un IKP uz vienu iedzīvotāju saistība	46
5.9. Nodokļu un iedzīvotāju skaita saistība	47
5.10. Nodokļu saistība ar sociālā budžeta maksāspēju	47
Pielikums	48

Ievads

Šis ziņojums ir uzņēmuma līguma par pakalpojuma sniegšanu Nr. 15-9-31, kas noslēgts starp Latvijas Brīvo arodbiedrību savienību no vienas puses un SIA EPC no otras puses 2011. gada 1. jūlijā **trešais nodevums**. Iepirkuma identifikācijas numurs: **LBAS 2009/ESF – 15-7-23**.

Iepirkuma priekšmets ir normatīvo aktu un politikas dokumentu ekspertīze *Sociālā un darba tirgus attīstība*, kas tiek veikta Eiropas Savienības Struktūrfondu 2007.-2013. gada plānošanas perioda pirmās darbības programmas *Cilvēkresursi un nodarbinātība* papildinājuma 1.5. prioritātes *Administratīvās kapacitātes stiprināšana*, 1.5.2. pasākuma *Cilvēkresursu kapacitātes stiprināšana*, 1.5.2.2. aktivitātes *Sociālo partneru, nevalstisko organizāciju un pašvaldību kapacitātes stiprināšana*, 1.5.2.2.1. apakšaktivitātes *Sociālo partneru administratīvās kapacitātes stiprināšana* projekta *Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības administratīvās kapacitātes stiprināšana* ietvaros.

Šajā ziņojumā, sniegta ekspertīze par nodarbinātības un nodokļu politikas saistību.

Ekspertīzē vispirms sniegts ieskats nodarbinātības tendencēs kopš 1996. gada. No otras puses, sniegts ieskats vispārējo valdības finanšu un nodokļu sistēmas attīstībā, atzīmētas būtiskākās izmaiņas nodokļu sistēmā un likmēs un analizēta atsevišķu nodokļu ieņēmumu un nodarbinātības dinamikas saistība ilgtermiņā.

Turpmāk un identificēta nodokļu izmaiņu ietekme uz nodarbinātību kopumā ES valstīs un Latvijā un secīgi analizēta nodokļu izmaiņu ietekme uz vairākiem makroekonomiskiem rādītājiem, kas saistīti ar nodarbinātību:

- nodokļu un inflācijas saistība,
- nodokļu un iztikas minimuma saistība,
- nodokļu un minimālās algas izmaiņu saistība,
- nodokļu un algu (bruto un neto) izmaiņu saistība,
- nodokļu un darba izmaksu saistība,
- nodokļu un ekonomiskās augsmes dinamikas saistība,
- nodokļu un IKP uz vienu iedzīvotāju saistība,
- nodokļu izmaiņu un iedzīvotāju skaita saistība,
- nodokļu saistība ar sociālā budžeta maksātspeju.

Tā kā nodokļu sistēmas elementu (likmju, bāzes, atvieglojumu) ietekme ir savstarpēji papildinoša, bez tam, analizējamā laikposmā ietilpst krīzes periods, kam raksturīgas ekonomiskās nesaderības, nav iespējams precīzi noteikt nodokļu ietekmi uz nodarbinātību. Tomēr daži teorētiski novērtējumi par nodokļu sistēmas saistību ar nodarbinātību un sistēmisku tendenču novērojumi Latvijā ir iespējami.

Ekspertīzē pamatoti šādi secinājumi:

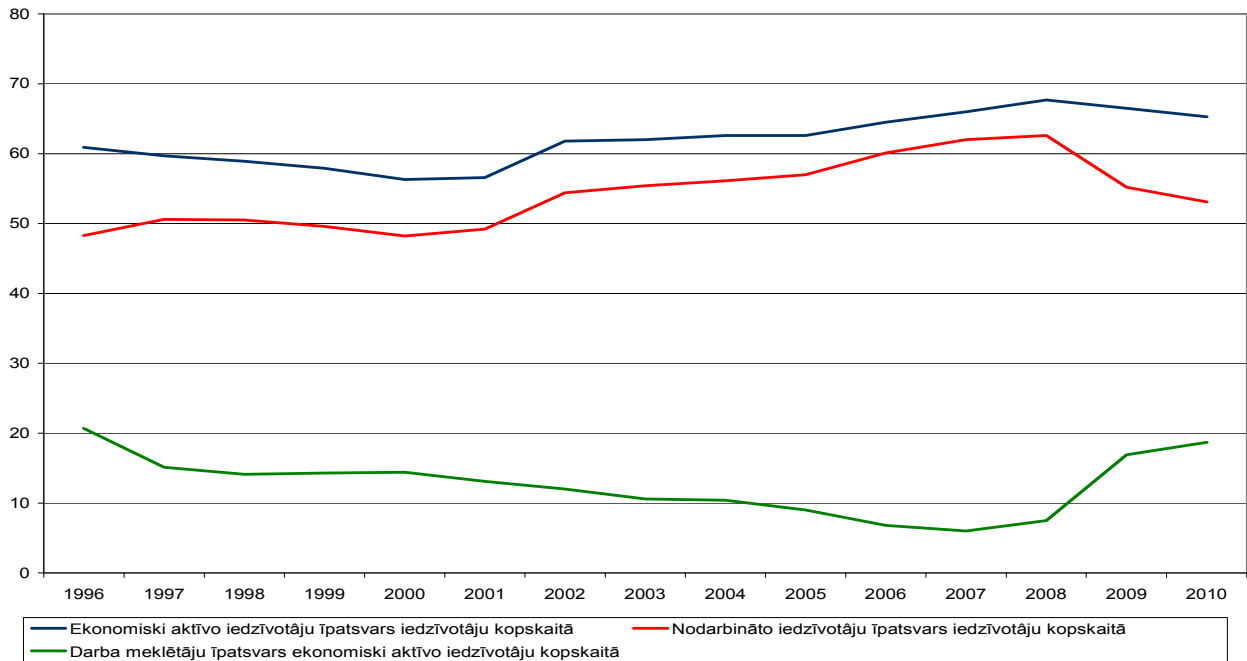
- ES valstu datu analīze pierāda, ka visās valstīs, kurās laikposmā no 2001. gada līdz 2010. gadam nodokļu ieņēmumu proporcija pret IKP samazinājās, nodarbinātība pieauga, turpretī valstīs, kur nodokļu ieņēmumu proporcija pret IKP pieauga, nodarbinātība gan pieauga, gan samazinājās, tomēr tikai šajā valstu grupā bija negatīvi nodarbinātības rādītāji,
- teorētiski vērtējot, nodarbinātību ietekmē visi nodokļi, jo tie katrs savā veidā nosaka dzīves dārdzību un darba samaksas minimālo standartu; darba izmaksu vēlamu un iespējamo apmēru; un produktivitāti un konkurētspēju, kas ietekmē darba samaksas iespējas,
- veiktā analīze liecina, ka nodokļu ieņēmumu dinamikas un nodarbinātības saistība naturālos rādītājos (nodokļu ieņēmumi latos un nodarbināto skaits) nav izteikta,
- šīs parādības iemesli ir rūpīgāk pētāmi, taču ticamākie ir:

- a) nodarbinātības aspektā Latvijas tautsaimniecība ir jūtīgāka pret ārējiem apstākļiem (ārējā finansējuma) nekā iekšējiem apstākļiem;
 - b) Latvija ir starp valstīm ar zemāko nodokļu slogu, ja to rēķina kā faktiski iekasētos nodokļu ieņēmumus pret IKP, ir iespējams izvairīties no nodokļu maksāšanas (valdība un sabiedrība attaisno ēnu ekonomikas esamību un uzskata to par glābiņu krīzes apstākļos un ne tikai), tāpēc nodokļi nav izšķirīgs uzņēmējdarbības vides faktors;
 - c) nodokļu ieņēmumu struktūrā ir liels darba nodokļu ieņēmumu īpatsvars, kas nosaka ciešu pozitīvu korelāciju (augot nodarbinātībai un darba algām, aug nodokļu ieņēmumi un otrādi);
- sociālo maksājumu un nodarbinātības (maksājumu apjoma un nodarbināto skaita) dinamika vismaz vizuāli uzrāda tendenču neatbilstību – sociālo maksājumu apjoms aug strauji, salīdzinoši nodarbinātība aug mērenāk, kas var liecināt par to, ka sociālie maksājumi tādā proporcijā, kā tie ir pašlaik, negatīvi ietekmē nodarbinātību,
 - galveno nodokļu un nodarbinātības izmaiņu rādītāju (izmaiņas pret iepriekšējo periodu) kopsalikums norāda, ka pastāv pretēji vērsta saistība starp galveno algas nodokļu ieņēmumiem un nodarbinātības izmaiņām – jo straujāk aug nodokļu ieņēmumi, jo lēnāk nodarbinātība,
 - no otras puses, algas nodokļu likumdošanā ir liels skaits izmaiņu, sevišķi pēdējos gados, kas liecina, ka algas nodokļi bieži tiek izmantoti valdības finanšu stabilizēšanai,
 - var ievērot, ka krīžu un pēckrīžu periodos, no vienas puses, strauji samazinās gan nodarbinātība, gan nodokļu ieņēmumi, kas skaidrojams ar lielu algas nodokļu īpatsvaru nodokļu ieņēmumos, un, no otras puses, intensīvi tiek veikti labojumi nodokļu likumdošanā, tāpēc ir iespējams, ka biežā likumdošanas maiņa ietekmē nodarbinātību vairāk kā nodokļu likmes un nodarbinātības samazinājumam seko nodokļu samazinājums,
 - Latvijas nodokļu sistēmā ir vairākas rezerves, kas radoši izmantotas, ļautu izvairīties no algas nodokļu dominances nodokļu sistēmā:
 - a) pagaidām Latvijas nodokļu sistēma ir orientēta uz vidusmēra strādājošo kā galveno nodokļu maksātāju (darba ienākuma nodokļi veido vairāk par pusi no kopējiem nodokļu ienākumiem), bāzi veido galvenokārt, vidusmēra strādājošie,
 - b) nodokļi nav progresīvi, bet tas nav uzskatāms par trūkumu, jo uz standarta likmēm balstīti nodokļi ir vieglāk administrējami,
 - c) nodokļu ieņēmumu veidošanā nepietiekoši tiek izmantoti nodokļi, ar kuriem apliek specifiski tikai turīgāko iedzīvotāju ienākumus un mantu (kapitāla augļu nodokļi un īpašuma nodokļi),
 - d) akcīzes nodokļa atvieglojumi nenodrošina, ka piegādātāji īsteno atbilstoši zemu cenu politiku, tādejādi tie ne vienmēr atbilst iecerei, tomēr šī nodokļa atvieglojumi ir jāanalizē plašākā – starptautiskās konkurences, aspektā,
 - e) nodokļu atvieglojumi uzņēmējdarbībai (UIN, mikrouzņēmumu nodoklis, arī akcīzes nodokļi) nav sekmējuši efektīvas uzņēmējdarbības attīstību un nodarbinātību, taču būtiski kropļo saskaņu starp darba un kapitāla ienākumu aplikšanu ar nodokļiem,
 - f) Latvijā neizmanto nodokļu ekonomiskās regulēšanas funkciju, piemēram, ierobežojot nozares vai ekonomiskās darbības, kas rada makroekonomiskās nesaderības, tādejādi iegūstot papildus līdzekļus radīto nesaderību seku likvidēšanai, ja ierobežošana neizdodas,
 - pētījumā iegūtie secinājumi norāda, ka jautājums par algas nodokļu ietekmi uz nodarbinātību ir dziļākas izpētes vērts.

Ekspertīzi sagatavoja akad. Raita Karnīte, SIA EPC (Ekonomikas prognožu centrs) valdes locekle.

1. Galvenās nodarbinātības tendences

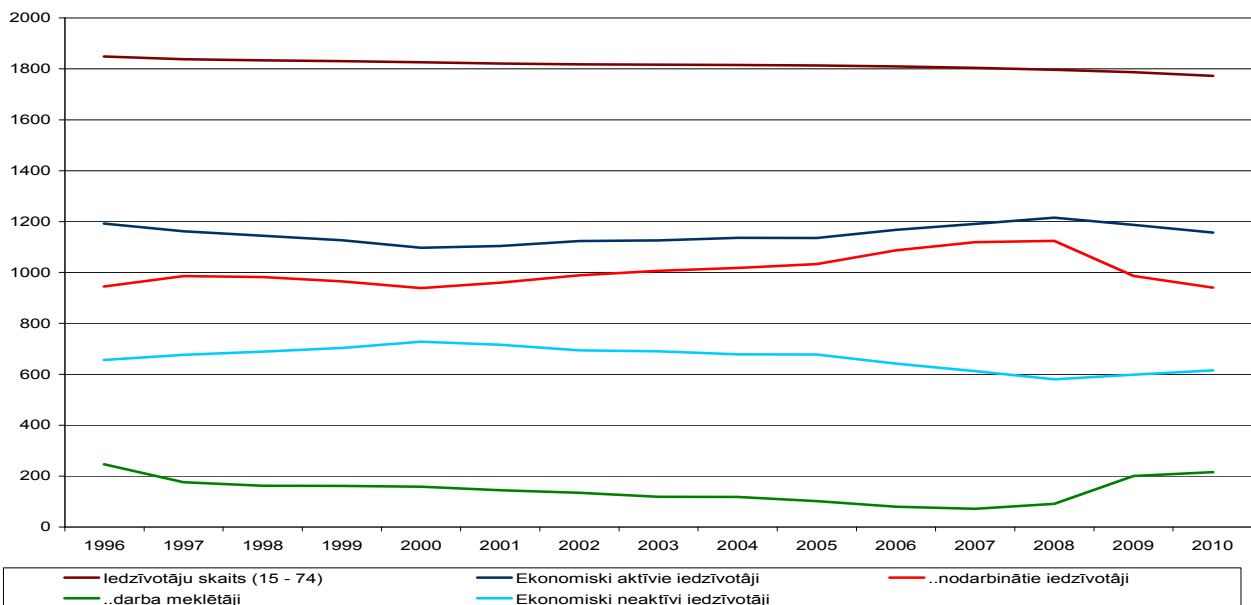
1.un 2. attēlā uzrādīti galvenie nodarbinātības rādītāji. Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits ir nodarbināto iedzīvotāju skaita un darba meklētāju skaita summa, tāpēc nodarbināto iedzīvotāju un darba meklētāju īpatsvars iedzīvotāju skaitā ir pretēji vērsti rādītāji. Līdz 2001. gadam ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju skaitā samazinājās, bet pēc 2001. gada, pieaugot nodarbinātībai, palielinājās. Ekonomiskās augsmes periodā līdz 2008. gadam nodarbinātība un ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars palielinājās un nodarbinātības līmenis Latvijā bija augsts – vairāk kā 60%. Krīzes un taupības pasākumu ietekmē nodarbināto īpatsvars krasi samazinājās, bet darba meklētāju – pieauga.

1. attēls. Iedzīvotāju sadalījums pēc nodarbinātības statusa, %

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.11.2011.

Līdzīgu tendenci uzrāda nodarbinātības naturālie rādītāji (2. attēls).

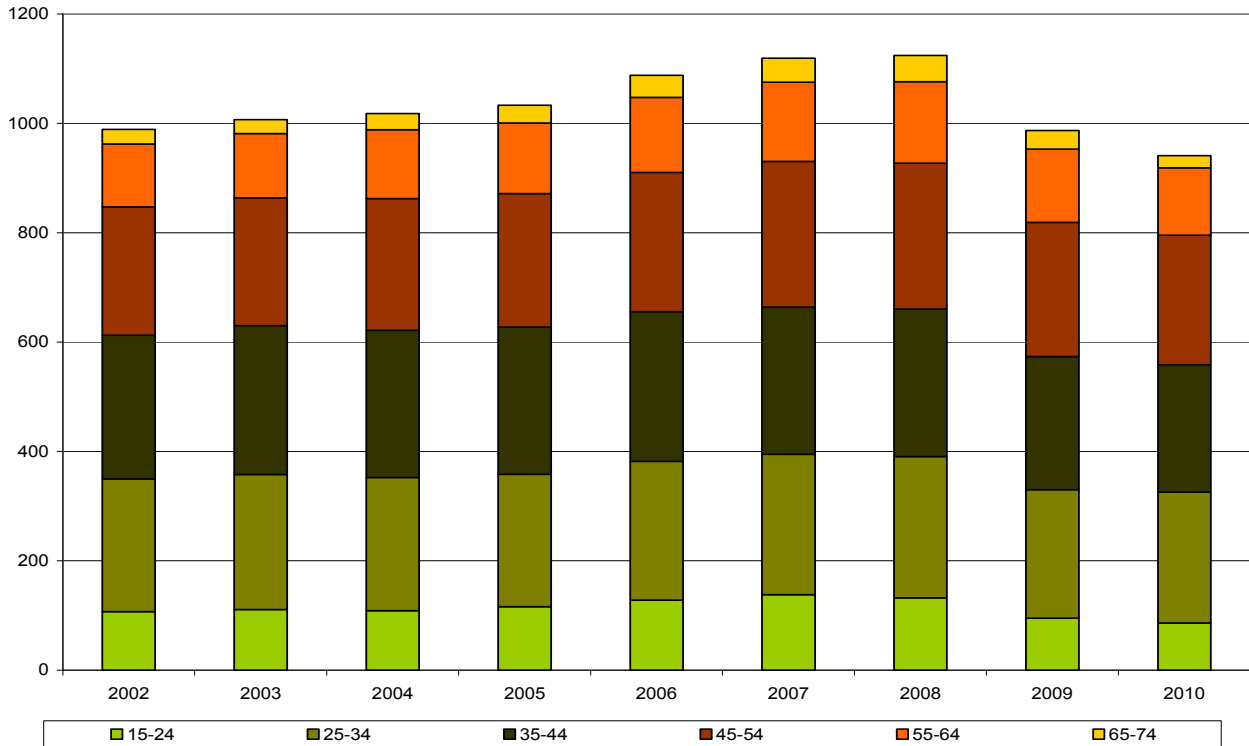

2. attēls. Iedzīvotāju sadalījums pēc nodarbinātības statusa, tūkst. cilv.

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.11.2011.

Latvijas darbības vecuma iedzīvotāju skaits (iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 74 gadus veci) kopš 1996. gada ir nepārtraukti samazinājies, turpretī ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits un nodarbināto iedzīvotāju skaits gan samazinājies, gan palielinājies. Attēlā redzams, ka nodarbināto skaitam palielinoties, samazinājies ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaits un otrādi. Ekonomiskās augsmes gados nodarbināto skaits papildināts gan no ekonomiski neaktīvajiem iedzīvotājiem, gan bezdarbniekiem. Nodarbināto skaita zudumu pēc 2008. gada kompensē darbības vecuma iedzīvotāju skaita samazinājums un palielinājums ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju un darba meklētāju grupās.

3. attēlā uzrādīts nodarbināto iedzīvotāju sadalījums pēc vecuma. Ekonomiskās augsmes gados nodarbināto skaitam vairāk kā iepriekš pievienojušies gados vecāki un jaunāki iedzīvotāji. Šīs grupas vairāk kā citas samazinājušās pēc 2008. gada.

3. attēls. Nodarbināto iedzīvotāju sadalījums pēc vecuma, tūkst. cilvēku.

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.11.2011.

Darba un darba samaksas pieejamība ir viens no labklājības pamatnosacījumiem, tāpēc ir nepieciešams meklēt visas iespējas, lai nodarbinātības zudumu samazinātu. Nodarbinātības samazinājumu pēc 2008. gada radīja vairāki apstākļi, no kuriem grūti izvairīties: tirgus zaudējums, darba vietu un darba samaksas samazinājums taupības pasākumu ietvaros, emigrācija. Par šo apstākļu ietekmi uz nodarbinātību šaubas nerodas. Pētāms nodarbinātības saglabāšanas un palielināšanas aspekts ir nodokļu ietekme, jo sevišķi tāpēc, ka raksturīga pēdējo gadu pazīme ir valdības finanšu sakārtošanas mērķa absolutizēšana un biežas izmaiņas nodokļu sistēmā, cenšoties palielināt nodokļu ieņēmumus un sabalansēt valdības izdevumus un ieņēmumus.

2. Valdības finanšu uzbūve un dinamika

Nodokļu galvenā funkcija ir veidot valsts valdības un aizsardzības, un publisko pakalpojumu finansējumu, ko īsteno ar valsts budžeta starpniecību. Valdības finanšu (valsts budžeta) ieņēmumu un izdevumu saskaņošana vismaz pēdējos gados ir galvenais arguments izmaiņām nodokļu sistēmā (likmēs un bāzē). Tāpēc ekspertīze sāka ar ieskatu valdības finanšu (valsts budžeta) sistēmā, lai novērtētu nodokļu finansējuma apmēra un vajadzības pamatotību.

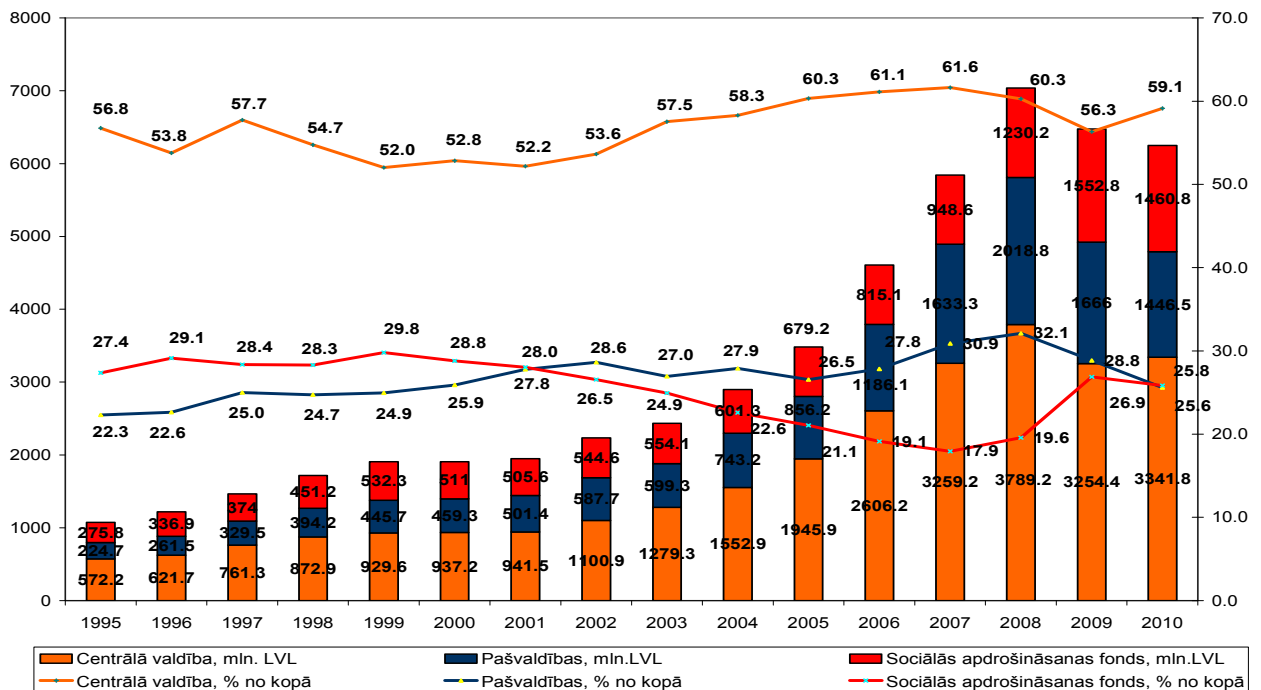
2.1. Vispārīgs ieskats

Analizējot valdības finanses, ir precīzi jāsaprot, par kādu kategoriju analīze tiek veikta.

Valdības finanšu datus parasti uzrāda vispārējās valdības sektoram. Vispārējās valdības sektors ietver valsts un pašvaldību budžeta iestādes, sociālās apdrošināšanas fondu, valsts un pašvaldību finansētos un kontrolētos komersantus, ko atlasa atbilstoši EKS (Eiropas kontu sistēma) veidošanas kritērijiem. Vispārējās valdības sektorā statistika uzrāda trīs apakšsektoros: centrālā valdība, pašvaldības un sociālās apdrošināšanas fonds. Jāsaprot, ka vispārējās valdības sektors ietver ne tikai valsts un pašvaldību iestādes, bet arī komersantus.

Pārskats par valsts konsolidētā kopbudžeta izpildi tiek veidots, konsolidējot (izslēdzot savstarpējo maksājumu vairākkārtīgu ieļaušanu) valsts un pašvaldību budžetu izpildes pārskatus. Konsolidācija tiek veikta, izslēdzot savstarpēji kompensētus ieņēmumu un izmaksu posteņus. Piemēram, konsolidēta kopbudžeta izpildes pārskata sagatavošanas gaitā tiek izslēgtas valsts pamatbudžeta dotācijas un mērķdotācijas pašvaldību budžetam, valsts budžeta transferti, kā arī pašvaldību procentu maksājumi Valsts kasei.¹

4. attēlā uzrādīti dati no CSP tabulas *Vispārējās valdības sektora izdevumi pēc valdības funkcijām sadalījumā pa apakšsektoriem*, kas raksturo valdības finanšu sadalījumu pa valdības apakšsektoriem.

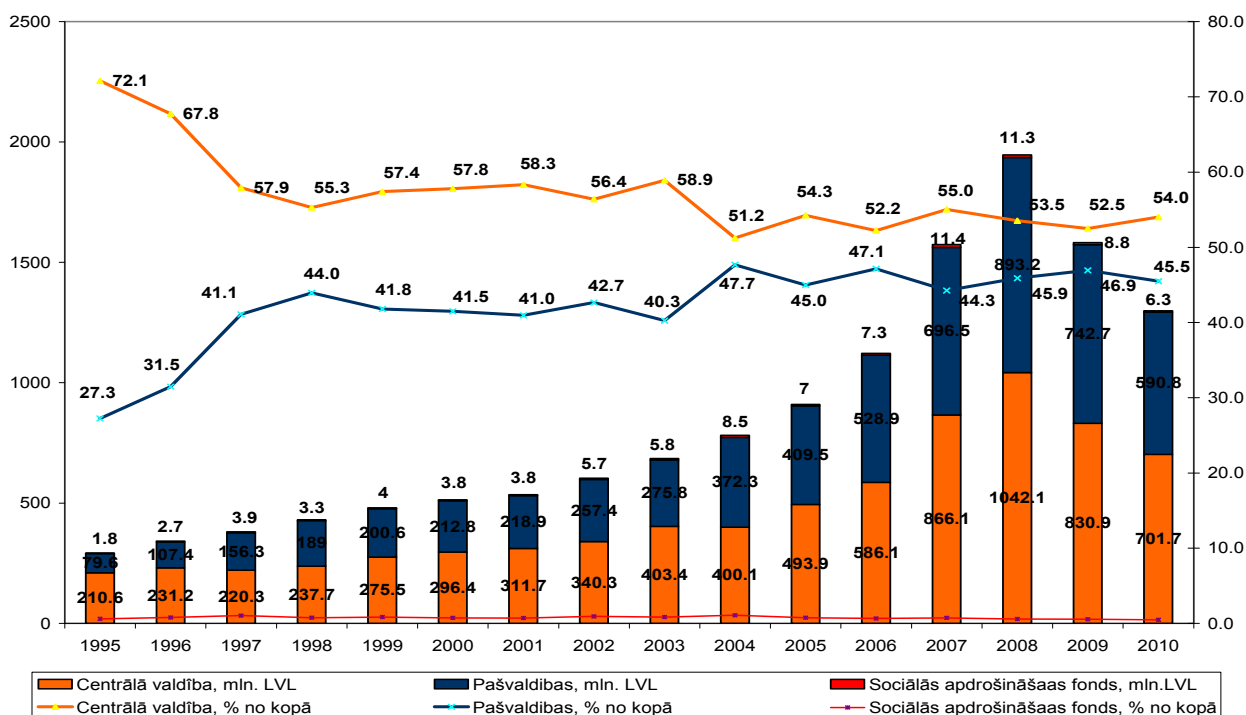
4. attēls. Vispārējās valdības sektora izdevumi pēc valdības funkcijām, sadalījumā pa apakšsektoriem (milj. LVL un % no kopējiem izdevumiem)

Avots: CSP datubāze, skatīts 25.11.2011

¹ Konkrētu konsolidācijas pasākumu apraksts meklējams ikgadējā valsts budžeta likumu pavadošajā informācijā.

Kopš 2008. gada samazinājies gan konsolidētā budžeta apmērs, gan centrālās valdības daļa budžetā. Tas liecina, ka taupības pasākumi ir devuši vēlamu rezultātu, jo lielākais budžeta deficīts parasti tiek radīts centrālās valdības budžetā (7. attēls). Turpretī sociālās apdrošināšanas fonda izdevumu daļa pēc 2007. gada ir pieaugusi, kas liecina par pirmskrīzes perioda augsto algu radīto nesaderību valsts sociālās apdrošināšanas sistēmā. Var ievērot, ka pēc 1990. gada valsts sociālā budžeta īpatsvars valsts konsolidētajā budžetā samazinājās. Likumsakarība, ka algu izmaiņas atspoguļojas valsts sociālajā budžetā ar nobīdi, ir jāievēro, veidojot sociālās apdrošināšanas politiku.

5. attēlā uzrādīts no vispārējās valdības finansēm veiktās darba samaksas apmērs un sadalījums pa apakšsektoriem. Šis rādītājs iekļauts tāpēc, ka bieži tiek apšaubīta publiskā sektora darba samaksas pamatotība. Darba samaksa sociālās apdrošināšanas fondā ir nenozīmīga. Kopumā darba samaksas proporcija no vispārējās valdības sektora finansēm ir samazinājusies, taču, vērtējot pēc proporciju izmaiņas, vispārējās valdības sektorā tā ir samazinājusies vairāk kā pašvaldību sektorā. Darba samaksa ir samazinājusies arī sociālās apdrošināšanas fondā.

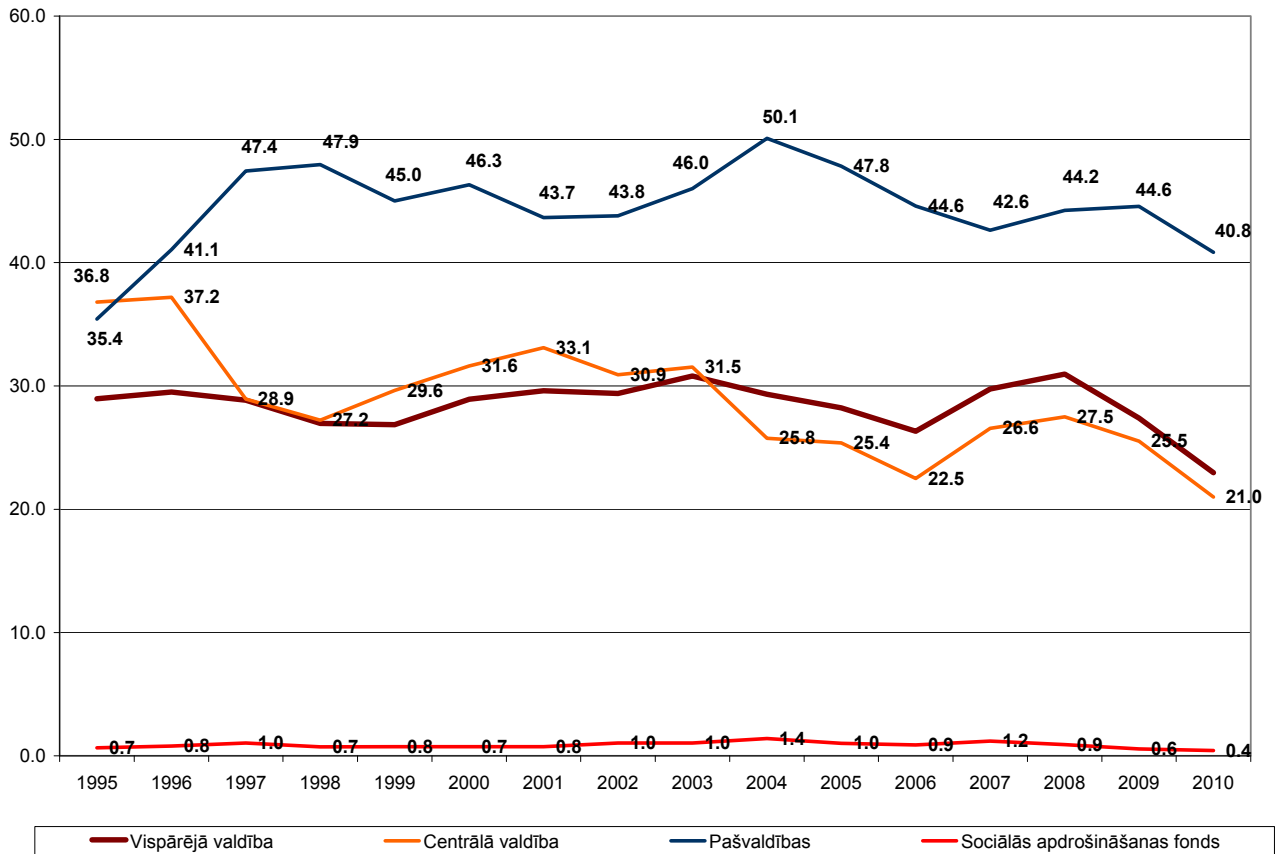

5. attēls. Darba samaksa no valsts konsolidētā budžeta sadalījumā pa apakšsektoriem (milj. LVL un % no kopējiem izdevumiem darba samaksai)

Avots: CSP datubāze, skatīts 25.11.2011

6. attēlā analizēta darba samaksas proporcija pret kopējiem vispārējās valdības izdevumiem kopumā un apakšsektoros. Visaugstākais darba samaksas īpatsvars izdevumos ir pašvaldību finansēs. Darba samaksas īpatsvars sācis samazināties tikai 2010. gadā.

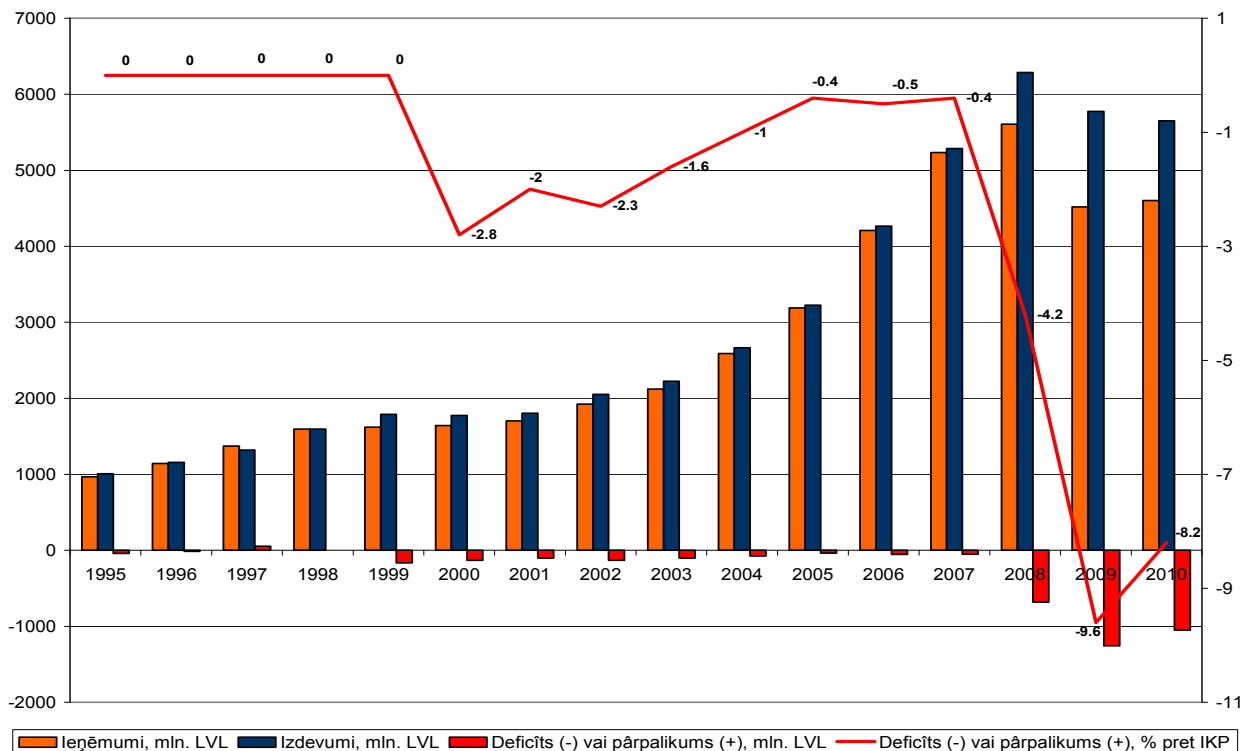
Šis novērojums pats par sevi nenorāda uz to, ka pašvaldībās darba samaksa ir pārāk augsta vai izšķērdīga, tomēr, analizējot iespējamās izmaiņas ar darba samaksu saistītajos nodokļos, tam jāpievērš uzmanība. Pašvaldības saņem IIN un īpašuma nodokli – abos nodokļos likmes ir paaugstinātas.

6. attēls. Darba samaksa % no vispārējās valdības sektora izdevumiem

Avots: CSP datubāze, skatīts 25.11.2011

7. attēlā parādīti vispārējās valdības budžeta izpildes rādītāji. Starpība starp vispārējās valdības finanšu ieņēmumiem un izdevumiem ir budžeta deficīts.

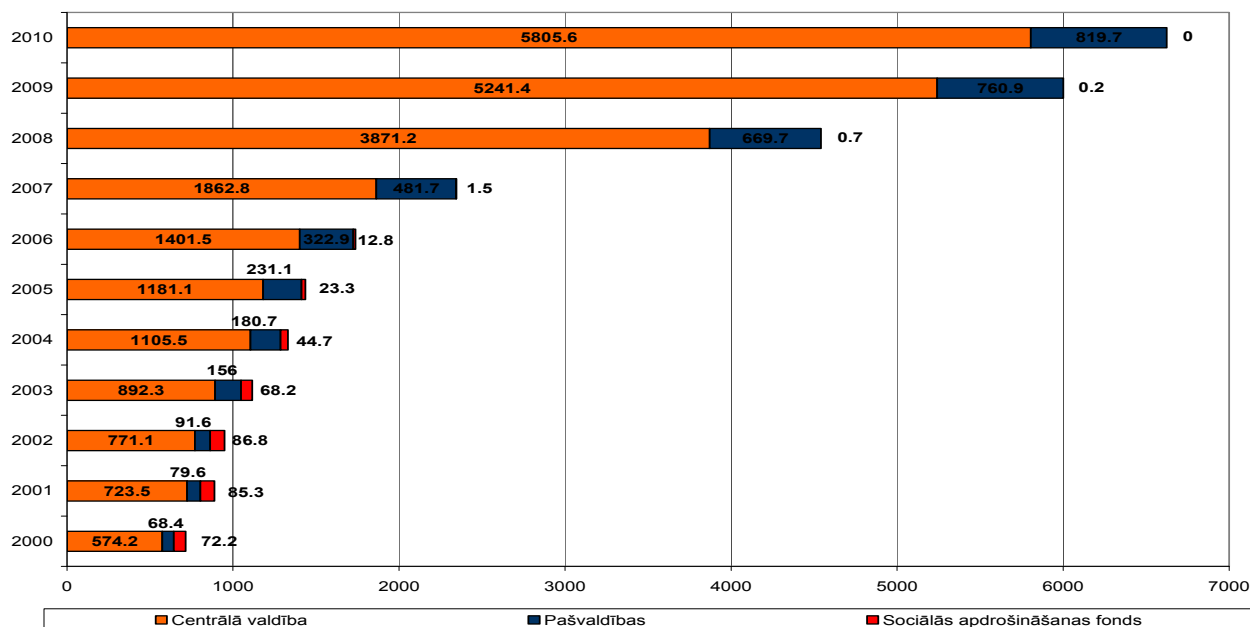

7. attēls. Valsts konsolidētā budžeta izpildes galvenie rādītāji

Avots: CSP datubāze, skatīts 10.11.2011

Atbilstoši *Eurostat* un CSP metodoloģijai, deficīts (-)/ pārpalikums (+) norāda vispārējās valdības sektora (centrālās valdības apakšsektora, pašvaldību apakšsektora, sociālā apdrošināšanas fonda apakšsektora) tīros aizņēmumus vai tīros aizdevumus. Tas ir vispārējās valdības sektoram pieejamo resursu izlietojuma tīrais rezultāts, ko aprēķina, balstoties uz EKS'95 metodoloģiju.

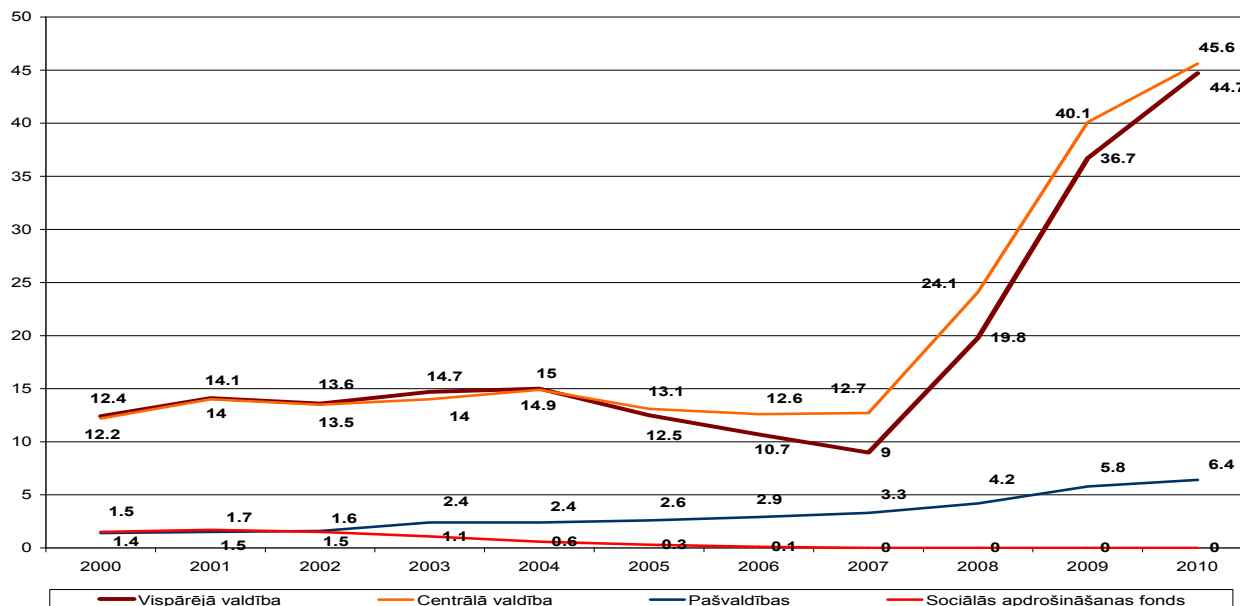
Vispārējās valdības budžeta deficīts 2009. gadā pieauga līdz 8,9% no IKP². Jaunāki CSP dati uzrāda atšķirīgus skaitļus – vispārējās valdības sektora deficīts ir bijis bija 4,2% 2008. gadā, 9,6% 2009. gadā un 7,6% 2010. gadā.³

8. attēls. Vispārējās valdības parāds sadalījumā pa apakšsektoriem, mln. LVL

Avots: CSP datubāze, skatīts 10.11.2011.

8. un 9. attēlā analizēts valsts parāds. Atbilstoši CSP paskaidrojumam, valsts parāda konsolidācija veikta katrā apakšsektorā, bet nav veikta starp apakšsektoriem.

9. attēls. Vispārējās valdības parāds % pret IKP kopā un sadalījumā pa apakšsektoriem

Avots: CSP datubāze, skatīts 10.11.2011.

² *Nodokļu un nodevu sistēmas attīstības pamatnostādnes 2011-2015*. Rīga: LR Finanšu ministrija, 14.06.2010. projekts, 1. pielikuma 4.-5. lpp., deficīts noteikts atbilstoši Eiropas kontu sistēmas (EKS95) metodoloģijai.

³ *Latvijas Statistikas ikmēneša biļetens*, 2001/7. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Augusts 2011.

Valsts parāda līmenis, kas Latvijā raksturīgi ir bijis zems, pieauga no 8% no IKP 2007. gadā līdz 32% 2009. gadā. Saskaņā ar datiem no CSP datubāzes, vispārējās valdības parāds perioda beigās pret IKP faktiskās cenās 2008. gadā bija 19,6%, 2009. gadā 36,7%, 2010. gadā 44,7%⁴.

Lielākais parāda apjoms veidojas centrālās valdības finansēs. Šādu parāda sadalījumu nosaka funkciju sadalījums starp valsts vadības apakšsektoriem - valsts parāds veidojas, lai īstenotu centrālās valdības atbildību sakarā ar finanšu krīzi. Tomēr var ievērot, ka Latvijas valsts parāds nekad nav pārsniedzis 50% no IKP un starptautiskā skatījumā nav uzskatāms par kritiski augstu.

2.2. Vispārējās valdības sektora izdevumu daļa

Vispārējās valdības sektora izdevumu daļu analizē divos aspektos:

- pēc valdības funkcijām (1. tabula),
- pēc izdevumu pozīcijām (2. tabula).

1. tabula Vispārējās valdības finanšu izlietojums pēc valdības funkcijām

	2005	2006	2007	2008	2009
Pavisam, mln.LVL	3225.2	4261.2	5283.1	6277.5	5777.2
Vispārējie valdības dienesti	342.6	456.9	576.7	624.1	586.6
Aizsardzība	110.2	172.3	223.3	249.3	152.3
Sabiedriskā kārtība un drošība	211.2	309.5	392	372	276.1
Ekonomiskā darbība	476.8	611	765.9	1054.8	957.1
Vides aizsardzība	67.3	83	139.5	142.1	115.3
Pašvaldības teritoriju un mājokļu apsaimniekošana	120	168.8	194.1	206.2	140.7
Veselība	387.9	543.9	633.3	741.2	619.3
Atpūta, kultūra un reliģija	112.1	181.7	261.5	305.7	226.1
Izglītība	506.8	671.1	851.1	1045.9	869
Sociālā aizsardzība	890.1	1063	1245.7	1536.1	1834.8
% no kopējiem izdevumiem					
Vispārējie valdības dienesti	10.6	10.7	10.9	9.9	10.2
Aizsardzība	3.4	4.0	4.2	4.0	2.6
Sabiedriskā kārtība un drošība	6.5	7.3	7.4	5.9	4.8
Ekonomiskā darbība	14.8	14.3	14.5	16.8	16.6
Vides aizsardzība	2.1	1.9	2.6	2.3	2.0
Pašvaldības teritoriju un mājokļu apsaimniekošana	3.7	4.0	3.7	3.3	2.4
Veselība	12.0	12.8	12.0	11.8	10.7
Atpūta, kultūra un reliģija	3.5	4.3	4.9	4.9	3.9
Izglītība	15.7	15.7	16.1	16.7	15.0
Sociālā aizsardzība	27.6	24.9	23.6	24.5	31.8
Pieaugums pret iepriekšējo gadu, %					
Vispārējie valdības dienesti		32.1	24.0	18.8	-8.0
Aizsardzība		33.4	26.2	8.2	-6.0
Sabiedriskā kārtība un drošība		56.4	29.6	11.6	-38.9
Ekonomiskā darbība		46.5	26.7	-5.1	-25.8
Vides aizsardzība		28.1	25.4	37.7	-9.3
Pašvaldības teritoriju un mājokļu apsaimniekošana		23.3	68.1	1.9	-18.9
Veselība		40.7	15.0	6.2	-31.8
Atpūta, kultūra un reliģija		40.2	16.4	17.0	-16.4
Izglītība		62.1	43.9	16.9	-26.0
Sociālā aizsardzība		32.4	26.8	22.9	-16.9

Avots: CSP datubāze, skatīta 25.11.2011.

⁴ Latvijas Statistikas ikmēneša biļetens, 2001/7. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, Augusts 2011.

Pēc valdības funkcijām vispārējās valdības finanšu struktūrā izdevumu lielāko daļu aizņem sadaļa *Sociālā aizsardzība*. Lielākais samazinājums 2009. gadā noticis sadaļās *Sabiedriskā kārtība un drošība* (-38,9), *Veselība* (31,8), *Izglītība* (26%). Zīmīgi, ka sadaļā *Vispārējie valdības dienesti* samazinājums ir tikai 2010. gadā un salīdzinoši mazs – tikai 8%.

2. tabula. Vispārējās valdības finanšu izlietojums pēc izdevumu pozīcijām

	Kopējie izdevumi	Bruto kapitāla veidošana	..no tā bruto pamatkapitāla veidošana	Darbinieku atalgojums	Subsīdijas	Īpašuma ienākums	Maksājамie sociālie pabalsti*	Starppatēriņš	Citi kārtējie pārveidumi	Kapitāla pārveidumi
Tūkst.LVL										
2005	3225.2	295.8	279.7	910.4	49.4	49.2	797.8	636.5	327.3	167.5
2006	4261.2	565.3	515.4	1122.3	72.2	51.1	955.3	755.8	511.4	230.2
2007	5283.1	936.7	836.5	1573.9	89.9	51.3	1123.3	895	538.7	89.3
2008	6277.5	768.3	781.7	1946.6	149.2	94.9	1395.1	1103.3	671.1	147.6
2009	5777.2	561	567.5	1582.1	105	190.9	1726.5	907.9	439.8	260.8
% no kopā										
2005		9.2	8.7	28.2	1.5	1.5	24.7	19.7	10.1	5.2
2006		13.3	12.1	26.3	1.7	1.2	22.4	17.7	12.0	5.4
2007		17.7	15.8	29.8	1.7	1.0	21.3	16.9	10.2	1.7
2008		12.2	12.5	31.0	2.4	1.5	22.2	17.6	10.7	2.4
2009		9.7	9.8	27.4	1.8	3.3	29.9	15.7	7.6	4.5
Pieaugums pret iepriekšējo gadu, %										
2006	32.1	91.1	84.3	23.3	46.2	3.9	19.7	18.7	56.2	37.4
2007	24.0	65.7	62.3	40.2	24.5	0.4	17.6	18.4	5.3	-61.2
2008	18.8	-18.0	-6.6	23.7	66.0	85.0	24.2	23.3	24.6	65.3
2009	-8.0	-27.0	-27.4	-18.7	-29.6	101.2	23.8	-17.7	-34.5	76.7
Daļa pieaugumā, % punkti										
2006	31.9	8.4	7.3	6.6	0.71	0.06	4.9	3.7	5.7	1.9
2007	24.3	8.7	7.5	10.6	0.42	0.00	3.9	3.3	0.6	-3.3
2008	18.5	-3.2	-1.0	7.1	1.12	0.83	5.1	3.9	2.5	1.1
2009	-8.0	-3.3	-3.4	-5.8	-0.70	1.53	5.3	-3.1	-3.7	1.8

* izņemot sociālos pabalstus natūrā un sociālos pabalstus natūrā, kas saistīti ar izdevumiem par ražojumiem, ko ar tirgus ražotāju starpniecību piegādā mājāsaimniecībām.

Avots: CSP datubāze, skatīts 10.11.2011.

Pēc izdevumu pozīcijām lielākās sadaļas ir *Darbinieku atalgojums* (26% -31%) un *Maksājамie sociālie pabalsti* (21% - 30%). Kopējie izdevumi ir samazinājušies par 8%. Lielākais samazinājums veikts sadaļā *Bruto pamatkapitāla veidošana*, iegūstot 3,3% no kopējā izdevumu samazinājuma. Subsīdiju apjoms 2009. gadā samazinājies par 29,6%, taču tas devis tikai 0,7% no kopējā samazinājuma. Darbinieku atalgojums 2009. gadā samazinājies par 18,7%, dodot vairāk kā pusī no kopējā samazinājuma (5,98 procentu punktus no 8% samazinājuma).

3. Nodokļu politika Latvijā

Latvijā neatkarīga budžeta un finanšu sistēma ir kopš Latvijas rubļa ieviešanas 1992. gadā, taču pirmajos neatkarības gados budžetu veidoja, pamatojoties uz nedaudz pielāgotu PSRS laikā pastāvošo nodokļu sistēmu. Pirmie neatkarīgās Latvijas nodokļu likumi pieņemti 1993. gadā (*Likums par iedzīvotāju ienākumu nodokli*). Nacionālā nodokļu sistēma tolaik ietvēra 9 nodokļus un vairākas nodevas.

Daži nodokļi laika gaitā ir būtiski pārveidoti (PVN apgrozījuma nodokļa vietā, zemes un nekustāmā īpašuma nodoklis kā vienots nodoklis iepriekš īpašuma un zemes nodokļa vietā, UIN peļņas nodokļa vietā).

Jau 1993. gadā sagatavotajā dokumentā *Fiskālās sistēmas reforma*⁵ noteikts mērķis, integrējoties Eiropas Ekonomiskajā sistēmā, pakāpeniski pielāgot Latvijas nodokļu sistēmu OECD valstu nodokļu sistēmām. Noteikta nepieciešamība pakāpeniski izmainīt nodokļu struktūru, vairāk apliekot ar nodokļiem patēriņu, mazāk ienākumus. Lielāku nozīmi bija paredzēts piešķirt netiešajiem nodokļiem (jaunradītās vērtības nodoklis (VAT), akcīze), bet tiešo nodokļu devumu bija paredzēts samazināt, it sevišķi ienākumu (peļņas) nodokli no uzņēmējdarbības (nodokļu dalījumu skat. nākošajā sadaļā). Tolaik individuālo ienākumu nodokļu attiecība pret IKP Latvijā bija ievērojami mazāka nekā attīstītajās valstīs, turpretī uzņēmējdarbības – augstāki. Tomēr, kā redzams 3. tabulā, šajā novērtējumā nebija ņemts vērā, ka sociālās apdrošināšanas maksājumi Latvijā jau 1993. gadā bija gandrīz divas reizes augstāki kā attīstītajās valstīs un iekšzemes nodokļi uz precēm un pakalpojumiem – zemāki kā attīstītajās valstīs.

3. tabula. Nodokļu ieņēmumi pēc nodokļu veidiem, % no IKP

	1993. gada novērtējums		
	Attīstītās valstis	Jaunattīstības valstis	Latvija
Ienākumu nodokļi			
Individuālie	8,45	2,08	2,93
Uzņēmējdarbības	2,37	3,29	4,60
Citi	0,14	0,4	-
Kopā	10,96	5,51	7,53
Iekšzemes nodokļi uz precēm un pakalpojumiem			
Apgrozījuma (jaunās vērtības nodoklis, vēlāk PVN)	5,58	2,46	3,68
Akcīze	3,02	2,07	2,20
Citi	0,83	0,68	-
Kopā	9,43	5,21	5,88
Ārējā tirdzniecība			
Importa nodevas	0,7	4,32	0,34
Eksporta nodevas	0	0,62	
Citi	0,01	0,2	
Kopā	0,72	5,13	0,34
Citi nodokļi			
Sociālā apdrošināšana	5,9	1,3	11,3
Īpašuma nodokļi	1,11	0,45	0,21
Citi	0,1	0,54	0,24
Kopā	7,11	2,29	11,75
Pavisam kopā	28,22	18,14	25,5

Avots: *Fiskālās sistēmas reforma*. (1993). Rīga: Latvijas Republikas Finanšu ministrija, 1993. gada septembris, 7. lpp.

⁵ *Fiskālās sistēmas reforma*. (1993). Rīga: Latvijas Republikas Finanšu ministrija, 1993. gada septembris.

2003. gadā sagatavotajās *Pamatnostādnēs nodokļu un nodevu sistēmas attīstībā*⁶ ziņots, ka 1995. gada nodokļu reforma, kuras rezultātā izveidots pašreizējās nodokļu sistēmas pamats, īstenota, lai sasniegtu divus galvenos mērķus:

- nodrošinātu stabilus budžeta ieņēmumus, lai finansētu prioritārus sociālos un ekonomiskos pasākumus un ierobežotu fiskālo deficītu;
- veicinātu valsts ekonomisko izaugsmi, sekmējot godīgu konkurenci un atsakoties gan no nepamatotām privilēģijām jeb atvieglojumiem, gan no nepamatoti augstām nodokļu likmēm atsevišķiem ekonomikas sektoriem.

Valdība uzskatīja, ka līdz 2003. gada *Pamatnostādņu* pieņemšanai ar Latvijas nodokļu politikas palīdzību ir mēģināts sekmēt ekonomisko attīstību, liekot lielāku uzsvāru uz patēriņa, nevis ienākumu aplikšanu ar nodokļiem, tādējādi stimulējot uzkrājumu un investīciju pieaugumu valstī. Šīs tendences saglabātas turpmāk, un sekojošajos gados veiktie grozījumi, pēc valdības domām, ir bijuši vērsti uz:

- nodokļu bāzes paplašināšanu, atsakoties no atbrīvojumiem un atvieglojumiem,
- nodokļu sloga pazemināšanu, samazinot atsevišķu nodokļu likmes,
- nodokļu administrēšanas uzlabošanu,
- nodokļu likumu saskaņošanu ar Eiropas Savienības prasībām (pamats jaunas akcīzes nodokļa sistēmas ieviešanai, sākot ar 1998. gadu).

2005. gadā Latvijā bija 9 nodokļi un 58 valsts nodevas (2000. gadā 48 valsts nodevas). Sistēmu regulēja vispārīgais likums *Par nodokļiem un nodevām* un 13 nodokļu likumi. Spēkā esošie nodokļi bija:

- uzņēmumu ienākumu nodoklis,
- iedzīvotāju ienākuma nodoklis,
- nekustamā īpašuma nodoklis,
- pievienotās vērtības nodoklis,
- akcīzes nodoklis,
- muitas nodoklis,
- izložu un azartspēļu nodoklis,
- dabas resursu nodoklis,
- valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.

2005. gadā *Pamatnostādnēs* veikti četri grozījumi⁷, galvenokārt, pagarinot pasākumu ieviešanas termiņus.

2010. gadā sagatavotas jaunas *Nodokļu un nodevu sistēmas attīstības pamatnostādnes*⁸, kas drīz vien pārstrādātas. Pārstrādātais dokuments ar nosaukumu *Nodokļu un nodevu sistēmas attīstības pamatnostādnes 2011 – 2015* ir izskatīts valsts sekretāru sanāksmē, bet nav pieņemts.

2011. gadā Latvijas nodokļu un nodevu sistēmā bija 11 nodokļi, un arī nodevu skaits bija palielinājies - 2010. gada janvārī bija spēkā 96 valsts nodevas.

Jaunajās *Pamatnostādnēs* noteikts, ka nodokļu pamatfunkcija ir nodrošināt publisko izdevumu finansēšanu, bet nodokļus izmanto arī ienākumu pārdalei un stimuliem. Veidojot nodokļu sistēmu, ir jāievēro „labas nodokļu sistēmas” principus.

Pamatnostādnēs noteikti četri valsts nodokļu un nodevu politikas mērķi:

⁶ Oficiālais variants pieņemts ar 10.06.2003. MK rīkojumu Nr.380 *Par Pamatnostādņēm nodokļu un nodevu sistēmas attīstībā*, <http://www.likumi.lv/doc.php?id=76127&from=off>.

⁷ 23.02.2005. MK rīkojums Nr.125 *Grozījumi Pamatnostādnēs nodokļu un nodevu sistēmas attīstībā* (stājas spēkā 23.02.2005), <http://www.likumi.lv/doc.php?id=102399>.

⁸ <http://www.knl.lv/data/File/Nodoklu%20pamatnostadnes%2001%2003%202010.pdf>

- stabili valsts budžeta ieņēmumi;
- nodokļu politikas stabilitāte un prognozējamība,
- uzlabota Latvijas tautsaimniecības konkurētspēja,
- sociālais taisnīgums.

Kā izriet no *Pamatnostādnēm*, pirmā mērķa sasniegšanai paredzēts samazināt izņēmumu atvieglojumu un nodokļu režīmu skaitu, nodokļu slogu pārnest uz jomām ar zemāku izvairīšanās risku. Paredzēts arī samazināt ēnu ekonomikas īpatsvaru, vadoties pēc CSP datiem.

Otrā mērķa sasniegšanai paredzēts neieviest *Pamatnostādnēs* neparedzētas izmaiņas, nodokļu īpatsvaru pret IKP uzturēt ap 30%, nepaaugstināt vispārējās likmes un nevirzīt būtiskas nodokļu politikas izmaiņas bez diskusijas ar sociālajiem partneriem Reformu vadības grupā vai alternatīvā forumā, kas izveidots šim mērķim.

Trešā mērķa sasniegšanai paredzēts samazināt nodokļu slogu darbaspēkam - paaugstināt IIN neapliekamo minimumu (2011. gadā – 55 LVL, 2012. gadā 75 LVL, 2013. gadā 95 LVL) un samazināt IIN likmi (2014. gadā 23%, 2015. gadā 21%). Vienkāršojot nodokļu un nodevu saistību izpildes prasības, paredzēts iegūt augstāku vietu Pasaules Bankas *Doing Business* novērtējumā.

Ceturtnā mērķa sasniegšanai līdz 2013. gadam paredzēts ieviest progresīvāku nodokļu sistēmu, samazinot nodokļu slogu zemāk atalgotiem darbiniekiem un palielinot nodokļu slogu ekskluzīvam īpašumam.

Lai pārnestu nodokļu slogu uz jomām ar zemāku izvairīšanās risku, paredzēts jau 2011. gadā atcelt samazinātās PVN likmes, ieviest kompensējošus pasākumus, lai atceltu likmju palielināšanas ietekmi, palielināt NĪN likmes dzīvojamām ēkām līdz 1,5%, paredzot neapliekamo vērtību katram objektam un iespēju daļēji atlikt nodokļa maksājumu, pilnveidot kadastru, lai precizētu īpašuma vērtību.

2011. gadā paredzēts palielināt ikgadējo transportlīdzekļa nodevu videi mazāk draudzīgām un ekskluzīvām automašīnām, papildinot nodevas noteikšanas kritērijus ar motora tilpumu un jaudu.

2010. gada 1. septembrī apstiprināta īpaša nodokļu maksāšanas kārtība mikrouzņēmumiem (*Mikrouzņēmuma nodokļu likums*).

Lai padarītu nodokļu sistēmu vienkāršāku un efektīvāku 2010. gadā bija paredzēts izpētīt IIN un UIN atvieglojumu efektivitāti, lietderību un administrēšanas izmaksu viedokļa, 2012. gadā pārskatīt mikrouzņēmumu nodokļu maksāšanas režīmus, samazinot to skaitu un vienkāršojot administrēšanu, un 2014. gadā pārskatīt pastāvošo nodevu sistēmu. Tūlīt pēc ieviešanas mikrouzņēmumu nodokļus sāka plaši izmantot nodokļu optimizācijai, tāpēc jau 2011. gada beigās radās priekšlikums, atbilstoši likuma pārejas noteikumu normai pārskatīt mikrouzņēmumu nodokļus jau 2011. gadā.

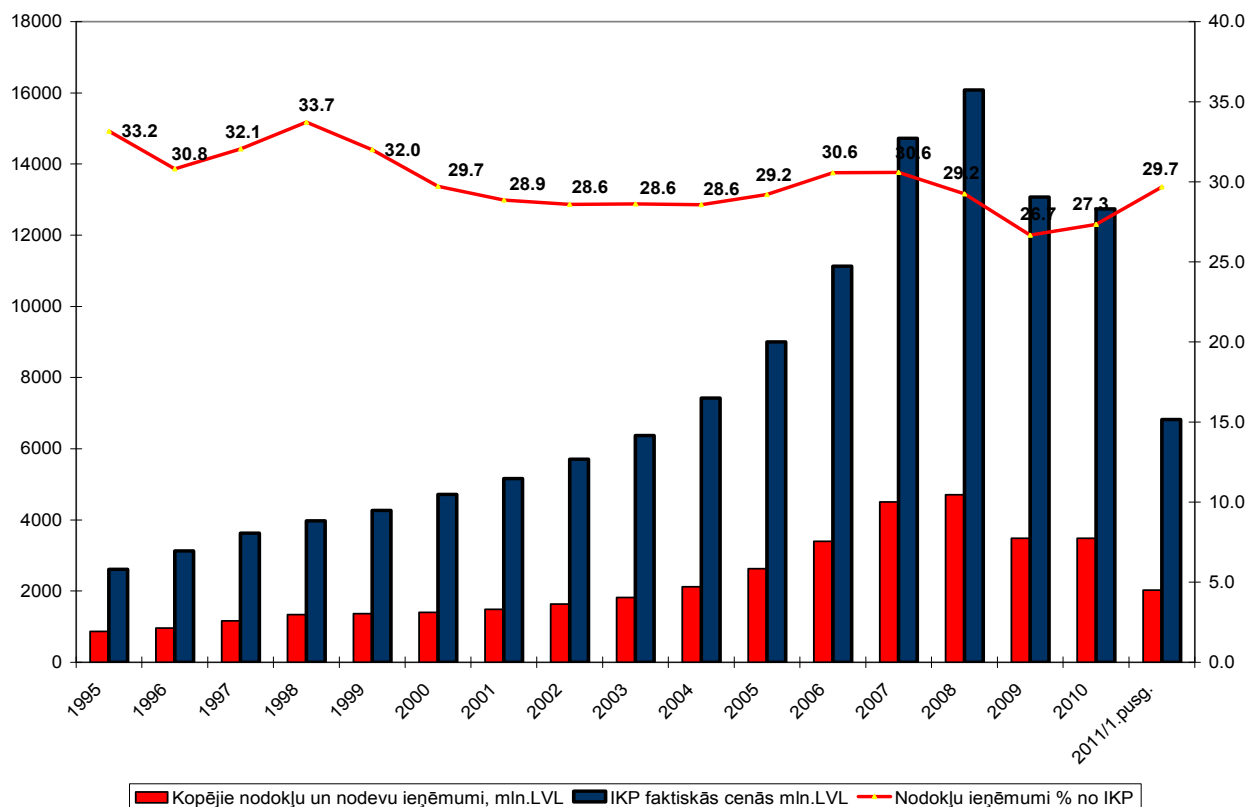
Nodokļu likmju maiņa vērsta uz likmju izlīdzināšanu Baltijas valstīs, lai paaugstinātu Latvijas konkurētspēju.

Nodokļi tiešā veidā nav progresīvi, izņemot nelielu progresivitāti nekustamā īpašuma nodokļa likmēs. Nepieciešamība ieviest progresīvu nodokļu sistēmu tiek bieži diskutēta, taču līdz šim nav izmantotas citas iespējas aplikēt lielāku labklājību ar papildus nodokļiem (piemēram, kapitāla augļu aplikšana ar nodokļiem ieviesta nesen).

Latvijas valdība uztur priekšstatu, ka Latvijā ir zems nodokļu slogs, taču to nosaka kā nodokļu ieņēmumus pret IKP. Pamatnostādnēs 2011 – 2015. gadam ziņots, ka 2008. gadā nodokļu ieņēmumi Latvijā veidoja 28,9% no IKP, bet vidēji ES 39,3% no IKP (*Eurostat* dati atbilstoši Eiropas kontu sistēmas (EKS 95) metodoloģijai).

10. attēlā redzams, ka šāda proporcija ir diezgan pastāvīga (mainās apmēram 3% robežās), ja salīdzinājumam izmanto faktiskos nodokļu ieņēmumus. Attēlā arī redzams, ka šādā novērtējumā nodokļu slogs nekad nav pārsniedzis 35%, tas ir bijis augstākais 1998. gadā un ir samazinājies visos pēckrīzes periodos.

Nozīmīgs nodokļu ieņēmumu kritums ir noticis pēc 2007. gada, bet kopš 2010. gada faktisko nodokļu ieņēmumu attiecība pret IKP ir paaugstinājusies. 2011. gada 1. pusgada pielīdzinājums ir nosacīts, jo valsts finanšu statistikā gada un ceturkšņu atskaites pozīcijas atšķiras.

10. attēls. Faktisko nodokļu un nodevu ieņēmumu un IKP faktiskās cenās salīdzinājums un nodokļu slogs kā faktisko nodokļu ieņēmumu attiecība pret IKP faktiskajās cenās

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.11.2011.

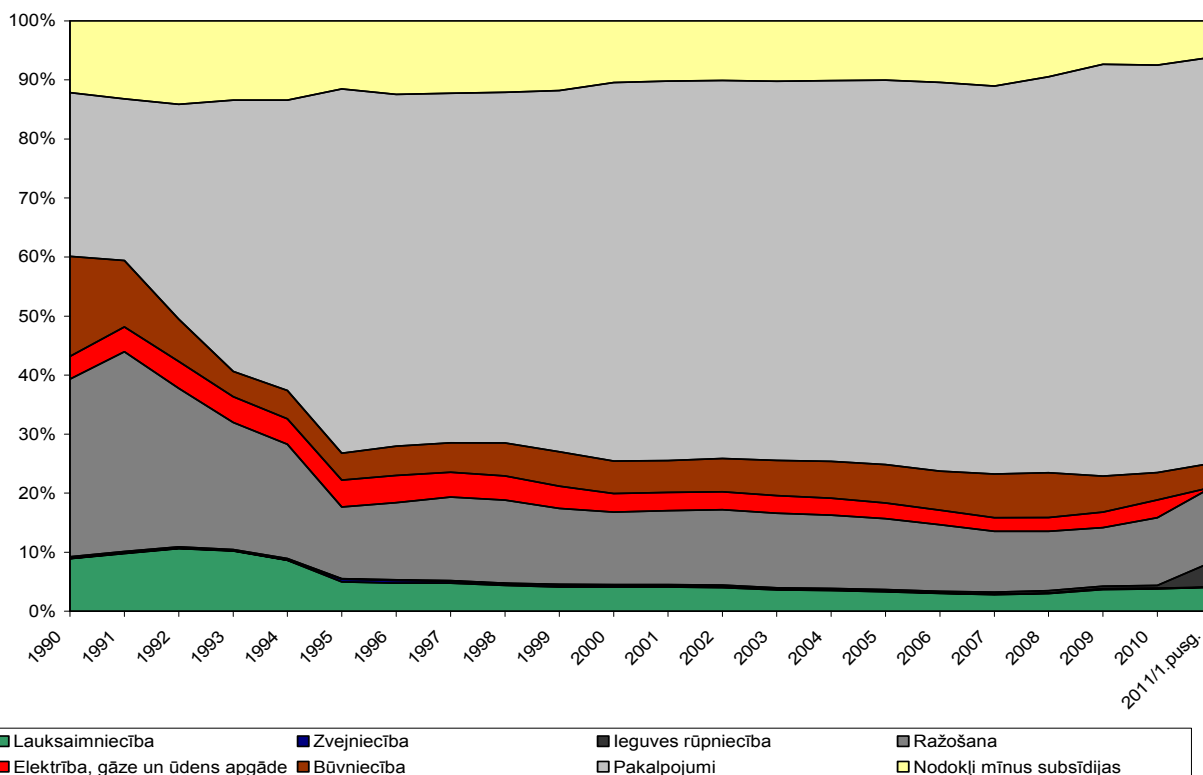
11. attēlā redzams, ka IKP struktūrā ir samazinājies sadaļas *Produktu nodokļi mīnus subsīdijas* īpatsvars, sevišķi pēc 2007. gada. Samazinājuma iemesls var būt gan produktu nodokļu samazinājums, gan subsīdiju palielinājums, gan abi iemesli, tomēr abu attēlu kopsakars liecina, ka noteicošais iemesls ir nodokļu ieņēmumu samazinājums. Tā kā nav ziņu par nozīmīgu nodokļu likmju samazinājumu 2010 – 2011. gadā (tieši otrādi, vairāku nodokļu likmes ir paaugstinājušās), izņemot mikrouzņēmuma nodokļa ieviešanu 2010. gadā, ir jādomā, ka vai nu ir pasliktinājusies nodokļu iekasēšana, vai arī mikrouzņēmumu nodokļa ieviešana ir ietekmējusi valsts budžeta ieņēmumus, tādējādi, ka tas prasa citu nodokļu korekcijas, lai savāktu valsts izdevumu segšanai nepieciešamos līdzekļus.

Nodokļu sistēmas pētnieki uzskata, ka nodokļu slogs, aprēķināts pēc likmēm ir daudz augstāks.⁹

Nodokļus klasificē vairākos veidos. Kā minēts nodokļu politikas aprakstā, tā ir vērsta uz izmaiņām vienas vai otras nodokļu grupas statusā.

Tiešie nodokļi ir iedzīvotāju ienākuma nodoklis, sociālās apdrošināšanas iemaksas, uzņēmumu ienākuma nodoklis, nekustamā īpašuma nodoklis, un kopš 2010. gada arī mikrouzņēmumu nodoklis. **Netieši nodokļi** ir pievienotās vērtības nodoklis, akcīzes nodoklis, vieglo auto un motociklu nodoklis, elektroenerģijas nodoklis, muitas nodoklis. **Pārējie nodokļi** ir dabas resursu nodoklis un izložu un azartspēļu nodoklis.

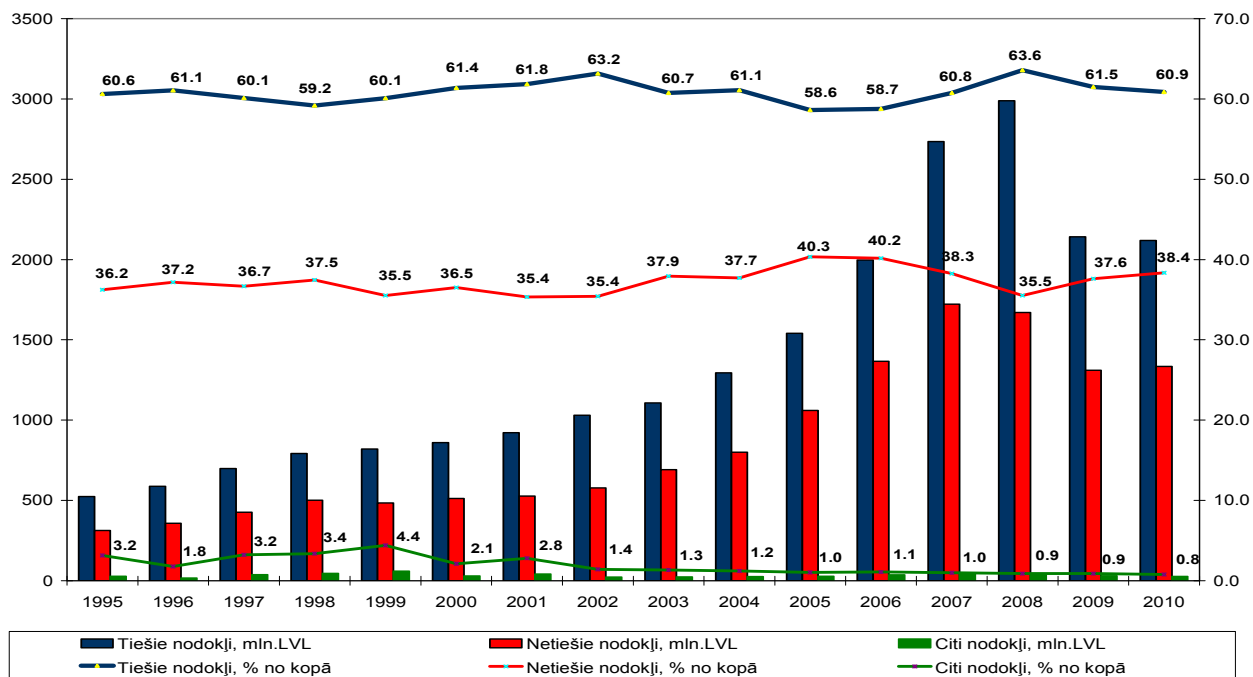
⁹ Sproģis A., Zelgalvis E., Kālis I. *et al.* (2007). „Latvijas tautsaimniecības attīstības perspektīvas.” *LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2006. gadā*. Rīga: LZP Ekonomikas un juridiskās zinātnes ekspertu komisija.

11. attēls. IKP struktūra, %

Avots: CSP datu bāze, uzkrāta informācija, IKP dati kopš 2000. gada koriģēti pēc stāvokļa 23.11.2011.

Tiešie nodokļi veido nedaudz mazāk par 2/3 no kopējiem nodokļu ieņēmumiem Pamatnostādņēs minēts, ka 2009. gadā netiešie nodokļi deva 63,34% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem un aptuveni pusi no tiem veidoja sociālās apdrošināšanas iemaksas (2009. gadā 36,16%). Netiešie nodokļi 2009. gadā veidoja 35,9% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem.¹⁰ Aprēķinā pēc CSP datiem (12. attēls) skaitļi nedaudz atšķiras, bet atšķirība nemaina secinājuma būtību.

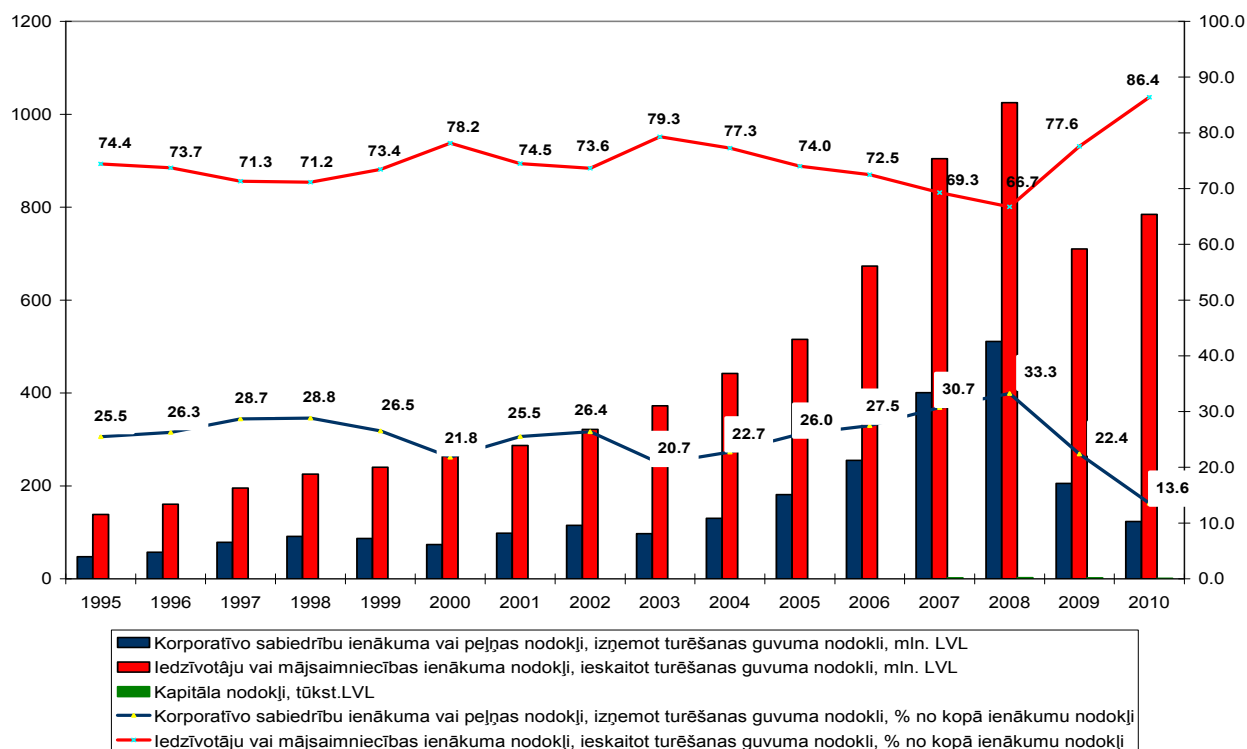
12. attēls. Tiešo, netiešo un citu nodokļu ieņēmums un īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.11.2011.

¹⁰ Nodokļu un nodevu sistēmas attīstības pamatnostādnes 2011-2015. Rīga: LR Finanšu ministrija, 14.06.2010. projekts, 2. pielikuma 2. lpp.

Neskatoties uz deklarēto virzību uz tiešo nodokļu samazināšanu, to daļa vispārējās valdības nodokļu ieņēmumos līdz šim nav nozīmīgi samazinājusies (12. attēls).

Tiešo nodokļu grupā lielākie ir nodokļi, ar kuriem apliek darba ienākumu – iedzīvotāju ienākumu nodoklis un sociālās apdrošināšanas iemaksas. Uzņēmumu ienākumu nodoklis, ar kuru apliek komersantu peļņu, pēdējos gados dod vairākas reizes mazāku nodokļu ieņēmumu nekā nodokļi no darba ienākuma. Kapitāla nodokļu daļa ir nenozīmīga (13. attēls).

13. attēls. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa, uzņēmumu ienākuma nodokļa un kapitāla nodokļu ieņēmumi un proporcijas.

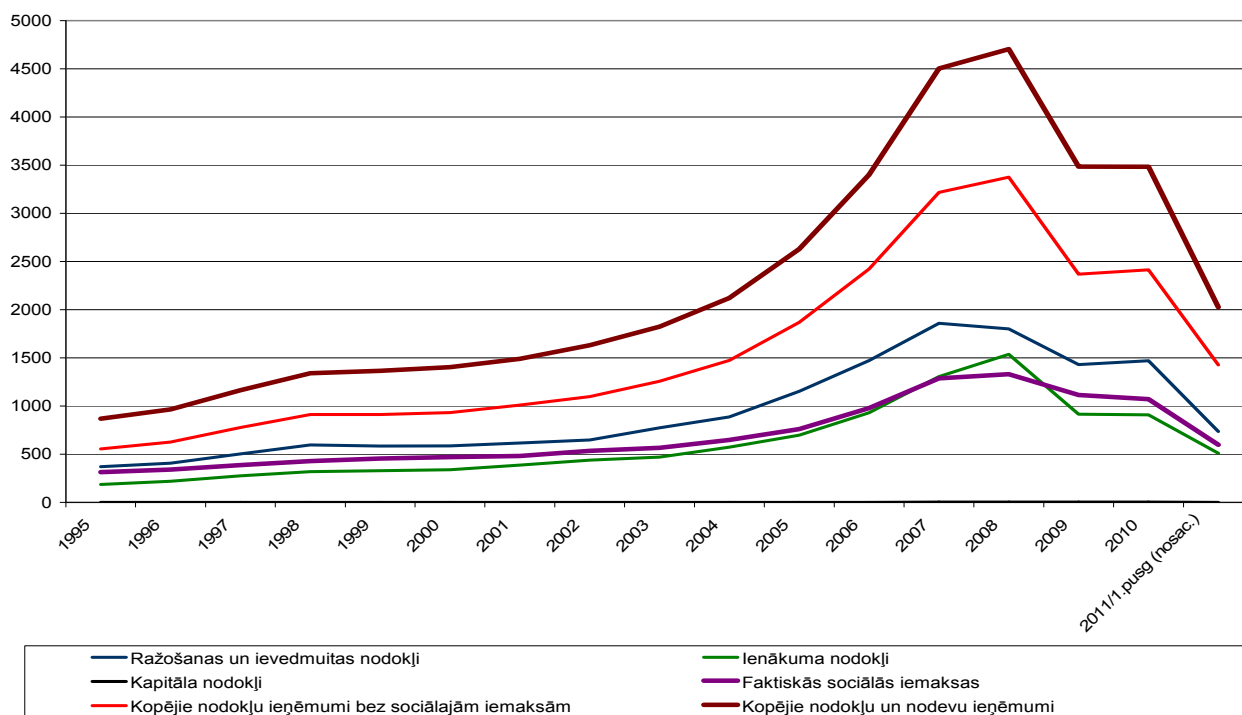
Avots: CSP datubāze, skatīta 10.11.2011.

Netiešo nodokļu grupā lielākie ir pievienotās vērtības nodoklis un akcīzes nodoklis, kas savukārt ietekmē dzīves dārdzību. Elektroenerģijas nodoklis ieviests 2007. gadā un tā fiskālā ietekme ir nenozīmīga. Arī vieglo auto un motociklu nodokļa fiskālā ietekme ir nenozīmīga.

Dalījumā pēc ekonomiskās funkcijas (EKS kods) nodokļus dala šādi:

- **ražošanas un importa (ievedmuitas) nodokļi** - muitas nodoklis, PVN, akcīzes nodokļi, automobiļu un motociklu nodoklis, izložu un azartspēļu nodoklis, nekustamā īpašuma nodoklis, dabas resursu nodoklis un vairākas nodevas;
- **ienākuma nodokļi** – iedzīvotāju ienākuma nodoklis, uzņēmuma ienākumu nodoklis; nodokļi no turēšanas ieguvuma;
- **kapitāla nodokļi** – kapitāla pārveduma nodokļi, nodevas par mantojumiem un dāvinājumiem;
- **sociālās iemaksas.**

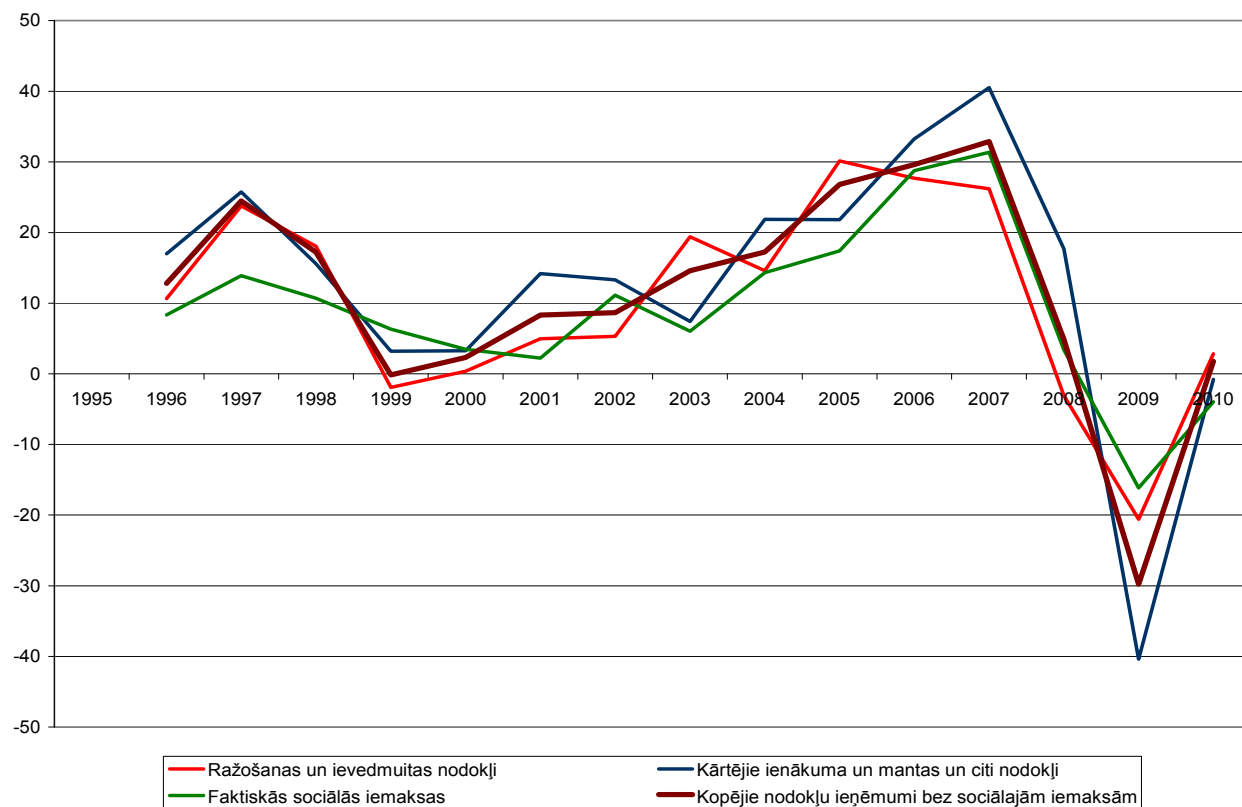
14. attēlā uzrādīta nodokļu ieņēmumu dinamika šādā dalījumā. Lielākā nodokļu grupa ir ražošanas un ievadmuitas nodokļi. Otra lielākā grupa ir sociālie maksājumi. Izņemot īsu periodu ap 2008. gadu, trešā lielākā grupa ir ienākumu nodokļi, kurā, kā noskaidrots iepriekš, arvien lielāku daļu dod iedzīvotāju ieņēmumu nodoklis. Kapitāla nodokļu fiskālā ietekme ir tik nenozīmīga, ka tā pēc lieluma nav salīdzināma ar citām nodokļu grupām (līnija gandrīz sakrīt ar horizontālo asi).

14. attēls. Vispārējās valdības sektora detalizēti nodokļu un sociālo iemaksu ieņēmumi pa lielām nodokļu grupām, milj. LVL

Avots: CSP datu bāze, skatīts 10.11.2011.

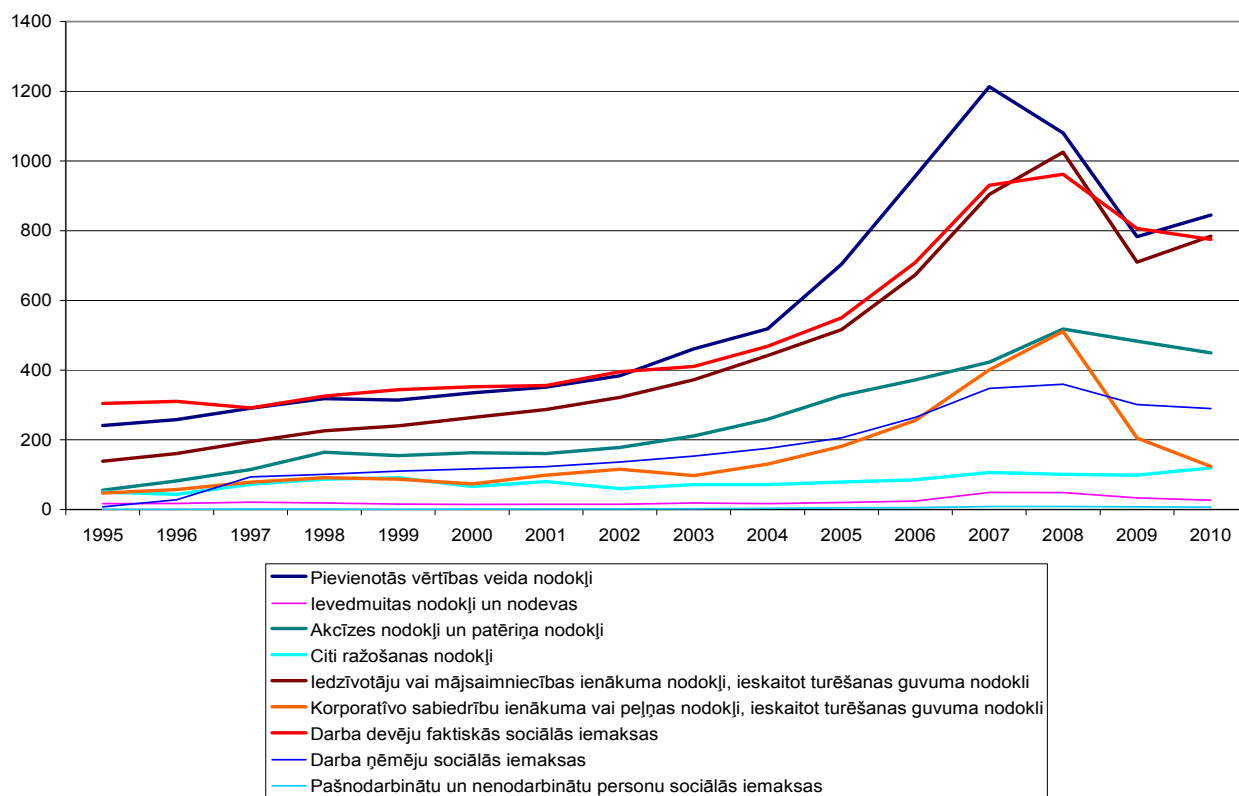
15. attēlā redzamas nodokļu ieņēmumu izmaiņas lielās nodokļu grupās kopš 1996. gada. Visstabilāko dinamiku uzrāda sociālo maksājumu ienākumi un ražošanas nodokļi, kas ietver PVN un akcīzes nodokli.

15. attēls. Nodokļu ieņēmumu izmaiņas lielās nodokļu grupās, % pret iepriekšējo gadu

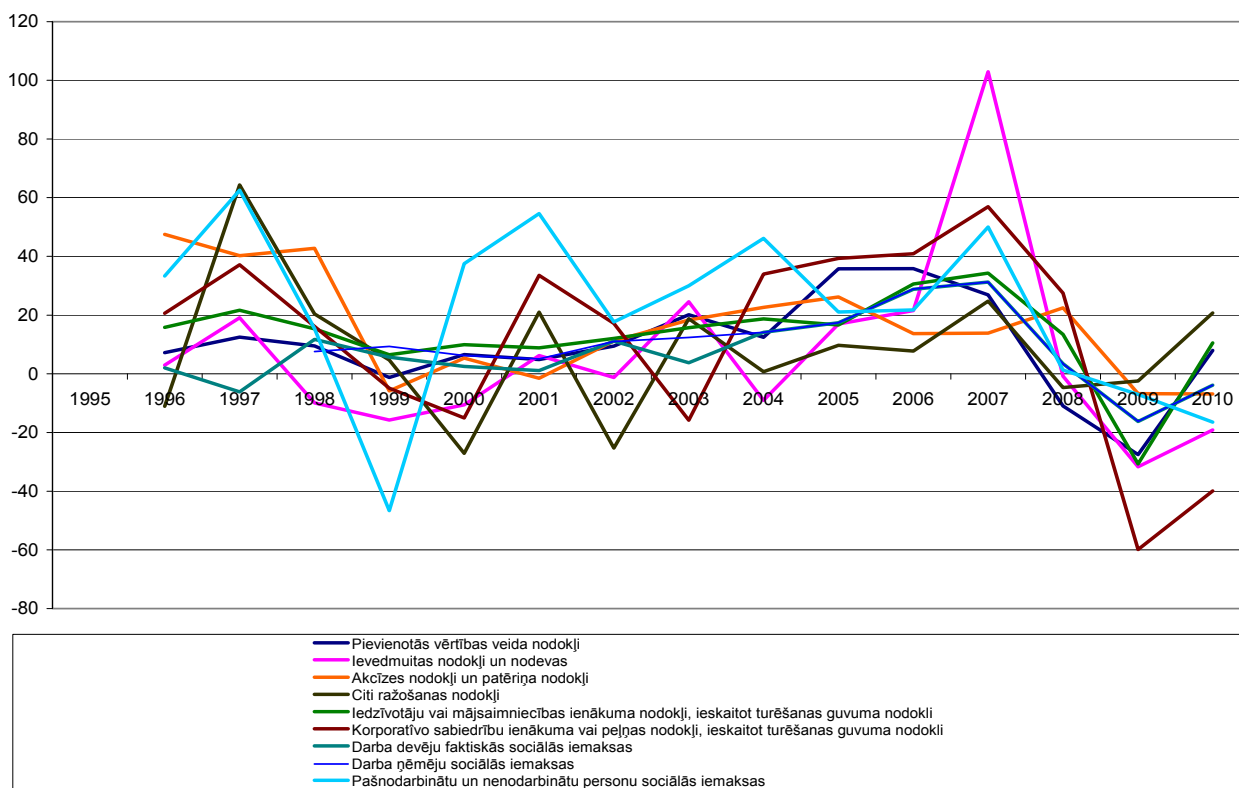
Avots: CSP datu bāze, skatīts 10.11.2011.

16. attēlā nodokļu veidi un 17. attēlā to izmaiņas uzrādītas sīkākā dalījumā.

16. attēls. Nodokļu ieņēmumi galvenajās nodokļu grupās, mln. LVL

Avots: CSP datu bāze, skatīts 10.11.2011.

17. attēls. Nodokļu ieņēmumu izmaiņas % pret iepriekšējo gadu galvenajās nodokļu grupās

Avots: CSP datu bāze, skatīts 10.11.2011.

Jēdziens „patēriņa nodokļi” klasifikācijā nav iekļauts, bet ar to parasti saprot nodokļus, ar kuriem apliek patēriņu – akcīzes nodoklis, elektroenerģijas nodoklis, vieglo automobiļu un motociklu nodoklis. Klasifikācijā pēc ESA95 metodoloģijas patēriņa nodokļi ir iekļauti grupā *Ražošanas un importa nodokļi*, apakšgrupas *Produktu nodokļi, izņemot PVN un ievadmuities nodokļus* (kods 214) nodokļu grupā *Akcīzes nodokļi un patēriņa nodokļi* (kods D214A). Šis formulējums it kā nošķir patēriņa un akcīzes nodokļus kā dažādus. Šajā klasifikācijā no akcīzes un patēriņa nodokļiem ir nošķirti arī pārējie nodokļi, ko varētu uzskatīt par patēriņa nodokļiem, jo apakšgrupā vēl ietilpst šādas nodokļu grupas: *Zīmognodokļi* (D214B), *Finanšu un kapitāla darījumu nodokļi* (D214C), *Vieglo automobiļu reģistrācijas nodokļi* (D214D), *Izklaides nodokļi* (D214E), *Loteriju, azartspēļu un derību nodokļi* (D214F), *Apdrošināšanas prēmiju nodokļi* (D214G), *Citi nodokļi par noteiktiem pakalpojumiem* (D214H), *Vispārējie tirdzniecības vai apgrozījuma nodokļi* (D214I), *Fiskālo monopolu peļņa* (D214J).

4. Lielākās izmaiņas nodokļu sistēmā

4.1. Iedzīvotāju ienākumu nodoklis (IIN)

IIN piemērošanu regulē likums *Par iedzīvotāju ienākumu nodokli* (pieņemts 11.05.1993) grozīts 40 reizes, tostarp 2 reizes gadā 1994., 1995., 1996., 1997., 2000., 2003., 2004., 2005. gados, 3 reizes gadā 2007., 2008., 2009., 2011. gados, 4 reizes gadā 2006. gadā un 5 reizes gadā 2010. gadā.

Pirmās trīs izmaiņas (divas 1994. gadā un pirmā izmaiņa 1995. gadā) paredz nelielus tehniskus uzlabojumus. Ceturtais grozījums, kas pieņemts 1995. gada 31. maijā, ietver lielas izmaiņas, un turpmāk likuma variants pēc šo grozījumu iestrādāšanas tiek uzskatīts par galveno likuma redakciju.

Veiktās izmaiņas ir, piemēram, šādas (uzskaitījums nav pilnīgs un tam ir tikai ilustratīva nozīme):

- nodokļa aprēķināšanas un iemaksāšanas kārtība (19.12.1996., 25.11.1999., 08.11.2007., 01.12.2009. un 09.08.2010. grozījumos),
- nodokļu maksātāji (19.12.2006., 09.08.2010.; papildināts ar: mikrouzņēmuma īpašnieki atbilstoši *Mikrouzņēmumu nodokļa likumam*),
- ar nodokli apliekamais objekts (01.12.2009.; izslēgti likuma 13. pantā noteiktie atvieglojumi),
- atsevišķu ārvalsts nodokļa maksātāja (nerezidenta) ar nodokli apliekamā ienākuma veidu definējumi (01.12.2009. izslēgts 6. punkts, mainīti 31.05.1995. likuma redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 19.12.1996., 25.11.1999., 30.11.2000., 11.12.2003., 20.12.2004., 20.10.2005., 19.12.2006., 17.05.2007., 24.04.2008., 14.11.2008., 01.12.2009., 09.08.2010., 20.12.2010., 08.09.2011. un 22.09.2011. likumu, kas stājas spēkā 19.10.2011.),
- fiziskajai personai — nerezidentam, iegūstot rezidenta statusu, nerezidenta statusā aprēķinātais un budžetā iemaksātais nodoklis ir galīgais nodoklis (31.05.1995. likuma redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 25.11.1999., 30.11.2000., 11.12.2003., 20.10.2005., 19.12.2006., 08.11.2007., 01.12.2009. un 08.09.2011.),
- ierobežojumi darba devējam (izslēgti 30.11.2000.),
- nosacījums par vienu algas nodokļa grāmatiņu (turpmāk — grāmatiņa), kuru izsniedz Valsts ieņēmumu dienests. Grāmatiņa iesniedzama vietā, kuru maksātājs uzskata par galveno ienākuma gūšanas vietu. Grāmatiņas izsniegšanas kārtību un tajā iekļaujamās ziņas nosaka Ministru kabinets. Ja maksātājs ir mikrouzņēmuma darbinieks, grāmatiņu iesniedz mikrouzņēmumā. (30.11.2000. likuma redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 14.11.2008., 16.06.2009., 01.12.2009., 09.08.2010. un 22.09.2011. likumu, kas stājas spēkā 19.10.2011.)
- maksātāja gada ienākums (31.05.1995.),
- vairāki punkti par gada apliekamā ienākuma avotiem (viens 2004. gadā, četri 2009. gadā)
- noteikums, ka dividendēm pielīdzināms ienākums ir individuālā uzņēmuma (arī zemnieka vai zvejnieka saimniecības), kas ir uzņēmumu ienākuma nodokļa maksātājs, īpašnieka ienākums, veicot individuālā uzņēmuma (arī zemnieka vai zvejnieka saimniecības) pārskata gada un iepriekšējo gadu nesadalītās peļņas sadali (31.05.1995. likuma redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 19.12.1996., 20.11.1997., 30.11.2000., 22.11.2001., 21.02.2002., 11.12.2003., 20.12.2004., 20.10.2005., 19.12.2006., 17.05.2007., 08.11.2007., 14.11.2008., 01.12.2009., 09.08.2010., 20.12.2010., 08.09.2011. un 22.09.2011. likumu, kas stājas spēkā 19.10.2011.),
- ar nodokli neapliekamo ienākumu veidi (2 veidi izslēgti 2006. gadā, viens 2008. gadā un 6 veidi izslēgti 2009. gadā),
- divi grozījumi par nodokļu atvieglojumu atcelšanu (2008. un 2009. gadā),

- noteikums atbrīvojumiem maksātāja saistību samazināšanas vai dzēšanas rezultātā (31.05.1995. likuma redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 29.02.1996., 19.12.1996., 20.11.1997., 25.11.1999., 27.01.2000., 30.11.2000., 22.11.2001., 19.06.2003., 11.12.2003., 20.12.2004., 20.10.2005., 28.09.2006., 19.12.2006., 17.05.2007., 24.04.2008., 14.11.2008., 16.06.2009., 01.12.2009., 13.05.2010., 09.08.2010., 21.10.2010., 28.10.2010., 20.12.2010., 16.06.2011., 08.09.2011. un 22.09.2011. likumu, kas stājas spēkā 19.10.2011.),
- izslēgta viena attaisnoto izdevumu kategorija (2009),
- noteikums par rīcību, ja dzīvības apdrošināšanas līgums (ar līdzekļu uzkrāšanu) tiek izbeigts pirms termiņa, nesasniedzot likumā noteikto piecu gadu darbības termiņu (31.05.1995. likuma redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 19.12.1996., 25.11.1999., 30.11.2000., 22.11.2001., 11.12.2003., 20.12.2004., 20.10.2005., 19.12.2006., 17.05.2007., 08.11.2007., 01.12.2009., 13.05.2010., 09.08.2010., 20.12.2010. un 22.09.2011. likumu, kas stājas spēkā 19.10.2011.)
- regulējums par no saimnieciskās darbības gūtā apliekamā ienākuma noteikšanu sadaļā par to, kas netiek iekļauts apliekamajā ienākumā - pa vienam grozījumam 2006, 2009, 2010, 2011. gadā,
- noteikums par to, kā maksātāji, kas kārtu grāmatvedības uzskaiti vienkāršā ieraksta sistēmā, iekļauj saimnieciskās darbības ieņēmumos valsts atbalsta lauksaimniecībai vai Eiropas Savienības atbalsta lauksaimniecībai un lauku attīstībai summas, kuras atbilstoši atbalsta nosacījumiem piešķirtas, lai kompensētu pamatlīdzekļa iegādes izdevumus. (31.05.1995. likuma redakcija ar grozījumiem, kas izdarīti ar 19.12.1996., 02.10.1997., 20.11.1997., 25.11.1999., 22.11.2001., 11.12.2003., 10.03.2005., 20.10.2005., 28.09.2006., 19.12.2006., 17.05.2007., 08.11.2007., 14.11.2008., 01.12.2009., 13.05.2010., 09.08.2010. un 22.09.2011. likumu, kas stājas spēkā 19.10.2011.)

Iedzīvotāju ienākuma nodoklim ir noteikta vienota likme 25%, bet tā vairākkārt mainīta. Vienota likme ir tikai septiņās ES dalībvalstīs (Bulgārija, 10%; Čehija, 15%; Rumānija, 16%, Slovākija 19%; Igaunija 21%; Latvija, 25%). Kā redzams, Latvijā IIN likme ir visaugstākā. *Pamatnostādnes* Latvijas likme salīdzināta ar citu ES dalībvalstu likmēm. Visās valstīs, kurās ir progresīvā IIN likmes, maksimālās likmes ir augstākas kā Latvijā, bet minimālās – zemākas visās valstīs, izņemot Austriju, Dāniju, Nīderlandi un Zviedriju.¹¹

2009. gada sākumā IIN likme samazināta uz 23%, 2010. gadā palielināta uz 26% un 2011. gadā samazināta uz 25%. Nodoklis pakāpeniski saskaņots ar uzņēmumu ienākumu nodokli. Kopš 2010. gada 1. janvāra Latvijā pastāv IIN likme 15% apmērā, kuru piemēro ienākumam no kapitāla pieauguma un 10% likme, kuru piemēro ieņēmumiem no dividendēm un procentiem, tādejādi ienākumu no kapitāla (15 % UIN un 10% dividenžu likme) apliekot ar nodokļiem salīdzināmi ar ienākumu no darba.

IIN progresivitāti (mazākam ienākumam mazāka efektīvā likme pret visu ienākumu) rada neapliekamais minimums. Līdz 2009. gada 2. pusgamam neapliekamais minimums pakāpeniski pieauga. 2009. gada 1. pusgadā tas bija 90 LVL mēnesī, bet no 2009. gada 1. jūlija 35 LVL mēnesī. 2011. gadā neapliekamais minimums paaugstināts uz 45 LVL mēnesī. Pensionāru neapliekamais minimums ir 165 LVL.

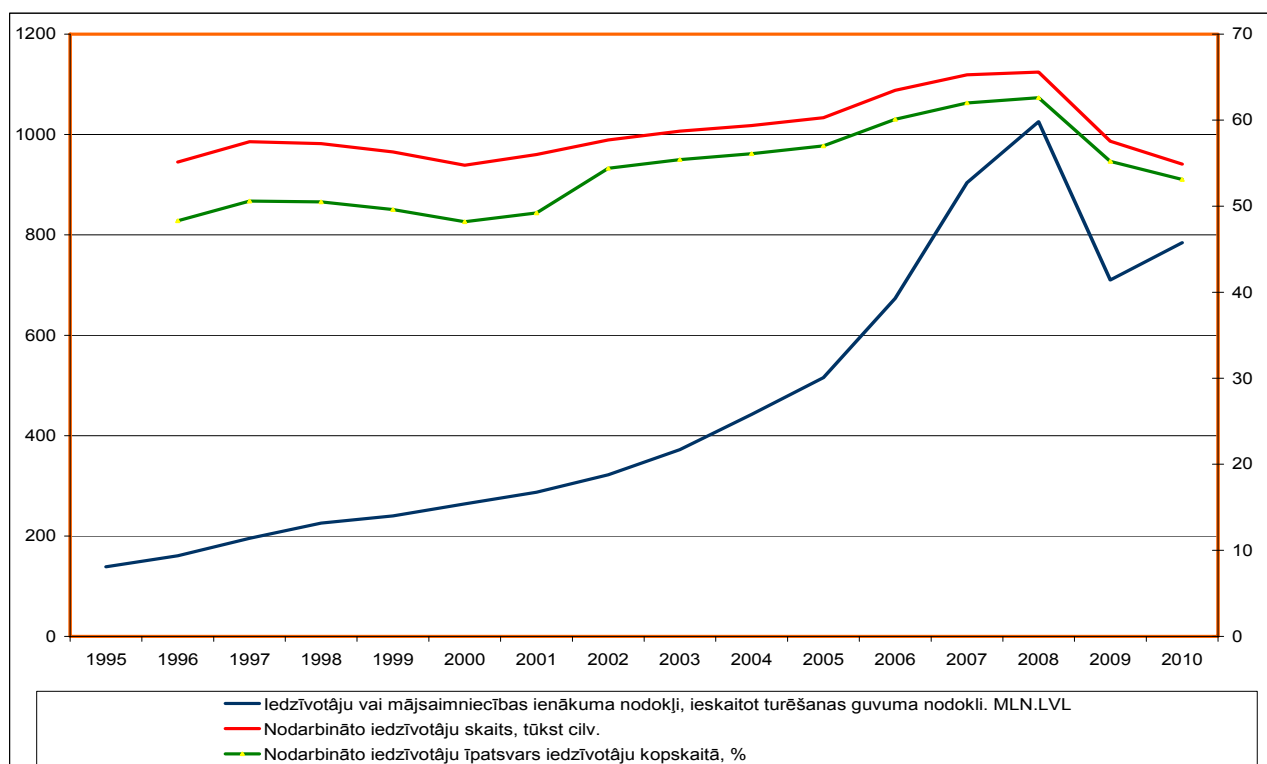
IIN noteikti vēl citi atvieglojumi, saistībā ar ģimenes vai veselības stāvokli – par apgādībā esošām personām, atvieglojumi personām, kurām ir invaliditāte. Ir noteikti atvieglojumi par ziedojumiem sabiedriskā labuma organizācijām un budžeta iestādēm, iemaksām privātajos pensiju fondos, dzīvības un veselības apdrošināšanas pasākumiem, un atvieglojums, lai veicinātu lauksaimniecības un lauku tūrisma attīstību – gada apliekamajā ienākumā var neiekļaut ienākumu no lauksaimniecības un lauku tūrisma, kas nepārsniedz 2000 LVL gadā.

¹¹ *Nodokļu un nodevu sistēmas attīstības pamatnostādnes 2011-2015*. Rīga: LR Finanšu ministrija, 14.06.2010. projekts, 2. pielikuma 10. lpp

Fiziskām personām, kas veic saimniecisko darbību un kuru gada ienākumi nepārsniedz 10 tūkst. LVL ir iespēja maksāt fiksētu nodokli atkarībā no apgrozījuma apmēra. Ar 2010. gada 1. janvāri fiziskās personas, kas veic saimniecisko darbību noteiktās 60 profesijās un darbībās, var izvēlēties maksāt patentmaksu - 30 – 70 LVL mēnesī, atkarībā no saimnieciskās darbības jomas. Patentmaksu aizstāj IIN un valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas.

No 2010. gada 1. janvāra ar IIN tiek aplikts gūtais labums no darba devējam (uzņēmumam) piederoša vieglā automobīļa izmantošanas personīgām vajadzībām, bet šīs normas pielietojuma fiskālā ietekme ir niecīga. Ar nodokli tiek apliktas arī darba devēja dāvanas, kas iepriekš bija atbrīvotas no nodokļa. Paaugstināta nodokļa likme pašnodarbinātajiem līdz vispārējai IIN likmei. Ar nodokli tiek aplikti dāvinājumi, kas pārsniedz 1000 LVL gadā, ja tie saņemti no personām, ar kuru dāvinātāju nesaista radniecīgas saites.

IIN ieņēmumu un nodarbinātības dinamika parādīta 18. attēlā.

18. attēls. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa, nodarbinātības un nodarbināto iedzīvotāju īpatsvara iedzīvotāju kopskaitā dinamika

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.10.2011

Trīs rādītāju dinamika neuzrāda likumsakarību, ka IIN paaugstināšanās ietekmētu nodarbinātību, tomēr var ievērot, ka nodokļu ieņēmumi aug straujāk un samazinās nedaudz vēlāk kā strādājošo skaits un īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā.

Tendenci kropļo algu kāpums pēc 2003. gada beigām, kad Latvijā strauji sāka ieplūst ārējais finansējums un strauji paaugstinājās algas un algu nodokļu ieņēmumi. Tomēr ir pamats secinājumam, ka nodarbinātības kāpums vai samazinājums ir primārais un IIN pieaugums ir sekundārais, sevišķi ņemot vērā augsto IIN īpatsvaru nodokļu ieņēmumu kopumā.

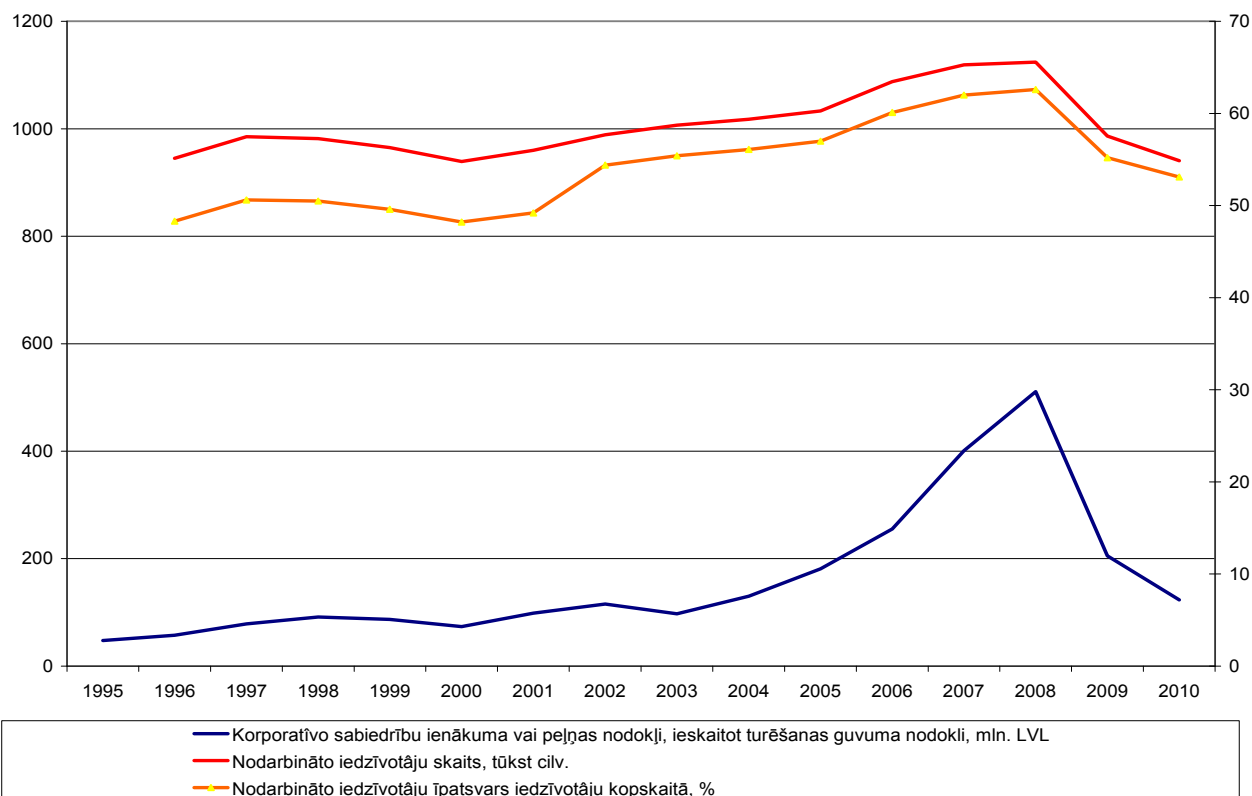
4.2. Uzņēmumu ienākuma nodoklis (UIN)

UIN piemērošanu regulē 09.02.1995. likums *Par uzņēmumu ienākuma nodokli* (stājās spēkā 1995. gada 1. aprīlī), kas nomainīja 20.12.1990. likumu *Par peļņas nodokli*.

Likumā veikti 30 grozījumi: 12.10.1995., 29.02.1996., 05.06.1996., 13.03.1997., 13.11.1997., 11.03.1998., 10.09.1998., 04.02.1999., 25.11.1999., 30.03.2000., 23.11.2000., 08.02.2001., 22.11.2001., 19.06.2003., 20.12.2004., 20.10.2005., 08.12.2005., 19.12.2006., 17.05.2007., 01.11.2007., 14.11.2008., 12.06.2009., 16.06.2009., 24.09.2009., 15.10.2009., 01.12.2009., 10.06.2010., 09.08.2010., 07.10.2010., 20.12.2010..

UIN likme kopš nodokļa ieviešanas bija 25%, kopš 2002. gada to pakāpeniski pazemināja: 2002. gadā 22%, 2003. gadā 19%, kopš 2004. gada 15%.

19. attēlā parādīta UIN ieņēmumu dinamika un saistība ar nodarbinātības rādītājiem.

19. attēls. Korporatīvo sabiedrību ienākuma vai peļņas nodokļu (izņemot turēšanas guvuma nodokli) un nodarbinātības rādītāju dinamika

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.10.2011

Attēlā redzams, ka nodokļu likmju pazeminājumam 2002. gadā seko nodokļu ieņēmumu samazinājums, bet visiem pārējiem pazeminājumiem - straujš palielinājums. Tomēr to nevar saistīt tikai ar nodokļu likmes ietekmi, jo kopš 2003. gada beigām Latvijā sākās finanšu ekonomikas ekspansija. Attēlā redzams, ka krīzes ietekme parādās tikai 2009. gadā, kaut gan krīze sākās jau 2008. gadā. Tas skaidrojams ar nodokļa avansa maksāšanas kārtību. Var prognozēt, ka arī ekonomiskās attīstības uzlabojums atspoguļosies nodokļa ieņēmumos ar vismaz viena gada nobīdi.

UIN ir noteikti 13 atvieglojumu veidi – investīciju veicināšanai, jaunu ražošanas iekārtu iegādei, jaunu patentu un preču zīmju izveidošanai, pamatlīdzekļu iegādei īpaši atbalstāmās teritorijās, komercsabiedrībām brīvostās un SEZ, par veiktiem ziedojumiem, par lauksaimniecībā izmantoto zemes platību, invalīdu biedrību u.c. labdarības kapitālsabiedrībām, kuģošanas nozarei, pētniecībai un attīstībai, ieguldījumiem publiskās apgrozības vērtspapīros, par nesadalīto peļņu, atliktā nodokļu nomaksa. Papildus tiem, 2009. gadā spēkā stājās vēl vairāki jauni pasākumi uzņēmējdarbības atbalstam:

- gaisa satiksmes veicināšanai – atbrīvojums no UIN,
- dubultā apmērā var atzīt izdevumus darba vietas izveidošanai invalīdiem,

- zaudējumu pārņemšanas laiks pagarināts no 5 uz 8 gadiem.

Saistība starp UIN ieņēmumu apjomu un nodarbinātības rādītājiem ir pozitīvi vērsta, tomēr UIN ieņēmumu pieaugums un samazinājums ir straujāks kā nodarbinātības rādītāju izmaiņas. Pamatojoties uz novērojumu, ka UIN atvieglojumi nedod uzlabojumu uzņēmējdarbības jomā, ir paredzēts un nepieciešams pārskatīt UIN atvieglojumu klāstu.

Arī 19. attēlā redzams, ka nodarbinātība nedaudz apsteidz nodokļu ieņēmumu izmaiņas.

4.3. Nekustamā īpašuma nodoklis (NĪN)

Nodokli regulē 04.06.1997. pieņemts likums *Par nekustamā īpašuma nodokli* (stājas spēkā 01.01.1998.) ar 17 grozījumiem: 13.11.1997. 21.10.1998. 21.01.1999. 25.11.1999. 23.11.2000. 22.11.2001. 12.12.2002. 20.06.2003. 20.10.2005. 27.09.2007. 08.11.2007. 29.01.2009. 12.06.2009. 01.12.2009. 17.06.2010. 14.10.2010. 20.12.2010.

NĪN aprēķina pēc kadastrālās vērtības, kuru nosaka Valsts Zemes dienests.

2009. gadā pieņemti grozījumi, kas paredz būtiskas izmaiņas:

- palielināta NĪN likme no 2010. gada janvāra – zemei un saimnieciskajā darbībā izmantojamām ēkām no 1-1,5% no kadastrālās vērtības. Nodokļa pieaugums, salīdzinot ar iepriekšējo taksācijas gadu, nedrīkst pārsniegt 25%;
- nodokļu bāzē iekļauj dzīvojamās mājas, paredzot nekustamā īpašuma objektiem ar vērtību līdz 40 tūkst LVL piemērot likmi 0.1%, no 40,001–75 tūkst. LVL – 0,2% un objektiem ar kadastrālo vērtību virs 75 tūkst. LVL – 0,3%; 2011. gadā likmes dubultotas: ja kadastrālā vērtība nepārsniedz 40 tūkst LVL – likme ir 0,2%, no kadastrālās vērtības daļas, kas pārsniedz 40 tūkst. LVL, bet nepārsniedz 70 tūkst. LVL, - no 0,2% uz 0,4%, no kadastrālās vērtības daļas, kas pārsniedz 70 tūkst. LVL - no 0,3% uz 0,6%;
- nodokļu bāzē iekļauj inženierbūves, piemērojot nodokļu likmi 1,5%;
- noteikts minimālais nodokļa maksājums 5 LVL,
- noteikta papildlikme 1,5% neapstrādātai lauksaimniecībā izmantojamai zemei.

Likums pieļauj nodokļa atvieglojumus 50% apmērā no aprēķinātās summas politiski represētām personām, un ir deleģētas tiesības pašvaldībām piešķirt nodokļu atvieglojumus atsevišķām nodokļu maksātāju kategorijām līdz 90% no aprēķinātās nodokļu summas.

Dividenžu veidā par valsts kapitāla izmantošanu maksā: valsts akciju sabiedrības; privatizējamās valsts akciju sabiedrības (ja līdz pārskata gada 31. decembrim to privatizācija nav pabeigta); statūtsabiedrības, kuru pamatkapitālā ir valsts kapitāla daļa (ja līdz pārskata gada 31. decembrim tā nav pārdota); un statūtsabiedrības, kuras pārskata gadā ir izveidojušās, privatizējot valsts uzņēmumus vai valsts akciju sabiedrības (ja to pamatkapitālā ir palikusi valsts kapitāla daļa).

Valsts akciju sabiedrības un privatizējamās valsts akciju sabiedrības iemaksā valsts pamatbudžetā 12% no tīrās peļņas. Statūtsabiedrības, kuru pamatkapitālā valsts kapitāla daļa ir lielāka par 50 procentiem, par valsts kapitāla izmantošanu iemaksā valsts pamatbudžetā 25 procentus no tīrās peļņas. Noteikumi paredz, ka pēc attiecīgās statūtsabiedrības izpildinstitūcijas priekšlikuma, kas motivēts ar attiecīgiem dokumentiem un aprēķiniem, finansu ministrs var samazināt maksājuma par valsts kapitāla izmantošanu apmēru, taču minētā maksājuma apmērs nedrīkst būt mazāks par 12 procentiem no tīrās peļņas.

27.02.2001. pieņemti jauni MK noteikumi Nr.95 *Kārtība, kādā tiek veikti un ieskaitīti valsts budžetā maksājumi par valsts kapitāla izmantošanu* (stājas spēkā 14.03.2001.; zaudējuši spēku 07.12.2004.), kas turpmāk nosaka kārtību, kādā uzņēmumi (uzņēmēj sabiedrības) veic maksājumus par valsts kapitāla izmantošanu un kādā maksājumi par valsts kapitāla izmantošanu tiek ieskaitīti valsts budžetā, kā arī minēto maksājumu apmēru.

Maksājumus par valsts kapitāla izmantošanu par iepriekšējo pārskata gadu veic:

- uzņēmumi un privatizējamie valsts uzņēmumi, kas pārskata gada pēdējā dienā bija valsts uzņēmumi (15 procentu apmērā no peļņas);
- uzņēmēj sabiedrības un privatizējamās valsts uzņēmēj sabiedrības, kas pārskata gada pēdējā dienā bija valsts uzņēmēj sabiedrības (dividendēs sadalāmās peļņas apmērā, bet ne mazāk kā 15 procentu apmērā no attiecīgās uzņēmēj sabiedrības rīcībā palikušās peļņas);
- uzņēmēj sabiedrības, kurās visas kapitāla daļas (akcijas) vai daļa no tām pārskata gada pēdējā dienā piederēja valstij - dalībnieku vai akcionāru kopsapulces noteikto dividenžu apmērā atbilstoši valstij piederošo kapitāla daļu (akciju) skaitam.

30.11.2004. pieņemti nākošie MK noteikumi Nr. 996 *Kārtība, kādā tiek noteikta un ieskaitīta valsts budžetā izmaksājamā peļņas daļa un citi maksājumi par valsts kapitāla izmantošanu* (stājas spēkā 07.12.2004.; zaudējuši spēku 22.12.2009.) ar grozījumiem: 22.12.2008. MK noteikumi Nr.1100, (stājas spēkā ar 31.12.2008.) 14.06.2009. MK noteikumi Nr.530, (stājas spēkā ar 01.07.2009.) 04.08.2009. MK noteikumi Nr.848 (stājas spēkā ar 08.08.2009.).

Noteikumi nosaka valsts kontrolēto kapitālsabiedrību dividendēs izmaksājamo minimālo peļņas daļu un kārtību, kādā komercsabiedrību izmaksājamā valstij piekritīgā peļņas daļa un citi maksājumi par valsts kapitāla izmantošanu tiek ieskaitīti valsts budžetā. Minimālā dividendēs izmaksājamā peļņas daļa, izņemot noteikumos minētos gadījumus, valsts kontrolētajām kapitālsabiedrībām ir 27 procenti no attiecīgās kapitālsabiedrības rīcībā palikušās tīrās peļņas, vai arī tās apmērs tiek noteikts kārtējā gada valsts budžeta likumā.

Minimālo dividendēs izmaksājamo peļņas daļu valsts kontrolētajām kapitālsabiedrībām par 2008. gada pārskata gadu noteica un aprēķināja 50 procentu apmērā un valsts kapitālsabiedrībām 80 procentu apmērā no attiecīgās kapitālsabiedrības rīcībā palikušās tīrās peļņas (MK 22.12.2008. noteikumu Nr.1100 redakcijā, kas grozīta ar MK 14.06.2009. noteikumiem Nr.530).

Valsts akciju sabiedrībai *Latvenergo*, papildus noteikumos minētajām dividendēm, bija jāieskaita dividendes valsts pamatbudžetā saskaņā ar kārtējā gada valsts budžeta likumu šādā apmērā: 2005. gadā — 1097397 latus; 2006. gadā — 1097397 latus; 2007. gadā — 847615 latu; 2009. gadā – 100 procentu apmērā no valsts akciju sabiedrības *Latvenergo* rīcībā palikušās tīrās peļņas par 2008.gada pārskata gadu (grozīts ar MK 14.06.2009. noteikumiem Nr.530).

MK noteikumi Nr. 996 nomainīti ar 15.12.2009. pieņemtiem MK noteikumiem Nr.1471 *Kārtība, kādā tiek noteikta un ieskaitīta valsts budžetā izmaksājamā peļņas daļa par valsts kapitāla izmantošanu* (stājas spēkā 22.12.2009.) ar grozījumiem: 25.11.2010. MK noteikumi Nr.1074 (stājas spēkā ar 01.12.2010.), 12.07.2011. MK noteikumi Nr.565 (stājas spēkā ar 29.07.2011.).

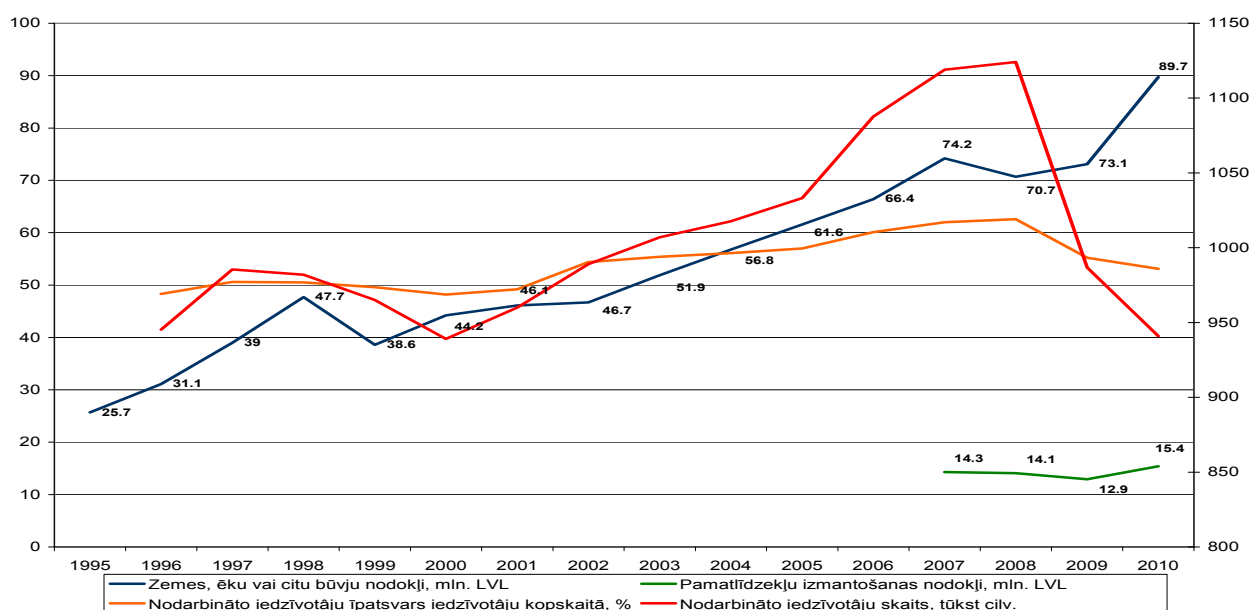
Noteikumi nosaka valsts kapitālsabiedrībām un valsts izšķirošajā ietekmē esošām kapitālsabiedrībām minimālo dividendēs izmaksājamo peļņas daļu (procentos no sabiedrības tīrās peļņas), kā arī nosaka kārtību, kādā valsts kapitālsabiedrības, valsts izšķirošajā ietekmē esošās kapitālsabiedrības, publiski privātās un privātās kapitālsabiedrības iemaksā valsts budžetā dividendēs izmaksājamo peļņas daļu (procentos no sabiedrības tīrās peļņas).

Minimālā dividendēs izmaksājamā peļņas daļa, izņemot noteikumos noteiktos izņēmumus, valsts kapitālsabiedrībām un valsts izšķirošajā ietekmē esošām kapitālsabiedrībām ir 27 procenti no attiecīgās kapitālsabiedrības tīrās peļņas, ja valsts budžeta likumā kārtējam gadam nav noteikts citādi (kā grozīts ar MK 12.07.2011. noteikumiem Nr.565).

Noteikumi nosaka divus izņēmumus:

1) minimālo dividendēs izmaksājamo peļņas daļu par 2009. gada pārskata gadu valsts izšķirošajā ietekmē esošām kapitālsabiedrībām nosaka un aprēķina 50 procentu apmērā, bet valsts kapitālsabiedrībām – 80 procentu apmērā no attiecīgās kapitālsabiedrības tīrās peļņas, ja valsts budžeta likumā kārtējam gadam nav noteikts citādi (kā grozīts ar MK 25.11.2010. noteikumiem Nr.1074); bet minimālo dividendēs izmaksājamo peļņas daļu par 2010., 2011. un 2012.gada pārskata gadu valsts izšķirošajā ietekmē esošām kapitālsabiedrībām (tajā skaitā netiešā izšķirošajā ietekmē esošām kapitālsabiedrībām) nosaka un aprēķina 50 procentu apmērā, bet kapitālsabiedrībām, kurās visas kapitāla daļas tieši vai pastarpināti pieder valstij – 90 procentu apmērā no attiecīgās kapitālsabiedrības tīrās peļņas, ja valsts budžeta likumā kārtējam gadam nav noteikts citādi (MK 25.11.2010. noteikumu Nr.1074 redakcijā)

2) Ministru kabinets pēc kapitāla daļas turētāja priekšlikuma var noteikt atšķirīgu dividendēs izmaksājamo minimālo peļņas daļu par attiecīgo pārskata gadu, bet vienošanās jāpanāk atbilstoši *Kommercdarbības atbalsta kontroles likumā* noteiktajām prasībām (kā grozīts ar MK 12.07.2011. noteikumiem Nr.565).

20. attēls. Nekustamā īpašuma nodokļa un pamatlīdzekļu izmantošanas nodokļa ieņēmumu un nodarbinātības rādītāju dinamika

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.10.2011

20. attēlā redzams, ka ieņēmumi par valsts kapitāla izmantošanu ir palielinājušies, tomēr šī nodokļa iekasējums kopumā nav nozīmīgs. 90% peļņas izņemšana no valsts komercsabiedrībām ir riskants pasākums no uzņēmumu attīstības viedokļa, jo, pirmkārt, valsts uzņēmumi parasti ir nozīmīgi infrastruktūras objekti, kuru attīstība un darbības drošība ir sabiedrības interesēs, un otrkārt, kā infrastruktūras objekti valsts uzņēmumi var izmantot tarifus budžetā ieskaitāmās peļņas palielināšanai, tādējādi uzliekot patēriņam papildus maksājumu ar nodokļu dabu.

20. attēlā iezīmējas pretējas tendences nodokļu ieņēmumu un nodarbinātības dinamikā pēc 2008. gada, taču novērojuma periods ir īss un to iespaido pēckrīzes apstākļi, bez tam nodokļa salīdzinoša ietekme nav tik liela, kā, piemēram, darba algas nodokļiem.

4.4. Pievienotās vērtības veida nodokļi (PVN)

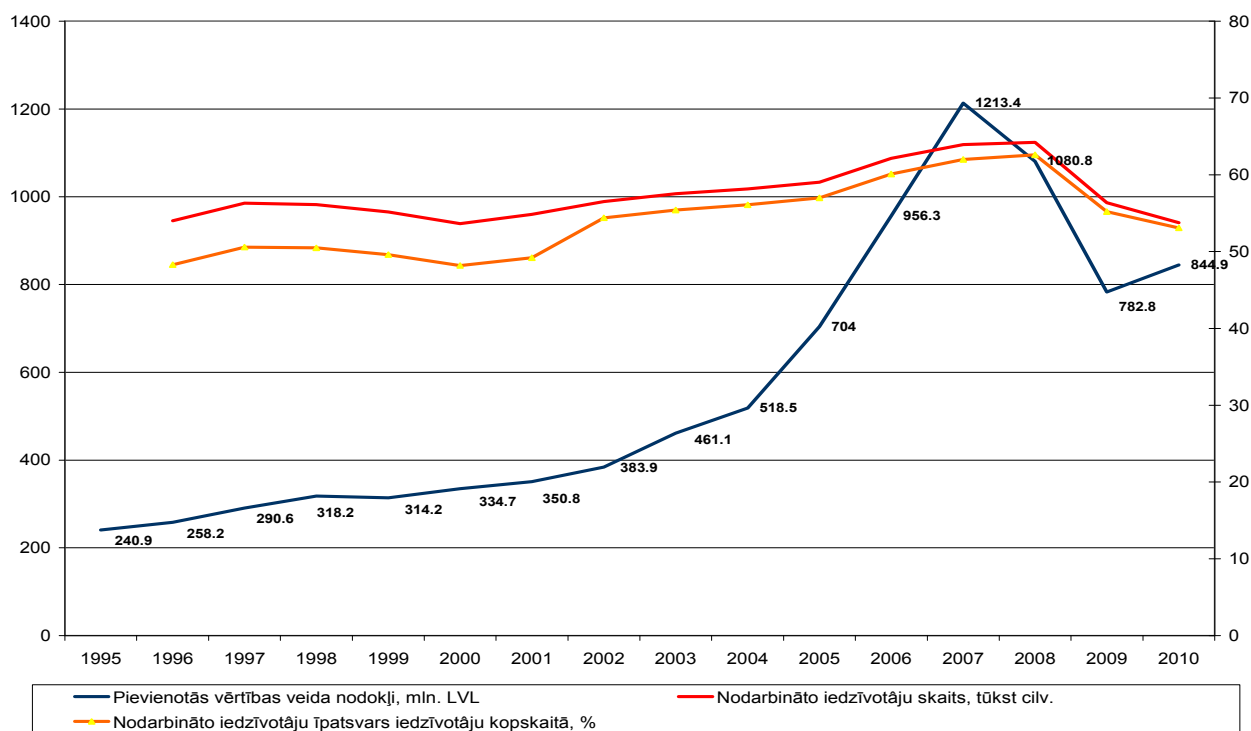
Pievienotās vērtības nodokļa piemērošanu Latvijā regulē 09.03.1995. likums *Par pievienotās vērtības nodokli* (stājas spēkā 01.05.1995.)

Likumam ir 33 grozījumi: 26.10.1995., 25.04.1996., 13.11.1997., 15.04.1999., 25.11.1999., 23.11.2000., 01.03.2001., 22.11.2001., 09.10.2002., 12.12.2002., 20.06.2003., 06.11.2003., 18.12.2003., 26.02.2004., 11.03.2004., 07.04.2004., 11.11.2004., 20.12.2004., 16.06.2005., 20.10.2005., 08.06.2006., 19.12.2006., 31.01.2008., 14.11.2008., 12.12.2008., 16.06.2009., 22.10.2009., 01.12.2009., 25.03.2010., 02.12.2010., 20.12.2010., 14.04.2011., 21.07.2011, tostarp 2 reizes 1999., 2001., 2002., 2005., 2006., 2011. gadā, trīs reizes 2003., 2008., 2009., 2010. gadā, četras reizes 2004. gadā. Pēdējos gados katru gadu veiktas vismaz divas izmaiņas,

ES normatīvie akti¹² nosaka, ka PVN standartlikme dalībvalstīs nevar būt zemāka par 15%, bet dalībvalstis savā teritorijā var piemērot vienu vai divas samazinātas likmes, kas savukārt nevar būt zemākas par 5% no darījuma vērtības. Samazināto likmi var piemērot tikai noteiktām Eiropas Padomes 2006. gada 28. novembra direktīvas 2006/112/EK III pielikumā noteiktām precēm un pakalpojumiem.

Latvijā noteiktā PVN standartlikme samazināta līdz 18% 2008. gadā un atkal paaugstināta uz 21% no 2009. gada 1. janvāra un 22% no 2011. gada 1. janvāra. Starp ES valstīm tā ir trešā augstākā likme – tikai Dānijā un Zviedrijā (25%), Polijā un Somijā (22%) likmes ir augstākas. Īrijā, Beļģijā un Lietuvā likme ir 21% - tāpat kā iepriekš bija Latvijā.

Krīzes ietekmē paaugstināta samazinātā likme. Kopš 2011. gada samazinātā likme noteikta 10%. Arī tā ir viena no augstākām ES – augstāka ir tikai Īrijā (13,5%). 2010/ gadā 10% likme bija Itālijā, Austrijā un Slovākijā. No 2011. gada 1. janvāra no likuma izslēgts punkts, kas noteica samazinātās likmes piemērošanu elektroenerģijas piegādēm iedzīvotājiem - likme mainīta no 10% uz 22%.

21. attēls. Pievienotās vērtības veida nodokļu ieņēmumu un nodarbinātības dinamika

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.10.2011

Latvijā samazinātā likme tiek piemērota:

- medikamentu piegādēm,
- medicīnisko ierīču un medicīnas preču (arī komplektējošo daļu, rezerves daļu un piederumu) piegādēm,

¹² Padomes Direktīva 2006/112/EK par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu, kas ar 2007. gada 1. janvāri aizstāja Eiropas Padomes 1977. gada 17. maija Sesto direktīvu 77/388/EEK (nosaka, kā saskaņojami dalībvalstu tiesību akti par apgrozījuma nodokļiem).

- zīdaiņiem paredzēto specializēto produktu piegādēm,
- sabiedriskā transporta pakalpojumiem iekšzemē,
- siltumenerģijas piegādēm iedzīvotājiem,
- elektroenerģijas piegādēm iedzīvotājiem,
- dabasgāzes piegādēm iedzīvotājiem, izņemot dabasgāzi autotransportam,
- mācību literatūras, kā arī oriģinālliteratūras izdevumu piegādei (no 2009. gada 1. augusta),
- malkas un koksnes kurināmā piegādēm iedzīvotājiem (no 2009. gada 1. augusta),
- viesu izmitināšanas pakalpojumiem (no 2010. gada 1. maija),
- avīzēm, žurnāliem u.c. periodiskajiem izdevumiem – līdz 2010. gada 31. decembrim.

ES direktīvas nosaka 0% likmes piemērošanu un pakalpojumus, kurus ar nodokli neapliek.

21. attēlā nav vērojama negatīva pievienotās vērtības veida nodokļu ieņēmumu pieauguma un nodarbinātības korelācija. Tieši otrādi, tendences ir pozitīvi korelējošas. Tomēr nodokļu ieņēmumi pieaug straujāk kā nodarbinātība (iedzīvotāju ienākumu un patēriņa palielinājums, ko sekmē algu kāpums pēc 2004. gada), un nodarbinātības pieaugums samazinās pirms nodokļu ieņēmumu reversas tendences (patēriņa inerces ietekme).

4.5. Patēriņa nodokļi

4.5.1. Akcīzes nodoklis

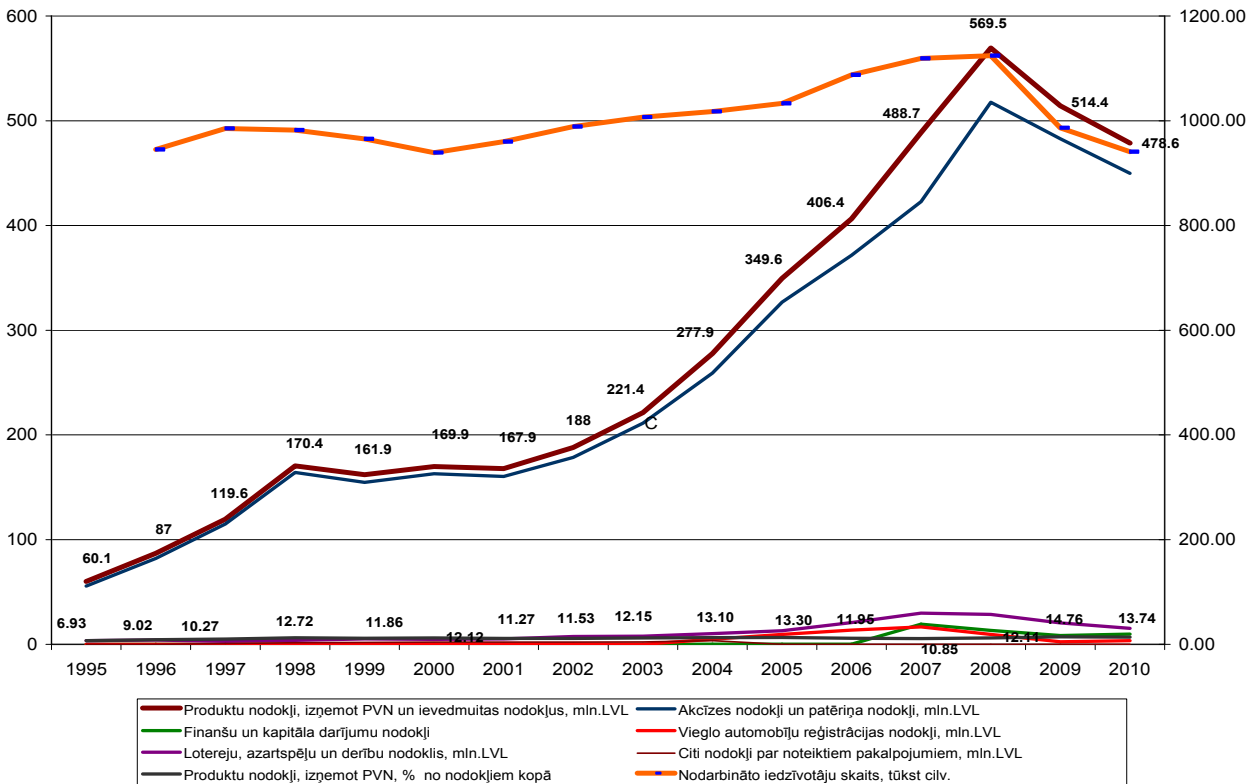
Latvijas nodokļu politikā akcīzes nodokli uztver par patēriņa nodokli.

Akcīzes nodokļa piemērošanu regulē 30.10.2003. likums *Par akcīzes nodokli* (stājas spēkā 01.05.2004.). Likums grozīts 17 reizes: 18.03.2004., 29.04.2004., 20.12.2004., 14.04.2005., 10.11.2005., 19.12.2006., 08.11.2007., 14.11.2008., 12.12.2008., 12.06.2009., 24.09.2009., 01.12.2009., 22.04.2010., 25.08.2010., 28.10.2010., 20.12.2010., 14.04.2011., tostarp divas reizes 2005., 2008. gadā, trīs reizes 2004., 2009. gadā, četras reizes 2010. gadā. Pirms šī likuma pieņemšanas bija spēkā likumi par akcīzes nodokļa piemērošanu atsevišķiem produktu veidiem, piemēram, 13.11.1997. likums *Par akcīzes nodokli naftas produktiem*, 29.10.1998. likums *Par akcīzes nodokli tabakas izstrādājumiem*, 29.10.1998. likums *Par akcīzes nodokli alkoholiskajiem dzērieniem*.

Lai nodrošinātu līdzvērtīgus konkurences nosacījumus ES dalībvalstīs, ES reglamentē akcīzes nodokļa piemērošanu trim preču grupām – energoproduktiem, alkoholiskiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem. Harmonizācijai ir pakļauti nodokļu minimālās likmes noteikšanas nosacījumi, apliekamo preču struktūra, šo preču aprites un nodokļu maksāšanas kārtība.

Latvijā akcīzes nodoklis noteikts arī kafijai (100 LVL/100 kg) un bezalkoholiskajiem dzērieniem.

2009. gadā gandrīz visām akcīzes precēm palielinātas likmes. Kā redzams 19. attēlā, nodokļu ieņēmumi pēc likmju palielināšanas samazinājās, bet daļu samazinājuma radīja preču pārdošanas samazinājums krīzes ietekmē. Salīdzinot ar IKP samazinājumu, akcīzes nodokļa samazinājums ir bijis mazāks.

22. attēls. Akcīzes un citu patēriņa nodokļu ieņēmumu un nodarbinātības dinamika

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.10.2011

Kā redzams 22. attēlā ar krīzes izraisīšanu saistītiem nodokļiem un nodokļiem, kas ieviesti krīzes seku mazināšanai un jaunu krīžu novēršanai, to skaitā finanšu un kapitāla darījumu nodoklim irniecīga daļa valsts nodokļu kopējos ieņēmumos. Turklāt, neskatoties uz finanšu sektora strauju atgūšanos un labiem darbības rādītājiem 2010. gadā, nodokļu ieņēmumu pieaugums ir neliels.

4.5.2. Nodokļi un nodevas par transportlīdzekļiem

Arī vieģlo automobiļu reģistrācijas nodokļa fiskālā ietekme ir nenozīmīga (22. attēls). Sākot no 2010. gada 1. janvāra iepriekš neregistrētiem un pēc 2009. gada 1. janvāra ārvalstīs reģistrētiem vieģlajiem automobiļiem nodoklis tiek noteikts atkarībā no CO2 izmešu daudzuma, bet šādiem motocikliem – pēc dzinēju darba tilpuma. Pārējiem transportlīdzekļiem saglabāts nodokļu noteikšanas princips pēc transporta līdzekļa vecuma un dzinēja tilpuma vieģlajiem automobiļiem, ja to dzinēja tilpums pārsniedz 3000 cm².

Vieģlo automobiļu reģistrācijas nodokļa iekasējums pēc 2007. gada būtiski samazinājies. Transportlīdzekļu ikgadējā nodeva noteikta atkarībā no automašīnas masas no 24 līdz 150 latiem, motocikliem tiek piemērota nodeva 24 LVL gadā.

4.5.3. Loteriju, azartspēļu un derību nodoklis

Izložu un azartspēļu nodoklis ir patēriņa nodoklis. Izložu un azartspēļu organizētāji nemaksā PVN, un izložu un azartspēļu nodoklis viņiem aizstāj PVN. Nodokļa fiskālā nozīme ir nenozīmīga (22. attēls).

2009. gada samazinājums saistīts ar nozares apgrozījuma samazinājumu.

4.5.4. Nodoklis elektroenerģijai un citiem energoproduktiem

Nodokli elektroenerģijai un citiem energoproduktiem (akmeņoglēm, koksam un lignītam) Latvijā sāka piemērot no 2007. gada 1. janvāra.

Nodokļa uzlikšanas pamats ir Eiropas Padomes 2003. gada 27. oktobra Direktīva 2003/96/EK, kas paredz ar nodokli aplikt visus energoproduktus, to skaitā arī akmeņogles, koksu, lignītu (brūnogles), dabasgāzi un elektroenerģiju. Tā kā Latvijā šāds nodoklis nepastāvēja, tika panākti pārejas periodi minimālās nodokļa likmes ieviešanai akmeņoglēm, koksam, lignītam un elektroenerģijai. No 2007. gada 1. janvāra nodoklis tiek piemērots 50% apmērā no direktīvās noteiktā minimālā līmeņa. Pakāpeniski likmes tiek paaugstinātas. Elektroenerģijai direktīvā noteiktā minimālā likme jāsasniedz līdz 2010. gada 1. janvārim, bet akmeņoglēm, koksam un lignīnam direktīvā noteikto minimālo likmi sasniegta 2009. gada 1. janvārī.

Nodokļa piemērošanu akmeņoglēm, koksam un lignīnam regulē *Dabas resursu nodokļa likums*. Nodokļa piemērošanu regulē *Elektroenerģijas nodokļa likums*.

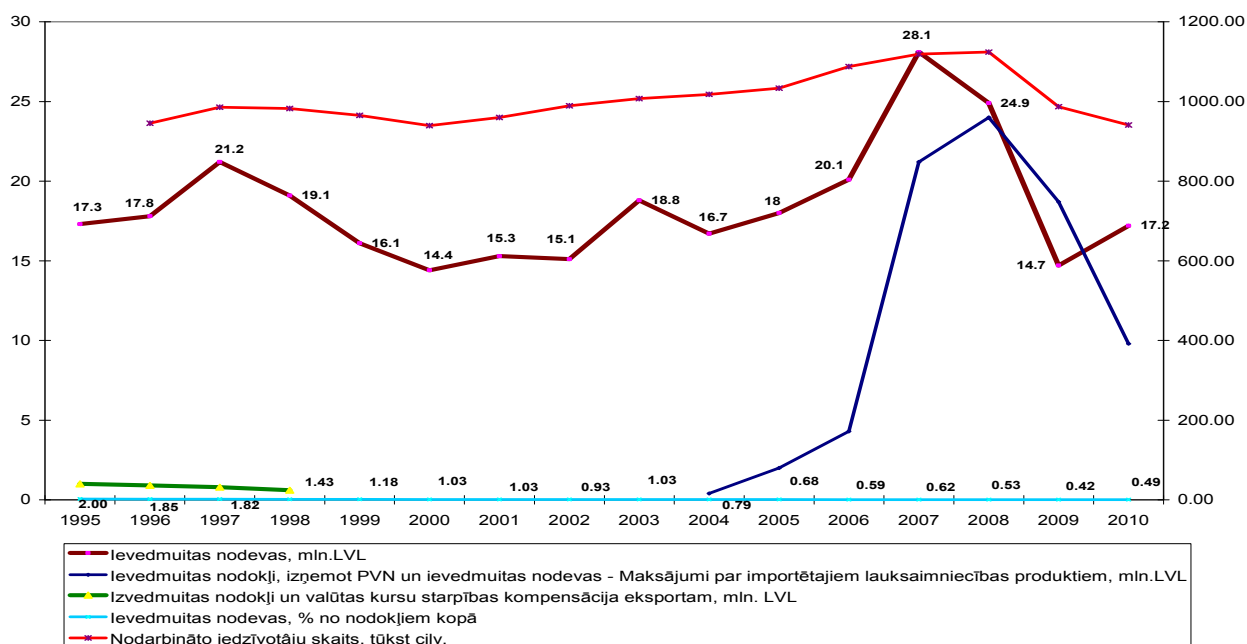
No nodokļa ir atbrīvota elektroenerģija¹³:

- kas iegūta no atjaunojamiem resursiem (biomasas, saules, vēja enerģijas, hidroelektrostacijās) un koģenerācijas elektrostacijās, kas atbilst normatīvajos aktos par elektroenerģijas ražošanu koģenerācijas procesā noteiktajiem efektivitātes kritērijiem;
- kuru izmanto māsaimniecībās (iedzīvotāji);
- kuru izmanto preču pārvadājumiem un sabiedriskajiem pasažieru pārvadājumiem.

Elektroenerģijai, kuru piegādā komersantiem ielu apgaismošanas pakalpojumu sniegšanai, piemēro nodokļa atvieglojumu un nodokli aprēķina pēc likmes 0 LVL par megavatstundu. Ar 2010. gada 1. jūliju ieviests akcīzes nodoklis dabasgāzei, ko izmanto kā kurināmo vai degvielu.

4.5.5. Muitas nodoklis

Pēc iestāšanās ES Latvijā piemēro ES noteikto vienoto muitas nodokli. Muitas nodokļu ieņēmumu dinamika uzrādīta 23. attēlā.

23. attēls. Muitas nodokļu un nodevu dinamika

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.10.2011

Pirms iestāšanās ES bija spēkā 16.12.1993. likums *Muitas tarifi*. Likums noteica, ka līdz 1994. gada 31. martam Latvijas Republikas teritorijā ir spēkā Ministru kabineta noteiktie muitas tarifi un uzdeva Ministru kabinetam līdz 1994. gada 15. februārim iesniegt izskatīšanai Saeimā likumprojektu *Par muitas nodokli (tarifiem)*.

¹³ *Nodokļu un nodevu sistēmas attīstības pamatnostādnes 2011-2015*. Rīga: LR Finanšu ministrija, 14.06.2010. projekts

1993. gada likumu nomainīja 29.09.1994. pieņemtais likums *Par muitas nodokli (tarifiem)*, ko savukārt nomainīja 12.06.2003. likums *Par muitas nodokli* (stājas spēkā 01.09.2003.; zaudējis spēku 01.05.2004.).

Muitas nodokļi ir:

- ievedmuitas nodokļi – muitas nodokļi preces ievadot (antidempinga vai kompensācijas maksājumi) un importa maksājumi, kas ieviesti kopējās lauksaimniecības politikas ietvaros;
- izvedmuitas nodokļi – muitas nodokļi preces izvedot un eksporta maksājumi, kas ieviesti kopējās lauksaimniecības politikas ietvaros.

Spēkā esošās muitas nodokļa likmes ir noteikta ar Padomes 1987. gada 23. jūlija Regulu (EEK) Nr. 2658/87 par tarifu un statistikas nomenklatūru un kopējo muitas tarifu.

Muitas nodokļa fiskālā nozīme ir samazinājusies. Ievedmuitas nodevas ieņēmumi ir niecīgi. Saprotams, ka muitas nodokļu ietekme uz nodarbinātību makroekonomikas līmenī ir niecīga.

4.5.6. Valsts nodevas

Saskaņā ar likumu *Par nodokļiem un nodevām*, valsts nodeva ir obligāts maksājums valsts budžetā vai pašvaldību budžetos kā atlīdzība par nodrošinājumu, ko valsts institūcijas devušas uzņēmējdarbībai, vai par sniegtajiem pakalpojumiem, kā arī likumos paredzētiem speciāliem mērķiem (ceļu, ostu, sakaru sistēmu uzturēšana un attīstība, iedzīvotāju un dabas aizsardzībai, teritorijas labiekārtošanai un citiem mērķiem).

Valsts nodevu objektu skaits ir nepārtraukti audzis. Nodevu piemērošanu un apmēru nosaka astoņi speciāli likumi un vairāk kā 100 Ministru kabineta izdoti noteikumi.

Pamatnostādnēs atzīts, ka pēdējo gadu laikā ieviestas tādas nodevas, kurām ir nodokļu pazīmes (maksājumi regulējamās nozarēs proporcionāli apgrozījumam, uzņēmējdarbības riska valsts nodeva, īpašuma tiesību nostiprināšana zemesgrāmatā).¹⁴

Izveidotā nodevu sistēma ir sarežģīta un grūti kontrolējama. Atsevišķu nodevu ieņēmumi ir nelieli un to ietekme uz nodarbinātību kopumā ir grūti nosakāma.

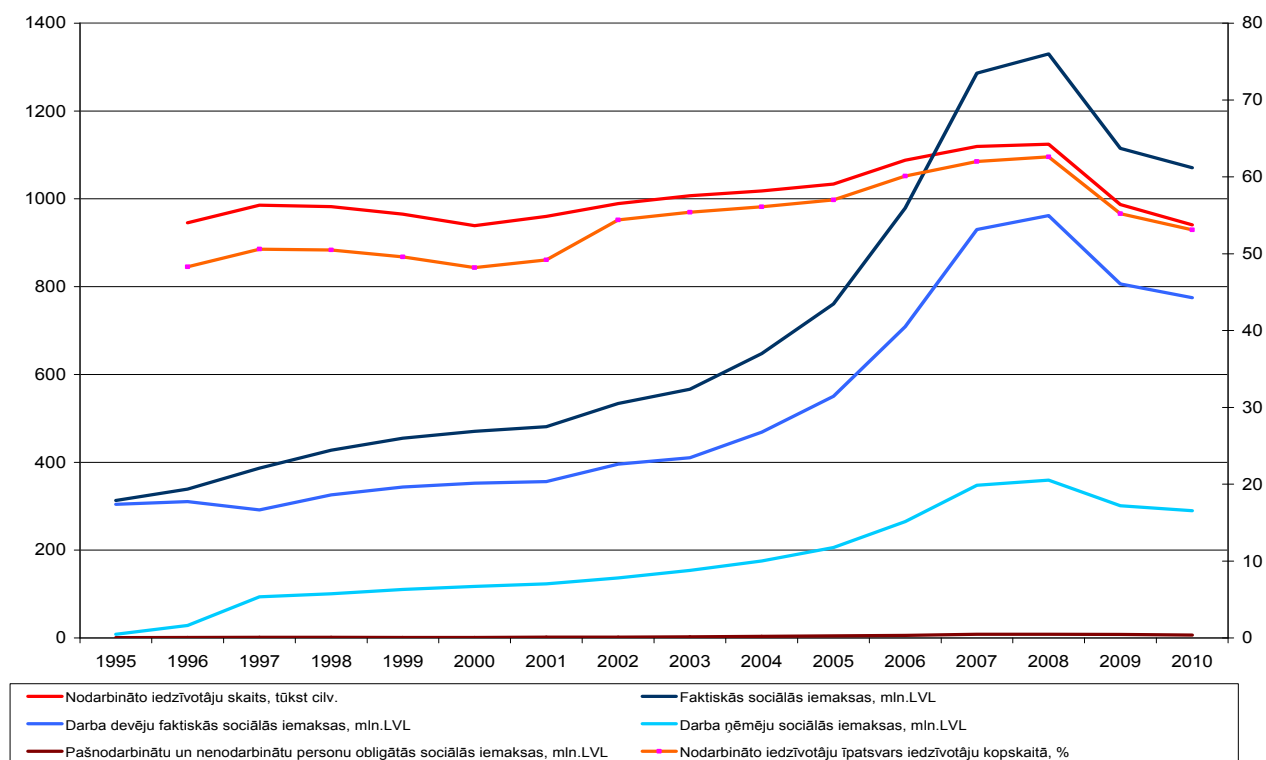
4.5.7. Sociālie maksājumi

Sociālo maksājumu kārtību 1990. gadu sākumā regulēja 14.12.1990. likums *Par sociālo nodokli*. Līdz ar sociālās apdrošināšanas sistēmas ieviešanu sociālo nodokli pārveidoja par sociāliem maksājumiem, un to maksāšanas kārtību nosaka 01.10.1997. likums *Par valsts sociālo apdrošināšanu* (stājas spēkā 01.01.1998.).

Likums grozīts 23 reizes: 10.06.1998., 25.11.1999., 13.03.2001. Satversmes tiesas spriedums, 20.06.2001., 27.07.2001., 06.06.2002., 03.04.2003., 22.01.2004., 17.03.2005., 27.10.2005., 15.06.2006., 19.12.2006., 26.04.2007., 08.11.2007., 19.06.2008., 11.12.2008., 16.06.2009., 01.12.2009., 03.12.2009., 27.05.2010., 09.08.2010., 20.12.2010., 08.07.2011.

24. attēlā uzrādīta sociālo iemaksu kopsummas un atsevišķi darba devēju, darba ņēmēju un pašnodarbināto personu iemaksu summas. Statistika uzrāda tikai obligātās iemaksas, acīmredzot tāpēc, ka brīvprātīgo iemaksu apjoms ir statistiski nenozīmīgs. Pašnodarbināto personu iemaksas ir nenozīmīgas (tumšsarkanā līnija uzrāda tik mazu vērtību, ka gandrīz neatdalās no horizontālās koordinātu ass).

¹⁴ *Nodokļu un nodevu sistēmas attīstības pamatnostādnes 2011-2015*. Rīga: LR Finanšu ministrija, 14.06.2010. projekts, 2. pielikums, 39. lpp.

24. attēls. Darba devēju, darba ņēmēju un pašnodarbināto maksājumu un nodarbinātības dinamika.

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.10.2011

Sociālo maksājumu un nodarbinātības saistība vismaz vizuāli uzrāda tendenču neatbilstību – strauji augoši sociālie maksājumi un mērenāk augoša nodarbinātība. Savukārt, grozījumu daudzums liecina, ka sociālie maksājumi tiek bieži izmantoti valsts budžeta problēmu risināšanai. Tas nozīmē, ka jautājums par algas nodokļu ietekmi uz nodarbinātību ir dziļākas izpētes vērts.

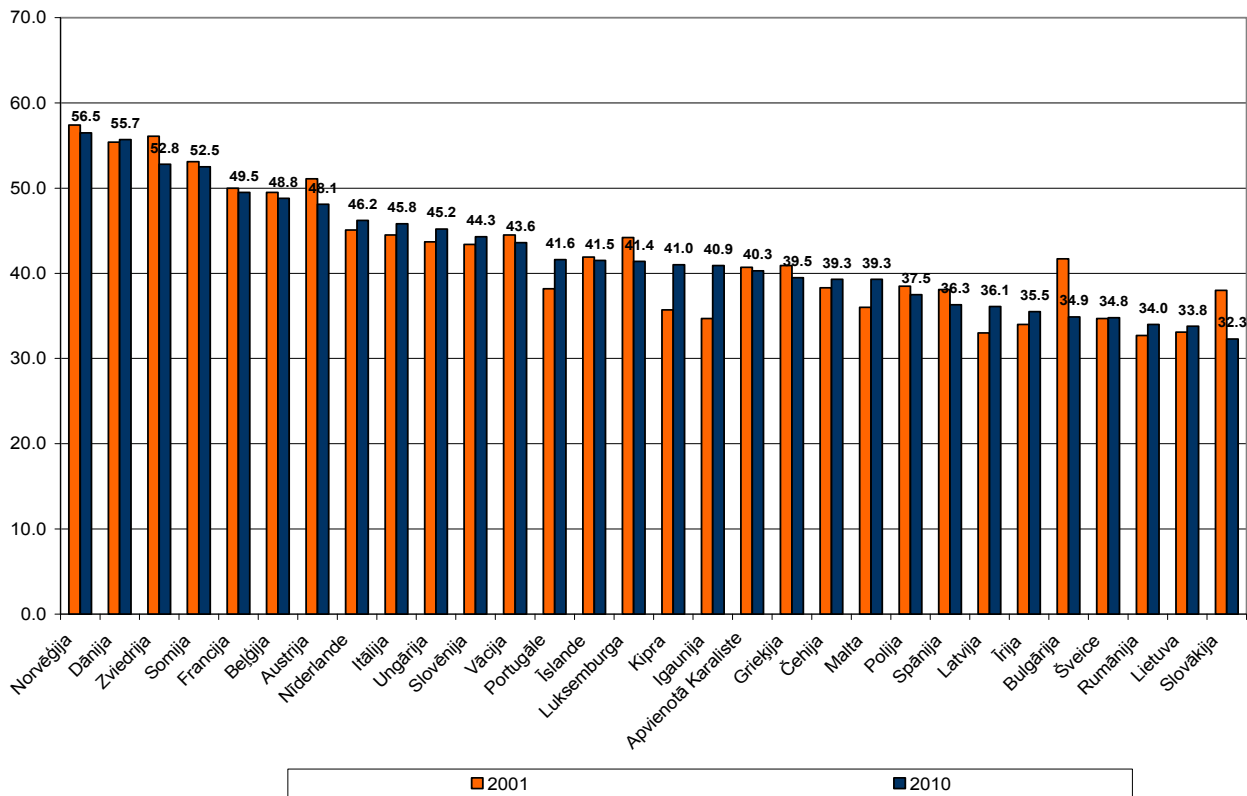
5. Nodokļu un nodarbinātības saistība

5.1. Vispārējā saistība starp nodokļiem un nodarbinātību

Vispirms noskaidrosim, vai ES dalībvalstīs var atrast kādus vienotus principus darba spēka aplikšanā ar nodokļiem un nodarbinātības aspektu ievērošanā nodokļu politikā.

Nodarbinātību ietekmē darbaspēka nodokļi, kas nosaka darba izmaksas, patēriņa nodokļi, kas ietekmē dzīves dārdzību un minimālo ienākumu standartu un ražošanas nodokļi, kas ietekmē konkurētspēju un komersantiem pieejamo pievienoto vērtību, no kuras veidojas darba samaksa.

25. attēlā ES dalībvalstis sarindotas pēc vispārējās valdības kopējo ienākumu attiecības pret IKP 2001. un 2010. gadā. Attēlā redzams, ka vispārējās valdības finanšu attiecība pret IKP 2010. gadā mainījās no 32,3% Slovākijā līdz 56,5% Norvēģijā. Desmit gadu laikā attiecība ir gan palielinājusies (galvenokārt jaunajās ES dalībvalstīs), gan samazinājusies. Lielākais palielinājums bijis Kīprā, Igaunijā, Latvijā (iepriekš zema nodokļu sloga valstis) un Portugālē. Desmit gadu periodā atšķirības trīs Baltijas valstīs ir palielinājušās.

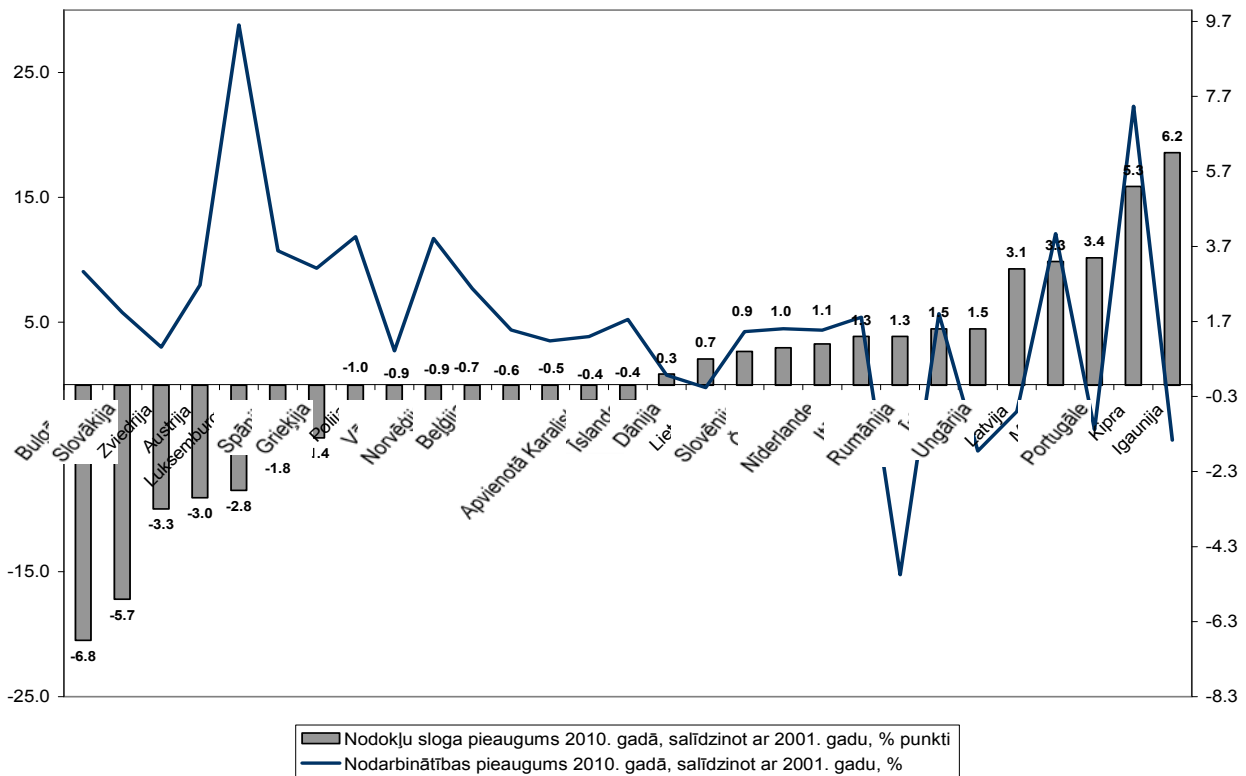

25. attēls. Vispārējās valdības finanses ES dalībvalstīs % no IKP (skaitļi attiecas uz 2010. gadu)

Avots: Eurostat, skatīts 23.11.2011.

26. attēlā analizēts, vai pastāv saistība starp nodokļu sloga izmaiņu un nodarbinātības izmaiņu. Attēlā redzams, ka visās valstīs, kur nodokļu slogs ir samazinājies, nodarbinātība ir pieaugusi. Valstīs, kur nodokļu slogs ir palielinājies, nodarbinātība ir gan samazinājusies, gan pieaugusi, tomēr tikai šajā valstu grupā ir negatīvi nodarbinātības pieauguma rādītāji.

Nodokļu ietekmes pētījumi, kuros par pamatu izmanto nodokļu efektīvās likmes, kas nodokļu ietekmi parāda precīzāk kā teorētiskās likmes vai faktiskie nodokļu ieņēmumi, ir sarežģīti, tāpēc tiek veikti reti un atpaliek laikā. Pēdējie sastopamie dati raksturo nodokļu efektīvo likmi 2007. gadā. Turpmāk pieejamie pētījumi un *Pamatnostādnes* izmanto šos datus.

26. attēls. Nodokļu sloga un nodarbinātības izmaiņu salīdzinājums laikposmā no 2001. gada līdz 2010. gadam

Avots: Eurostat, skatīts 25.11.2011.

2009. gadā veikts pētījums (Kristīne Elšnere un Verners Vanborens)¹⁵, kurā, izmantojot novērtējumus laikposmam no 1998. līdz 2007. gadam, novērtēta nodokļu ietekme uz investīcijām. Pētījums balstīts uz efektīvās vidējās nodokļu likmes (EATR) rādītāju. Šo rādītāju nosaka kā proporcionālo atšķirību starp investīciju nākotnes vērtību bez nodokļiem un ar nodokļiem, kas jāmaksā saistībā ar investīciju darbību.

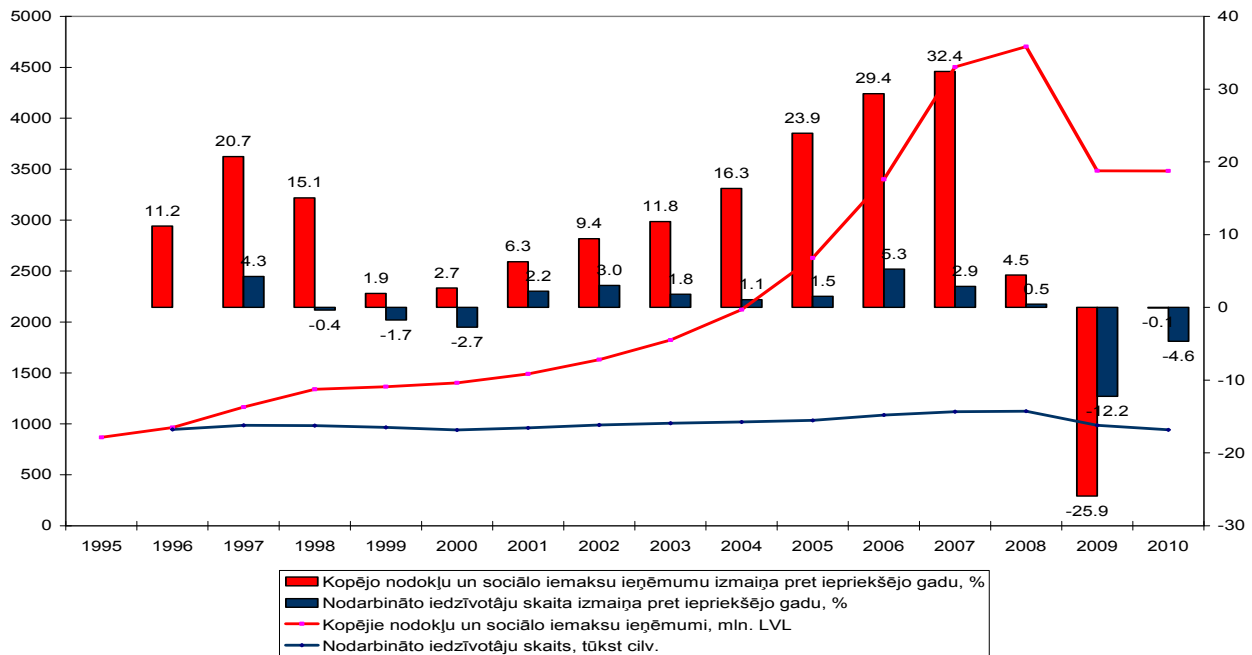
Pētījumā secināts, ka efektīvā vidējā nodokļu likme samazinās lēnāk nekā likumdošanā noteiktā, un tas nav izskaidrojams tikai ar to, ka ir paplašināta nodokļu bāze. Otrs secinājums ir, ka palielinās atšķirības starp vecajām un jaunajām ES dalībvalstīm – pēc pievienošanās atšķirības nevis samazinās, bet, tieši otrādi – palielinās. Atšķirības ietekmē investīciju izvietojumu un konkurētspēju un ES vienotā tirgus darbību, tāpēc tās interesē ES institūcijas.

Pētījumā salīdzinātas efektīvās vidējās nodokļu likmes un valstu daļa ES summārajā iekšzemes kopproduktā, un secināts, ka daļa IKP un efektīvā vidējā nodokļu likme korelē pozitīvi ar koeficientu 0,72. Valstīs, kuru katras valsts daļa ES kopējā IKP ir lielāka kā 10% uzrāda augstākās efektīvās vidējās nodokļu likmes (Vācija, Francija, Itālija, Apvienotā Karaliste). Efektīvā vidējā nodokļu likme šajā valstu grupā mainās no 29,3% Apvienotajā Karalistē līdz 35,5% Vācijā (Elschner, Vanborren, 2009:14).

Valstu grupā, kas katra dod mazāk par 2,5% no ES kopējā IKP, atšķirības ir ļoti lielas, taču zemākās likmes (zem 20%) ir mazās un nabadzīgās valstīs (Bulgārija, Latvija, Lietuva, Slovākija, Ungārija, Igaunija), un arī Īrijā un Kiprā. Augstas likmes (virs 20%) ir Austrijā, Somijā, Dānijā u.c., virs 25% - Beļģijā, Luksemburgā un Maltā.

¹⁵ Elschner C., Vanborren W. (2009). *Corporate effective tax rates in an enlarged European Union*. Taxation paper. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities

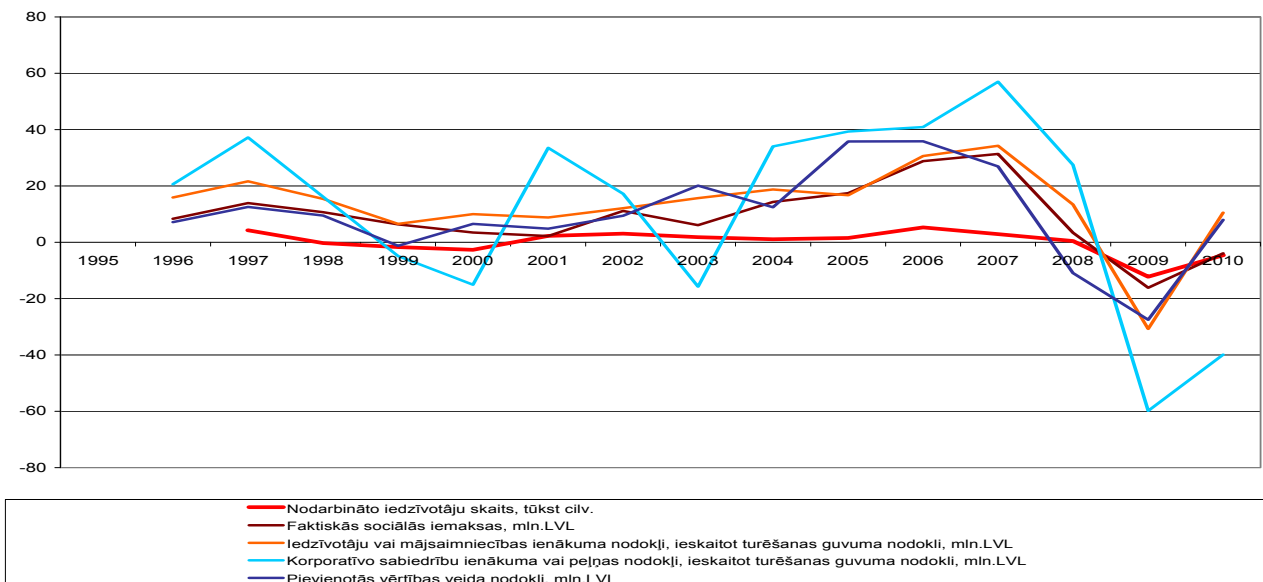
27. attēlā analizēta nodokļu un nodevu ieņēmumu un izmaiņu mēroga saistība. Laikposmā no 2002. gada līdz 2005. gadam, kas uzskatāms par normālas ekonomiskās attīstības periodu, nodokļu ieņēmumu pieaugums palielinās, bet nodarbinātības pieaugums samazinās līdz nenozīmīgam 1,5% 2005. gadā. Savukārt pēckrīzes periodā nodokļu ieņēmumi samazinās vairāk kā nodarbinātība, kas var nozīmēt, ka samazinoties nodokļu slogam, nodarbinātības iespējas uzlabojas.

27. attēls. Nodokļu ieņēmumu un nodarbinātības saistība

Avots: CSP datubāze, skatīts 10.11.2011, IKP dati precizēti 10.11.2011.

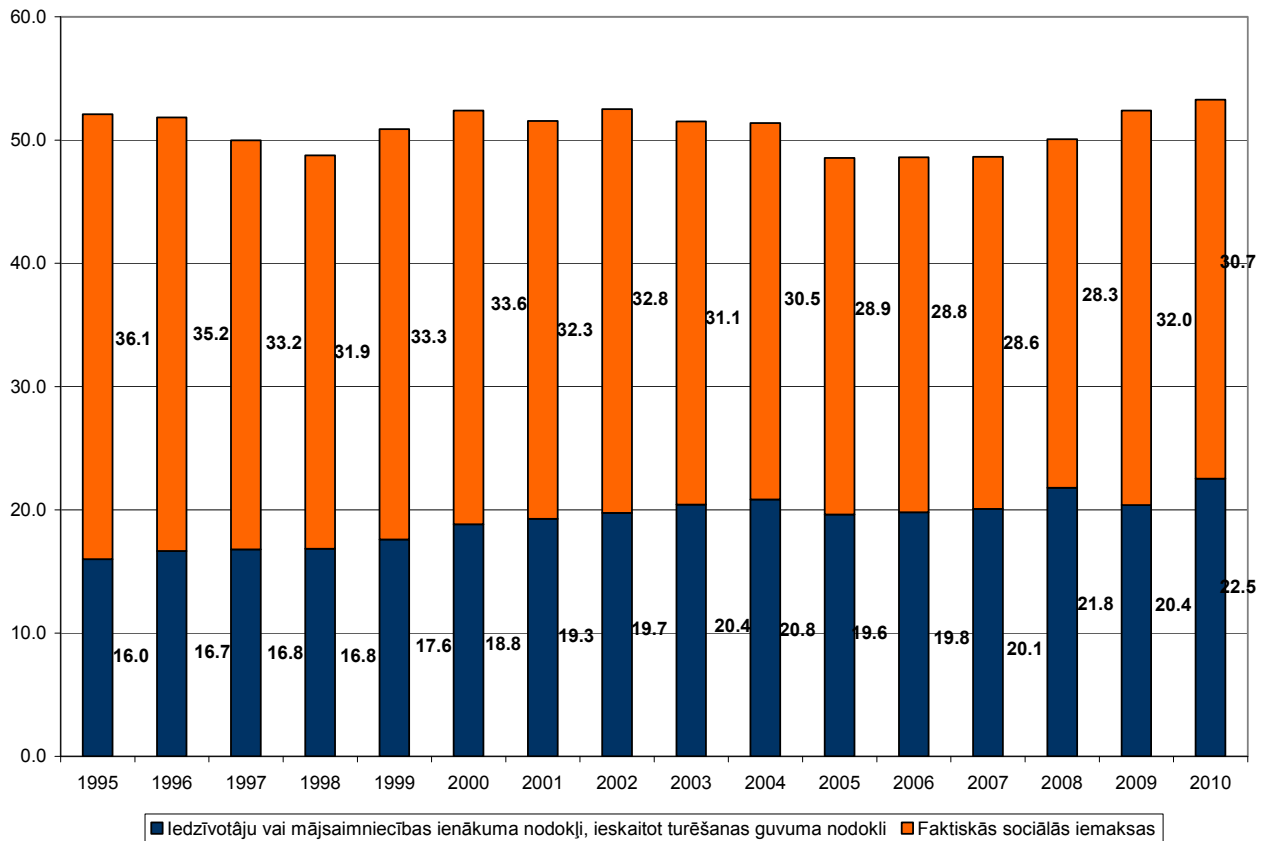
28. attēlā, šis aspekts analizēts sīkāk, noskaidrojot, kuri nodokļi vairāk kā citi rada nodarbinātības efektu.

28.attēls. Nodarbinātības un galveno nodokļu izmaiņu salīdzinājums, pieaugums pret iepriekšējo gadu, %

Avots: CSP datubāze, skatīta 10.10.2011

Analīze konstatēts, ka pārliecinoši pretēja virzība ir nodarbinātības izmaiņu un algas nodokļu izmaiņu rādītājiem. Kā liecina atsevišķo nodokļu analīze, tieši šos nodokļus visbiežāk izmanto valsts finanšu sistēmas sabalansēšanai. Šādas politikas iemesls ir liels algas nodokļu īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos (29. attēls).

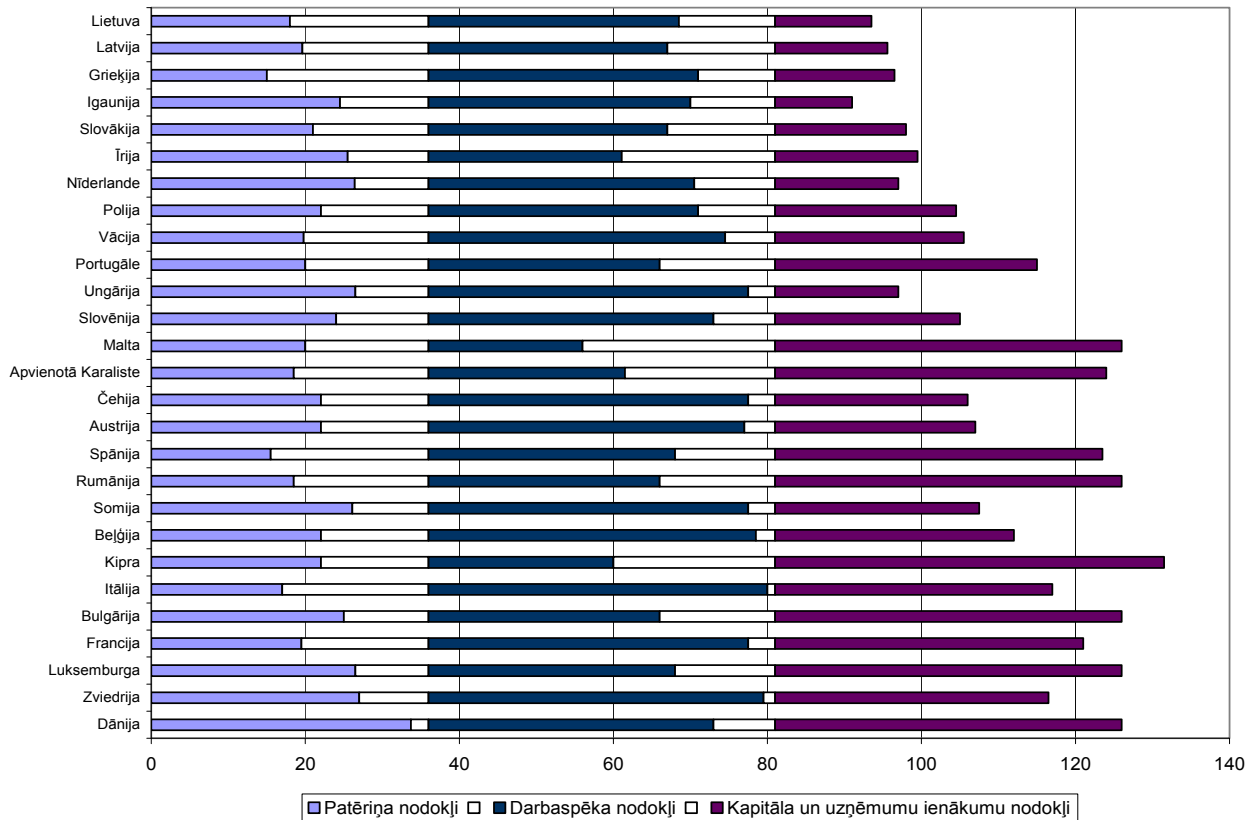
29. attēls Iedzīvotāju vai mājsaimniecību ienākumu nodokļi un faktiskās sociālās iemaksas pret kopējiem nodokļu ieņēmumiem %

Avots: CSP datubāze, skatīts 10.11.2011, IKP dati precizēti 10.11.2011.

Turpmāk noskaidrosim, vai ir identificējami vienoti nodokļu sabalansēšanas principi starp darba, kapitāla un ienākumu nodokļiem.

30. attēlā ES dalībvalstis sarindotas pēc trīs nodokļu grupu efektīvo nodokļu likmju kopsummas. Likmju kopsummai nav ekonomiskas jēgas un tā neraksturo kopējo nodokļu slogu, jo katrai nodokļu grupai ir sava bāze. Grupējuma mērķis pēc likmju summas ir noskaidrot, vai nodokļu sloga sadalījumā pa nodokļu grupām ir kādas likumsakarības, un vai likmes tiek sadalītas izlīdzināti (piemēram, valstī visas likmes ir augstākas kā citās valstīs, augstas vienu nodokļu grupu likmes tiek kompensētas ar zemām likmēm citā nodokļu grupā). Attēlā ir izmantoti 2007. gada dati, kas publicēti 2010. gada Pamatnostādnēs, jo ekspertīzes laikā neizdevās atrast jaunākus datus valstu griezumā. Izskatās, ka ar jēdzienu „patēriņa nodokļi” šajā analizē ir apzīmēts plašāks nodokļu loks, visticamāk, ieskaitot PVN un akcīzes nodokli.

Attēlā redzams, ka ES valstīs efektīvās nodokļu likmes atšķiras un likumsakarības nav viegli ievērot. Nabadzīgākās valstīs, ieskaitot Latviju ir zemākas likmes patēriņa un kapitāla nodokļiem, bet augstākas darba nodokļiem, bet ir izņēmumi (piemēram, Bulgārija). Latvijā darba nodokļu efektīvā likme ir augstāka kā Lielbritānijā.

30. attēls. Efektīvā nodokļu likme, %, 2007. gadā (summai nav ekonomiskas jēgas)

Avots: Pamatnostādnes, 2. pielikums, 4.-5. lpp.

4. tabulā ES dalībvalstis grupētas pēc uzņēmumu ienākumu nodokļa, lai noskaidrotu, vai ir identificējami vienoti nodokļu sabalansēšanas principi starp darba un kapitāla ienākuma nodokļiem.

4. tabula. Nodokļu likmes ES dalībvalstīs – grupējums pēc uzņēmumu ienākumu nodokļa.

	IIN			UIN	Standarta likme	PVN		
	max	min	Starpība % no max			Samazinātās likmes		
						zem 5%	parastas	papildus likme (parking rate)
Kipra	30	20	33.3	10	15		5/8	
Bulgārija	10	10	0.0	10	20		7	
Īrija	41	20	51.2	12.5	21	4.8	13.5	13.5
Latvija	26	26	0.0	15	21		10	
Lietuva	21	21	0.0	15	21		5/9	
Rumānija	16	16	0.0	16	19		9	
Slovākija	19	19	0.0	19	19		10	
Polija	32	18	43.8	19	22	3	7	
Čehija	15	15	0.0	20	19		9	
Igaunija	21	21	0.0	21	20		5	
Slovēnija	41	16	61.0	21	20		8.5	
Ungārija	36	18	50.0	21.3	20		5	
Austrija	50	36.5	27.0	25	20		10	12
Dānija	58.5	35.74	38.9	25	25			
Griekija	40	25	37.5	25	19	4.5	9	
Nīderlande	52	33.5	35.6	25.5	19		6	
Somija	30.5	7	77.0	26	22		8/17	
Zviedrija	59.17	28.89	51.2	26.3	25		6/12	
Portugāle	42	10.5	75.0	26.5	20		5/12	12

4. tabulas turpinājums

	IIN			UIN	PVN			
	max	min	Starpība % no max		Standarta likme	Samazinātās likmes		
						zem 5%	parastas	papildus likme (parking rate)
Apvienotā Karaliste	40	20	50.0	28	17.5		5	
Luksemburga	38.95	8	79.5	28.6	15	3	6/12	12
Vācija	45	14	68.9	29.8	19		7	
Spānija	43	24	44.2	30	16	4	7	
Itālija	44.9	23	48.8	31.4	20	4	10	
Beļģija	58.5	25	57.3	34	21		6/12	12
Francija	40	5.55	86.1	34.4	19.6	2.1	5.5	
Malta	35	15	57.1	35	18		5	

Avots: Pamatnostādnes, 10., 18.-19. lpp.

Pamatojoties uz 2008. gada EK analīzi, *Pamatnostādnēs* ziņots, ka Latvijā patēriņa nodokļu ieņēmumu daļa kopējos nodokļu ieņēmumos ir ievērojami lielāka kā vidēji ES, darbaspēka nodokļu ieņēmumu daļa nedaudz virs ES vidējā līmeņa un kapitāla nodokļu ieņēmumu daļa ir ievērojami mazāka kā ES vidēji. Šis atzinums ir likts nodokļu politikas pamatā.

Pēc nodokļu struktūras var secināt, ka Latvijas nodokļu sistēma ir orientēta uz strādājošo kopumu un iedzīvotājiem ar ne lielāku kā vidusmēra turību. Darbaspēka nodokļi kopā veido vairāk kā pusi no kopējiem nodokļu ieņēmumiem. Neskatoties uz to, ka pārāk augstā darbaspēka aplikšana ar nodokli ir atzīta, samazinājuma tendence neiezīmējas. Tieši otrādi, 2009. un 2010. gadā darbaspēka nodokļu slogs tika palielināts.

Kaut gan ir atzīts, ka Latvijā patēriņa nodokļu daļa kopējos nodokļu ieņēmumos ir ievērojami lielāka kā vidēji ES, tieši šie nodokļi, nevis ar kapitāla augļiem saistīti nodokļi, tiek izmantoti brīžos, kad jāpapildina valsts budžets. Tikai kopš 2010. gada 1. janvāra IIN bāze paplašināta uz kapitāla ienākumiem.

Turpmāk īsumā un galvenokārt, teorētiski analizēsim nodokļu ietekmi uz atsevišķiem nodarbinātību ietekmējošiem faktoriem.

5.2. Nodokļu un inflācijas saistība

Pirmais analīzē izvēlētais faktors ir inflācija, jo tas nosaka darba samaksas vēlamās izmaiņas. Pētījumos ir pierādīts, ka inflācijas cēlonis ir pieprasījuma pārsniegums pār piedāvājumu, kas parasti rodas, uzlabojoties patērētāju (uzņēmumu vai iedzīvotāju) labklājībai. Tāpēc pastāv cieša saistība starp inflāciju un darba algas, valdības fiskālo injekciju, ES fondu un citās ārējas palīdzības un ārvalstu tiešo investīciju palielināšanos, kā arī eksporta un importa pozitīvu bilanci.

Papildus nosauktajiem apstākļiem, kas ietekmē inflāciju caur pieprasījuma – piedāvājuma mehānismu un parasti apstieidz (ir primāri pret) inflācijas kāpumu, inflāciju ietekmē visi nodokļi - patēriņa nodokļi, veidojot pieskaitījumu cenai un darba algas nodokļi, veidojot pieskaitījumu izmaksām.

31. attēlā redzama inflācijas un algas nodokļu dinamika, kas apstiprina apgalvojumu, ka nodarbinātības un darba algas dinamika apstieidz inflāciju.

5.3. Nodokļu un iztikas minimuma saistība

Iztikas minimumu nosaka kā pilna iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojuma groza vērtību un CSP to nosaka katru mēnesi. Normālā sabiedrībā cilvēkam ar pilna laika darbu un saņemot vismaz minimālo algu, būtu jāspēj uzturēt vismaz pašam sevi. Citiem vārdiem, iztikas minimums nosaka darba samaksas zemāko standartu.

Pilna iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojumu groza saturs apstiprināts ar Ministru padomes 1991.gada 8.aprīļa lēmumu. Iztikas minimuma patēriņa grozā nav iekļauti alkoholiskie dzērieni, tabakas izstrādājumi un luksusa preces. Pilna iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojumu grozā ir:

- pārtikas preces: maize, graudaugu un konditorejas izstrādājumi, gaļa un tās produkti, zivis un to produkti, piens un tā produkti, olas, eļļa, tauki, augļi, ogas, dārzeņi, cukurs, medus un citi saldumi, kā arī bezalkoholiskie dzērieni;
- nepārtikas preces: vīriešu, sievietes un bērnu apģērbs, apavi, mājokļa uzturēšanas un remonta materiāli, sadzīves tehnika, pārējās elektropreces, personīgās lietas, mēbeles, tekstilmateriāli dzīvoklim, trauki un virtuves piederumi, dārza inventārs, mazgāšanās līdzekļi, transportlīdzekļu iegāde, kosmētikas un higiēnas preces, individuālie aksesuāri, medikamenti, rakstāmlietas, avīzes, žurnāli, grāmatas, atpūtas un sporta inventārs, kā arī rotaļlietas;
- pakalpojumi: apģērbu šūšana, apavu remonts, īre, elektrības un apkures maksājumi, mājāsaimniecības pakalpojumi, komunālie pakalpojumi, pasta un sakaru pakalpojumi, sabiedriskā transporta izmaksas, sadzīves, kultūras un pārējie pakalpojumi.

Iztikas minimumu ietekmē patēriņa nodokļi preču grupām, kuras ietilpst iztikas minimuma grozā, tostarp gandrīz visas preču grupas, kurām piemērotas samazinātas PVN likmes – tradicionāli farmācijas un medicīnas produkti, siltumenerģijas piegāde iedzīvotājiem, grāmatas un periodiskie izdevumi, mācību literatūra, sabiedriskā transporta pakalpojumi, iespējams arī pamata pārtikas produkti.

Pamatnostādnēs 2011. – 2015. gadam analizēts, ka samazinātas PVN likmes var izmantot, lai atbalstītu kādu nozari, vai kādu patērētāju grupu. Saikne starp samazinātām PVN likmēm un ekonomisko izaugsmi vai darba vietu radīšanu nav tieša. Dokumentā apgalvots, ka PVN samazināto likmju atcelšana, kas valsts budžeta ieņēmumus varētu palielināt par 95 miljoniem LVL, neatstās ietekmi uz tautsaimniecību un tikai noteiktos apstākļos (ja uzņēmēji, kam piešķirtas zemākas PVN likmes nosaka zemākas cenas, patērētāji zemāku cenu dēļ palielina pieprasījumu un palielināto pieprasījumu apmierina nevis, kāpinot produktivitāti, bet, palielinot nodarbinātību). Tomēr tā atstās ietekmi uz iztikas minimumu un dzīves dārdzību, paaugstinot darba ienākuma standartu.

Pamatnostādnēs ieteikts atcelt vai palielināt samazinātās PVN likmes un nodokļu kāpumu kompensēt ar atbalsta pasākumiem maznodrošinātām iedzīvotāju grupām, piemēram, pārdalot daļu no papildus iegūtajiem ieņēmumiem ar IIN neapliekamā minimuma paaugstināšanai un risinājumus pensionāru un citu iedzīvotāju grupu, ko neskar IIM neapliekamā minimuma palielināšanas ietekme, materiālā stāvokļa uzlabošanai.¹⁶ Šāda pieeja mazina nodokļu palielinājuma ietekmi uz mazturīgajiem, bet neizslēdz iztikas minimuma kāpumu un tā ietekmi uz izpratni par vēlamo darba algu.

5.4. Nodokļu un minimālās algas izmaiņu saistība

Minimālā alga ir Ministru Kabineta noteikts rādītājs. Ja iztikas minimums ir zemākās darba samaksas standarts, tad minimālajai algai būtu jābūt ne mazākai kā iztikas minimumam, lai nodrošinātu, ka strādājoša persona var uzturēt vismaz pati sevi.

Minimālo algu apliek ar nodokļiem. Kā ziņots *Pamatnostādnēs*¹⁷ pēc nodokļu un sociālo maksājumu atskaitīšanas, minimālo algu saņemošas personas rīcībā esošais ienākums ir mazāks par iztikas minimumu.

¹⁶ *Nodokļu un nodevu sistēmas attīstības pamatnostādnes 2011-2015*. Rīga: LR Finanšu ministrija, 14.06.2010. projekts, 2. pielikuma 24. lpp.

¹⁷ *Nodokļu un nodevu sistēmas attīstības pamatnostādnes 2011-2015*. Rīga: LR Finanšu ministrija, 14.06.2010. projekts.

Pēdējos gados ir paplašinājusies sociālo pabalstu un labdarības pasākumu sniegtās materiālās un finanšu palīdzības pieejamība, kas rada situāciju, ka ģimene ar vairākiem bērniem un vienu strādājošo ar darbu nopelna mazāk kā saņemtu nestrādājot un saņemot ģimenei pienākošos sociālos pabalstus, tādejādi rosinot nodarbinātības samazināšanos.

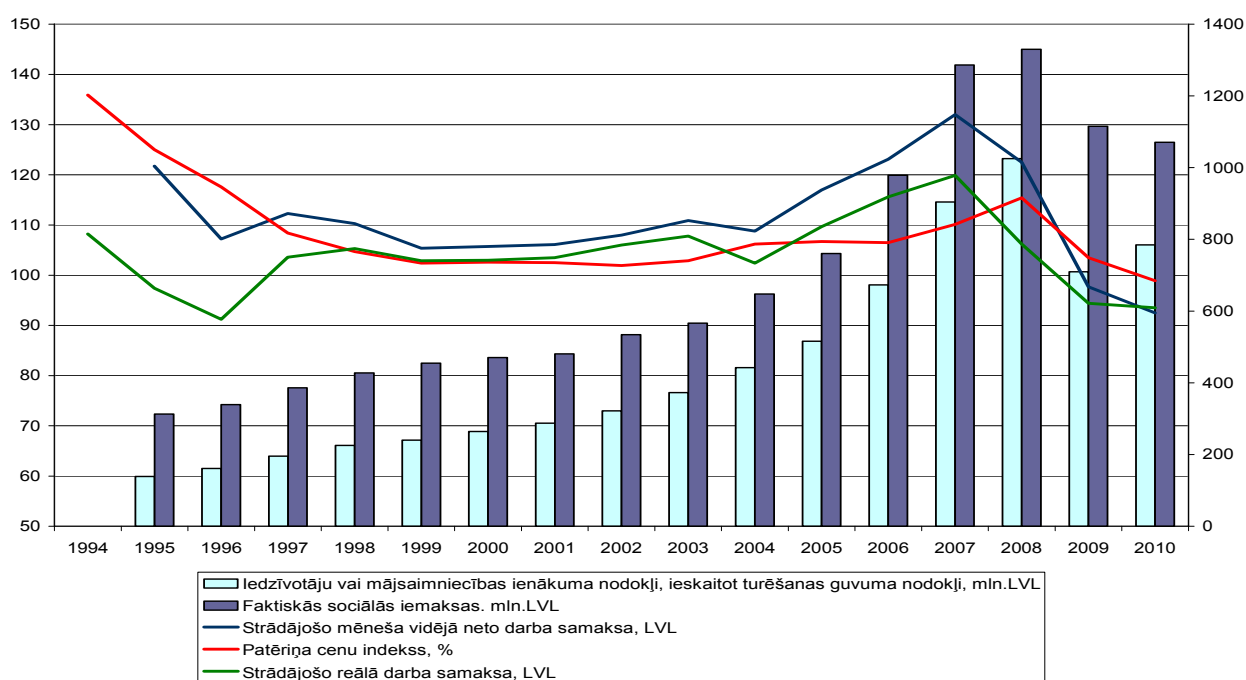
5.5. Nodokļu un algu (bruto un neto) izmaiņu saistība

Darba samaksa ir ražošanas izmaksu sastāvdaļa. Naudas līdzekļus, ko iespējams izmaksāt strādājošam, uzņēmumam iepriekš jāsaņem ieņēmumu veidā no saražoto preču pārdošanas.

Darba samaksu iespaido, no vienas puses, nodokļi, kuru bāze ir darba samaksa (IIN un sociālie maksājumi) un, mazāk tieši, patēriņa nodokļi, kas ietekmē dzīves dārdzību, un nodokļi, kas ietekmē izmaksas (akcīzes nodoklis, dabas resursu nodoklis un citi) un konkurētspēju.

IIN maksājamo summu nosaka likme un neapliekamais minimums. Igaunijā IIN vispārējā likme ir 21%, bet ienākumu natūrā apliek ar likmi 26,25%. Dividendes ar nodokli neapliek. Lietuvā pamatlikme, sākot ar 2009. gadu, ir 21% (15% IIN un 6% obligātās veselības apdrošināšanas iemaksas).

Latvijā kopš 2009. gada 1. jūlija neapliekamais minimums ir 35 LVL mēnesī. Pensionāru neapliekamais minimums ir 165 LVL mēnesī. Lietuvā un Igaunijā ar IIN neapliekamais minimums ir augstāks kā Latvijā (Igaunijā 100 LVL mēnesī, Lietuvā 95 LVL mēnesī, Latvijā LVL mēnesī).¹⁸

31. attēls. Darba nodokļu un iedzīvotāju ienākumu rādītāju saistība

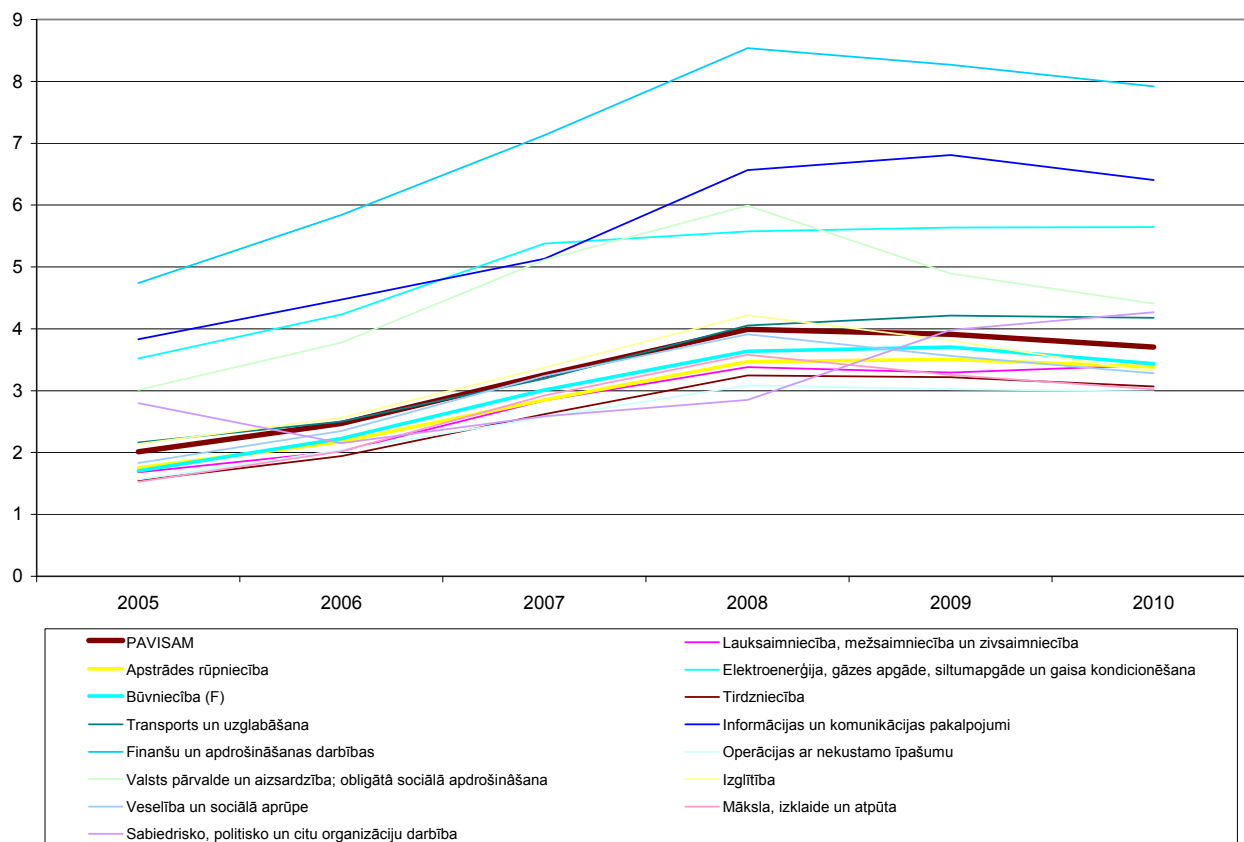
Avots: Avots: CSP datubāze, skatīts 10.11.2011.

5.6. Nodokļu un darba izmaksu saistība

Darba izmaksas ir saistītas ar darba samaksu un darba produktivitāti, kuru ,savukārt, ietekmē visi nodokļi. Pēdējos gados darba izmaksas ir strauji augušas, galvenokārt darba samaksas augšanas rezultātā (32. attēls). Tas radījis ārvalstu konsultantu un starptautisko institūciju secinājumus par Latvijas tautsaimniecības konkurētspējas pazemināšanos.

¹⁸ Nodokļu un nodevu sistēmas attīstības pamatnostādnes 2011-2015. Rīga: LR Finanšu ministrija, 14.06.2010. projekts 14.-15. lpp.

Tomēr darba izmaksu nozīmi konkurētspējas nodrošināšanā nedrīkst pārspīlēt. Kā liecina turpmākā analīze (34. – 37. attēls), nabadzība un ar to saistīta iedzīvotāju emigrācija, darbaspēka trūkums un darba tirgus pieprasījums pēc darba produktivitātei neatbilstoša algu paaugstinājuma, ko Latvija pieredzēja pēc iestāšanās ES, arī apdraud valsts konkurētspēju.

32. attēls. Darba izmaksas tautsaimniecības sektoros, LVL/stundā

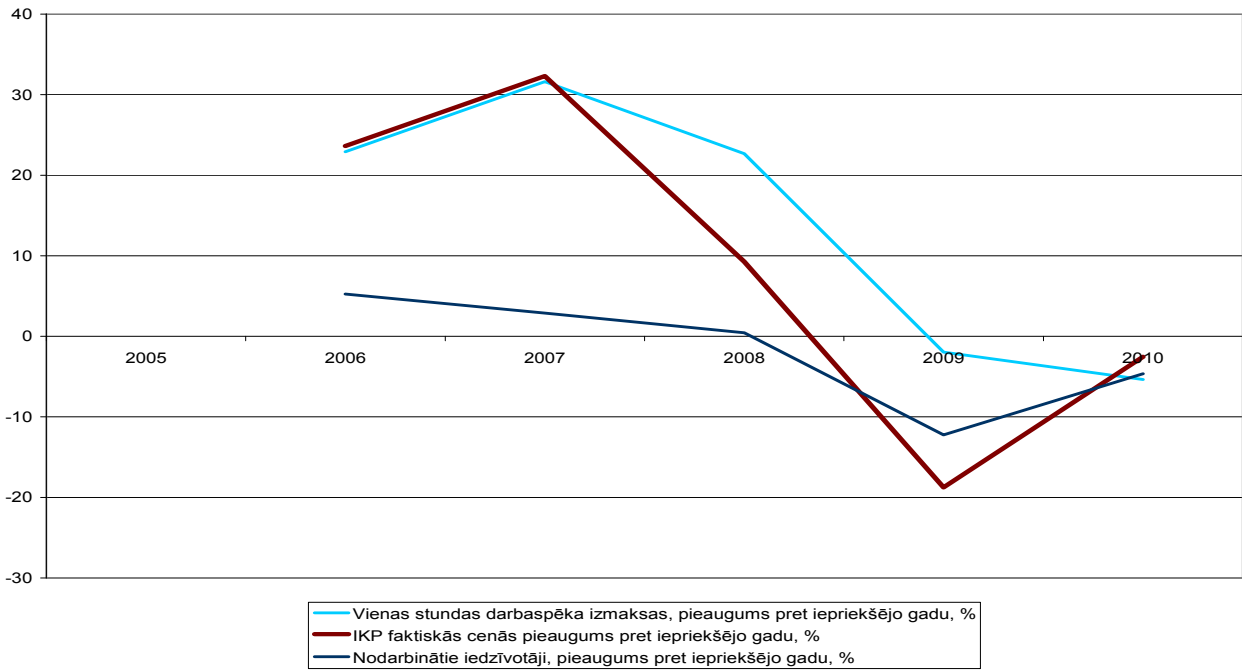
Avots: CSP datubāze, skatīts 11.11.2011.

Darba izmaksas var samazināt, izmantojot dažus IIN atļautos atvieglojumus.

Ir noteikti atvieglojumi par ziedojumiem sabiedriskā labuma organizācijām un budžeta iestādēm, iemaksām privātajos pensiju fondos, dzīvības un veselības apdrošināšanas pasākumiem, un atvieglojums, lai veicinātu lauksaimniecības un lauku tūrisma attīstību – gada apliekamajā ienākumā var neiekļaut ienākumu no lauksaimniecības un lauku tūrisma, kas nepārsniedz 2000 LVL gadā.

5.7. Nodokļu un ekonomiskās augsmes dinamikas saistība

Darba izmaksas ir spēcīgs konkurētspējas faktors. To var kompensēt citi faktori, ja tādi ir pieejami (lētas izejvielas utt.), taču Latvijā tādi nav pieejami. Tomēr, 33. attēlā, kur uzrādīti dati par darba izmaksu (pieejami kopš 2004. gada), nodarbinātības un IKP izmaiņām, redzams, ka IKP un darba izmaksu dinamika ir līdzīga, bet darba izmaksas samazinājušās mazākā mērogā kā IKP. Turklāt, nodarbinātība samazinājusies pirms darba izmaksu samazināšanās. Var secināt, ka darba izmaksas ietekmē IKP nevis pašas par sevi, kā pieņemts domāt, bet caur nodarbinātību.

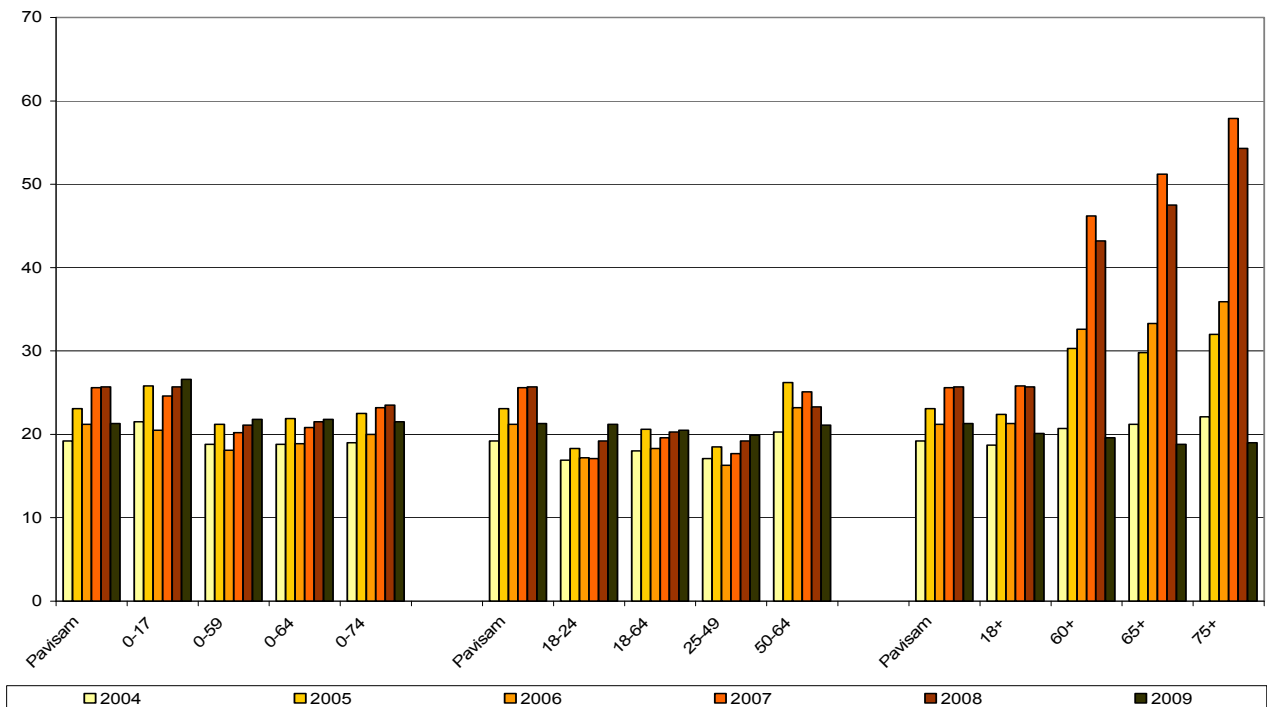

33. attēls. Darba izmaksu kāpums, nodarbinātība un IKP

Avots: CSP datubāze, skatīts 11.11.2011.

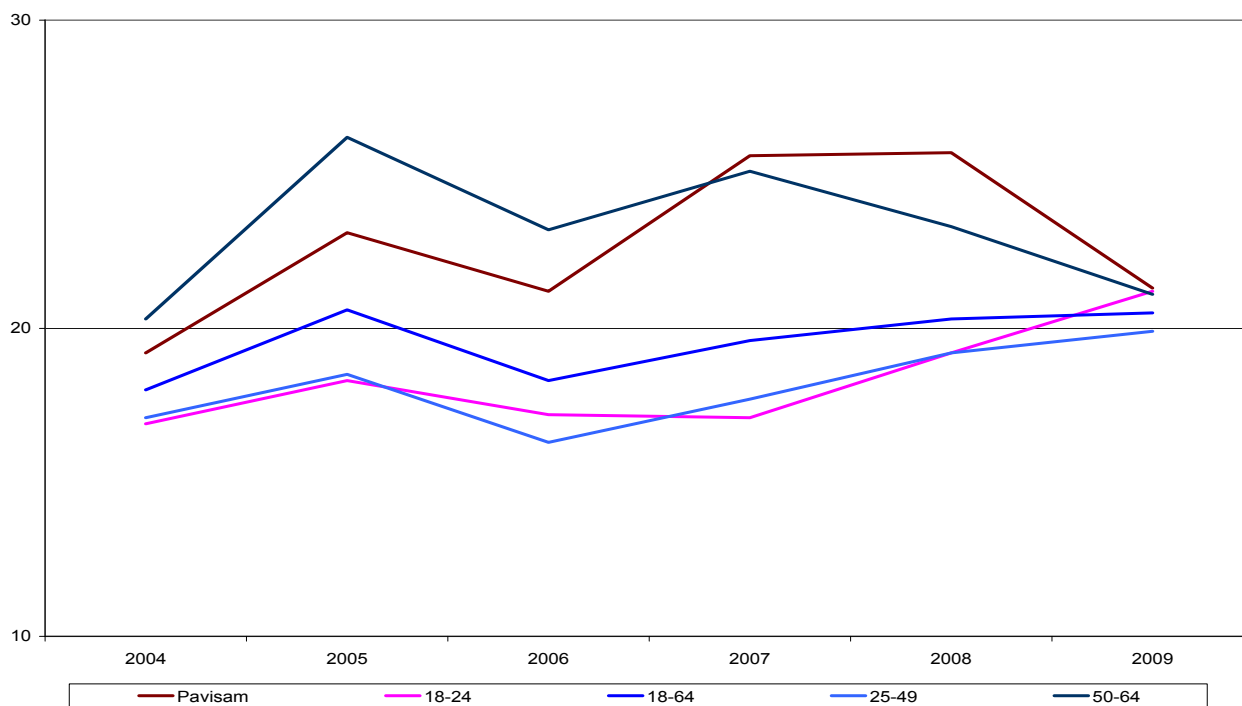
Tomēr pieņēmums, ka samazinot darba izmaksas var nodrošināt IKP pieaugumu atvērtā tautsaimniecībā nav absolūti pareizs. Slēgtā tautsaimniecībā cilvēki ir spiesti strādāt par jebkuru darba samaksu, un tādejādi ir iespējams uzturēt zemas darba izmaksas, taču atvērtā tautsaimniecībā cilvēkiem ir iespēja izvēlēties, vai dzīvot un strādāt Latvijā vai ārzemēs.

Kritiska pieeja darba izmaksu samazināšanai un vienlaicīgi darba izmaksas palielinošu nodokļu palielināšanai ir nepieciešama tāpēc, ka Latvijā ir augsti nabadzības rādītāji (34. – 37. attēls). Ja šo faktoru neņem vērā, var palielināties emigrācija un pietrūkt resursu IKP pieauguma sasniegšanai.

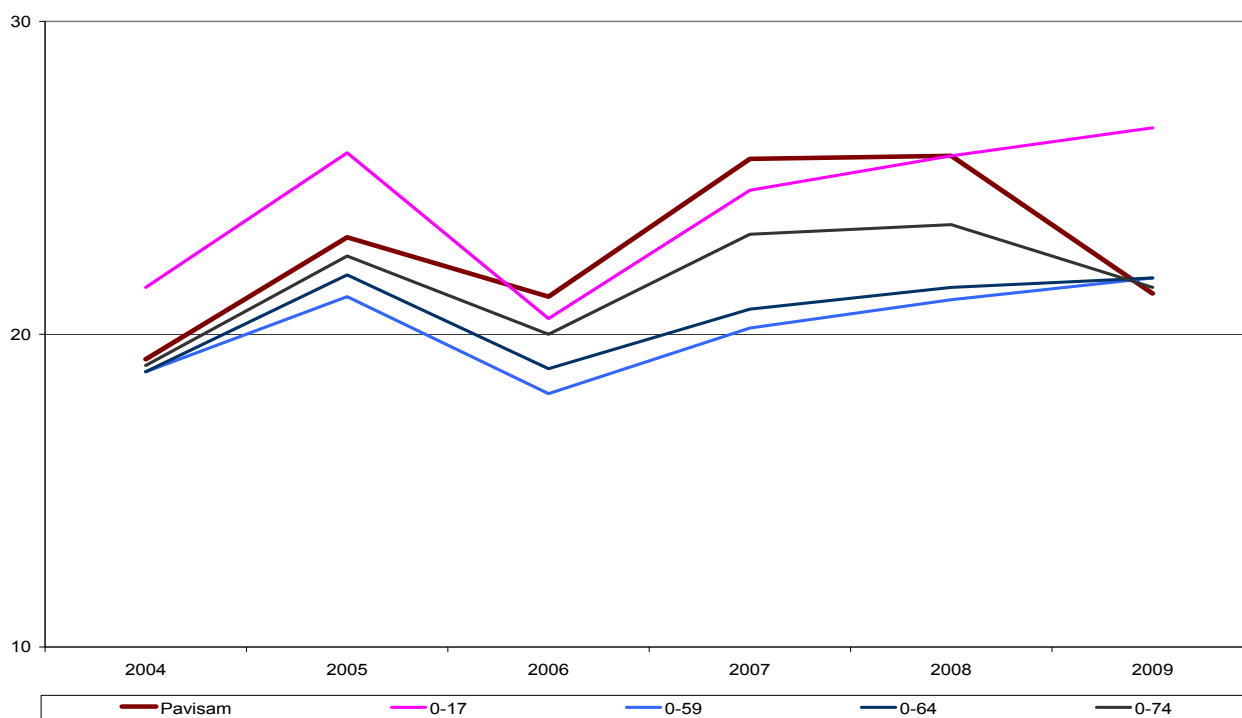
34. attēls. Nabadzības riska indekss pēc vecuma (%)

Avots: CSP datubāze, skatīts 11.11.2011.

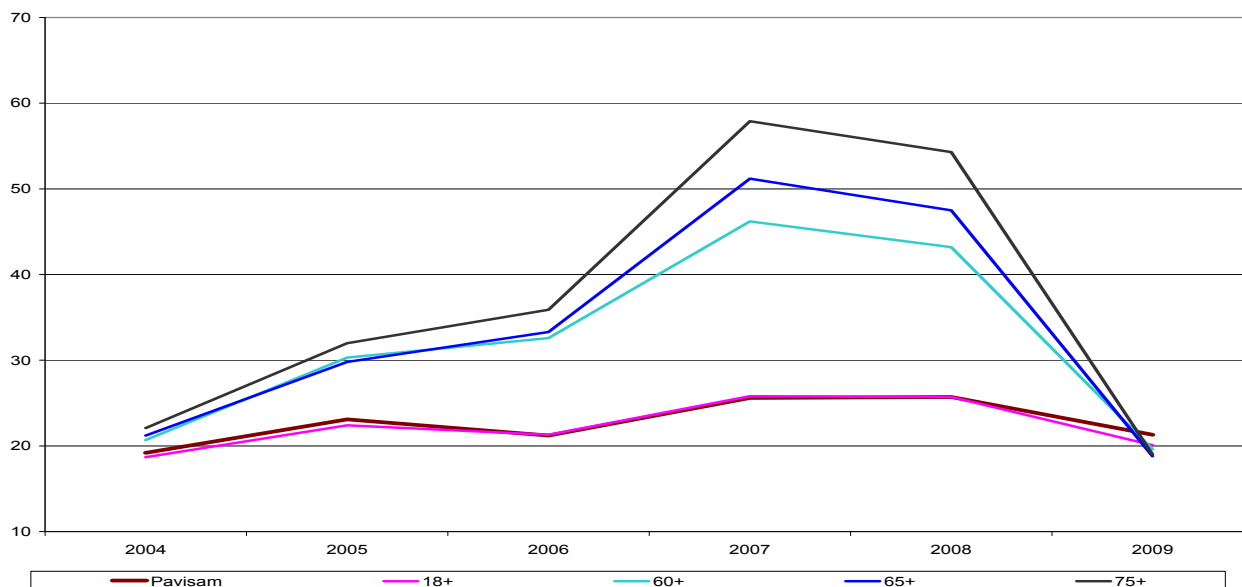
35. attēls. Nabadzības riska indekss noteiktās vecuma grupās

Avots: CSP datubāze, skatīts 11.11.2011.

36. attēls. Nabadzības riska indekss noteiktās vecuma grupās

Avots: CSP datubāze, skatīts 11.11.2011.

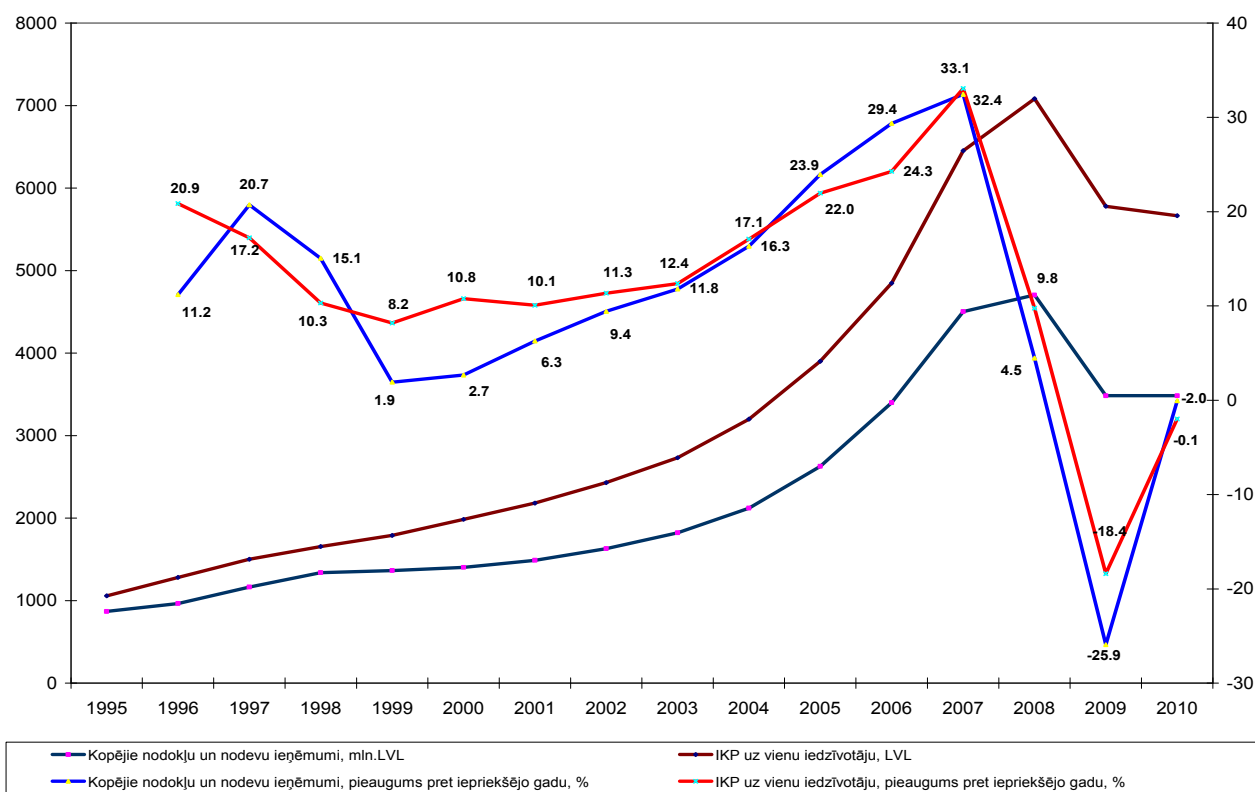

37. attēls. Nabadzības riska indekss noteiktās vecuma grupās

Avots: CSP datubāze, skatīts 11.11.2011.

5.8. Nodokļu un IKP uz vienu iedzīvotāju saistība

Saistību starp nodokļu un nodevu ieņēmumiem un IKP uz vienu iedzīvotāju ir grūti konstatēt ar vienkāršām metodēm, jo IKP uz vienu iedzīvotāju ir relatīvs rādītājs, kura izmaiņas nosaka abu sastāvdaļu - iedzīvotāju skaita un IKP izmaiņas. Tomēr, tā kā IKP uz vienu iedzīvotāju raksturo iedzīvotāju labklājību, 38. attēlā analizēts IKP uz vienu iedzīvotāju un nodokļu ieņēmumu un abu rādītāju izmaiņu saistība.

38. attēls. Nodokļu un IKP uz vienu iedzīvotāju saistība

Avots: CSP datubāze, skatīts 11.11.2011., IKP dati pārskatīti 23.11.2011.

5.9. Nodokļu un iedzīvotāju skaita saistība

Grafiski iedzīvotāju skaita un nodokļu un nodevu ieņēmumu dinamika ir pretēji vērsta un nav salīdzināma. Tomēr tas nedod pietiekamu pamatojumu apgalvojumam, ka nodokļu paaugstināšanās ir izsaukusi iedzīvotāju skaita samazināšanos. Bez tam, informācija par iedzīvotāju skaitu Latvijā ir neprecīza.

Ir iespējams analizēt, vai nodokļu atvieglojumi ir izsaukuši izmaiņu iedzīvotāju skaita dinamikā.

1994. gada 14. janvāra grozījumi *Likumā par iedzīvotāju ienākuma nodokli* paredzēja atvieglojumus nodokļu maksātājiem par to personu uzturēšanu, kuras nesaņem ienākumus, tajā skaitā par nepilngadīgu bērnu, par bērnu, kamēr viņš turpina izglītības (vispārējās vai speciālās) iegūšanu, bet ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai ar nestrādājošu laulāto, par nestrādājošiem vecākiem, par maksātāja aizbildniecībā esošu personu – gada (mēneša) neapliekamā minimuma apmērā par katru šādu personu vienam no apgādātājiem. Pēdējos gados atvieglojumu un ģimenes pabalstu pieejamība (apjoms un personu loks, kam ir tiesības saņemt pabalstu) ir samazinājusies (skat. pētījumu *Sociālās drošības politika Latvijā krīzes apstākļos*).

5.10. Nodokļu saistība ar sociālā budžeta maksātspēju

Nodokļu un sociālā budžeta saistība ir tieša, jo sociālo budžetu veido ieņēmumi no sociālajiem maksājumiem, kuru bāze ir darba samaksa.

Sociālā budžeta maksātspēja sīki analizēta uz LR Labklājības ministrijas analīzi balstītā ekspertīzē *Sociālās drošības politika Latvijā krīzes apstākļos*.¹⁹

¹⁹ *Sociālās drošības politika Latvijā krīzes apstākļos*. LBAS, 2011.

Pielikums

Pārskats par ekonomisko procesu regulējošo likumu grozījumiem

Likuma nosaukums	Pieņemts	Zaudējis spēku	Ar likumu saistīti MK lēmumi un citi tiesību akti*	Grozījumu skaits (neskaitot MK lēmumu grozījumus)	Satversmes tiesas nolēmumi
Finanšu likumdošana					
Likums par budžetu un finanšu vadību	24.03.1994		277	21	2
Par pašvaldību budžetiem	29.03.1995		9	5	
Par nodokļiem un nodevām	02.02.1995		213	49	3
Par uzņēmuma ienākuma nodokli	09.02.1995		28	30	1
Par iedzīvotāju ienākuma nodokli	11.05.1993		56	40	4
Par pievienotās vērtības nodokli	01.05.1995		78	33	
Par akcīzes nodokli	30.10.2003		54	17	1
Par valsts sociālo apdrošināšanu	01.10.1997		40	23	2

* Ieskaitot spēku zaudējušos